

**T. C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN
ORTA ASYA VE KAFKASYA'DAKİ BÖLGESEL
POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Faysal KÖTEN

**Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Gökhan ÖZKAN

Mayıs – 2012

**T. C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN ORTA
ASYA VE KAFKASYA'DAKİ BÖLGESEL POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Faysal KÖTEN (441200913)

**Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler**

Bu tez 26/06/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Faysal KÖTEN

20. 06. 2012

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Avrasya coğrafyasında birçok devlet bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığını kazanan bu devletlerin bazılarının Türkiye ile yakın tarihi, kültürel, etnik ve dilsel bağları olması Türkiye'nin bu bölgeye özel ilgi duymasına ve bölgeye yönelik politikalar geliştirmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş süresince Sovyet sisteminde yaşamış olan bu devletler, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra yeni ekonomik, sosyal ve siyasal sistem arayışına girmişler, Türkiye bu konjonktürde model ülkelerden biri olarak ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş süresince Türkiye'nin ve küresel veya bölgesel aktörlerin yakın ilişki kurmadığı bu devletler, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber özellikle sahip oldukları zengin doğal gaz ve petrol kaynakları sebebiyle uluslararası siyasetin odak noktaları haline gelmişlerdir. Küresel ve bölgesel aktörler, bölgedeki zengin hidrokarbon rezervlerinin uluslararası piyasalara kendi ulusal çıkarları doğrultusunda geliştirdikleri boru hatları üzerinden taşınması için politikalar geliştirmişlerdir. Bölgedeki politik süreç “Yeni Büyük Oyun”un başlamasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş süresince jeostratejik olarak son derece önemli bir ülke olan Türkiye, Hazar Havzası'na coğrafi yakınlığı ve bölge ülkeleriyle olan kültürel ve tarihi bağları sebebiyle tekrar jeostratejik olarak önemli bir ülke konumuna yükselmiştir. Bu çalışmada, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında Orta Asya ve Kafkasya'da izlediği bölgesel politikalar enerji güvenliği bağlamında analiz edilecektir. Bu bağlamda çalışmada, enerji politikalarının ve enerji güvenliğinin Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'da izlediği bölgesel politikalarda oynadığı rolün öneminin olup olmadığı ve etkisi test edilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında büyük emeği geçen ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Gökhan ÖZKAN'a, arkadaşlarım Burak DİNGEÇ, Esat TAŞATMANLAR ve Hüseyin Avni ÖNDER'e ve bana gösterdikleri sabrın yanı sıra desteklerini, fikirlerini eksik etmeyen ve her zaman yanımda olduklarını hissettiğim başta anne ve babam olmak üzere aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	II
ŞEKİL LİSTESİ	IV
TABLO LİSTESİ	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ENERJİ GÜVENLİĞİ, ULUSLARARASI SİYASET VE BORU HATLARI PROJELERİ	5
1. 1. Enerji Güvenliği ve Uluslararası Siyaset	5
1. 2. Hazar'ın Hukuki Statüsü	16
1. 3. Doğal gaz ve Petrol Boru Hattı Projeleri	24
1. 3. 1. Rusya'yı Bypass Eden Boru Hattı Projeleri	26
1. 3. 1. 1. Bakü - Tiflis - Ceyhan Petrol Boru Hattı.....	26
1. 3. 1. 2. Bakü - Tiflis - Erzurum ve Nabucco Doğal gaz Boru Hattı Projeleri.....	27
1. 3. 2. Rusya'nın Desteklediği Boru Hattı Projeleri	29
1. 3. 2. 1. Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi	30
1. 3. 2. 2. Kuzey Akım Doğal Gaz Boru Hattı Projesi	31
1. 3. 3. Çin'e Giden Boru Hattı Projeleri	31
BÖLÜM 2: KÜRESEL VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN ORTA ASYA VE KAFKASYA'DA İZLEDİĞİ BÖLGESEL POLİTİKALAR VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINA YANSIMALARI	33
2. 1. Amerika Birleşik Devletleri	33
2. 2. Avrupa Birliği	45
2. 3. Rusya Federasyonu	52
2. 4. İran İslam Cumhuriyeti	66
2. 5. Çin Halk Cumhuriyeti.....	68
BÖLÜM 3: SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE'NİN ORTA ASYA VE KAFKASYA'DA İZLEDİĞİ BÖLGESEL POLİTİKALAR VE ENERJİ GÜVENLİĞİ	73
3. 1. Soğuk Savaşın Bitmesiyle 2000'li Yıllara Kadar Türkiye'nin Hazar Havzası'nda İzlediği Bölgesel Politikalar	74
3. 2. 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'da İzlediği Bölgesel Politikalar	86
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	98
ÖZGEÇMİŞ	106

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	: Barış İçin Ortaklık Programı
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: British Petroleum
BTC	: Bakü - Tiflis - Ceyhan boru hattı
BTE	: Bakü - Tiflis - Erzurum boru hattı
CENTCOM	: Amerikan Birleşik Komutanlığı
CNPC	: Çin Milli petrol Şirketi
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
EBRD	: Avrupa Kalkınma ve Yeniden Yapılandırma Bankası
EPDK	: Enerji Piyasaları Düzenleme Kurulu
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasılası
GUUAM	: Gürcistan - Ukrayna - Özbekistan - Moldova
INOGATE	: Avrupa'ya Devletlerarası petrol ve Gaz Taşımacılığı
ISAF	: Uluslararası Güvenlik Destek Gücü
JICA	: Uluslararası Japon İşbirliği Örgütü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OGAÖ	: Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü
OPEC	: petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sosyalist Sovyet Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
TACIS	: Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Destek

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA : Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TPAO : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA : Avrupa - Kafkasya - Asya Taşıma Koridoru

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Kaynaklara Göre Enerji Tüketim Oranları	9
Şekil 2: Doğalgaz Rezervlerinin Bulunduğu Bölgelerin Yüzdelik Oranları.....	12
Şekil 3: Petrol Rezervlerinin Bulunduğu Bölgelerin Yüzdelik Oranları.....	13
Şekil 4: Bazı Ülkelerin Enerji Tüketim Rakamları	13
Şekil 5: Rusya'yı Bypass Eden Boru Hattı Projeleri	27
Şekil 6: Rusya'nın Desteklediği Boru Hattı Projeleri.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Şekil 7: Çin'e Giden Boru Hattı Projeleri.....	33

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Bölgelere Göre Kanıtlanmış Petrol ve Doğalgaz Rezervleri	7
Tablo 2: Boru Hatlarının Rakamsal Bilgileri.....	26

GİRİŞ

Sosyalist Sovyet Cumhuriyetler Birliđi (SSCB)'nin dađılmasıyla birlikte Sođuk Savař ve iki kutuplu dűnya dűzeni sona ermiřtir. Ortaya çıkan yeni dűnya dűzeninde gűvenlik gibi yűksek politika (high politics) sorunlarının yanında dűřuk politika (low politics) sorunları olarak gűrűlen sorunların önemi daha da artmıřtır. Bu sorunlardan biri de enerji ve enerji gűvenliđidir. Hızla bűyűyen dűnya ekonomisi, artan nűfus ve sınırlı enerji rezervleri; enerji kaynakları bakımından zengin bűlgelerin uluslararası siyaset için jeo - ekonomik ve jeo - stratejik önemlerini arttırmıřtır. Enerji gűvenliđi kavramı devletlerin ve uluslararası  rgűtlerin önceliklerinden biri haline gelmiřtir.

Enerji kaynaklarının kontrolű için uluslararası sistemde yařanan műcadeleler yeni deđildir. 20. yűzyılda meydana gelen iki dűnya savařında enerji kaynakları üzerinde elde edilmek istenen hakimiyetin rolű bűyűktűr. Sođuk Savař'ın sona ermesinden sonra ise Orta Dođu'da ve Avrasya'da yařanan uluslararası gű műdahalelerinin temelinde enerji kaynakları üzerinde hakim olma műcadelesi yattıđı savunulmaktadır. 1990'lı yılların bařında yapılan I. Körfez Savařı'nda ve 2003 yılında Irak'a yapılan műdahalenin temel sebeplerinden birinin Orta Dođu'nun hidrokarbon rezervlerine hakim olma műcadelesinin olduđu ifade edilmektedir.

Sovyetler Birliđi'nin dađılmasından sonra Avrasya cođrafyasında 15 ülke bađımsızlıđını kazanmıřtır. Bu ülkelerin birçođunun dođal gaz ve petrol rezervleri açısından zengin ülkeler olmaları Avrasya cođrafyasını uluslararası gű műdahalelerinin yařandıđı bir cođrafya haline getirmiřtir. Tűrkiye, birçok kűltűrel ve tarihi ortak paydaya sahip olduđu Orta Asya ve Kafkasya  lkelerinin bađımsızlıklarını kazanmalarını bir fırsat olarak g rműřtűr. Sođuk Savař döneminde batıyla siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda iřbirliđine giden Tűrkiye, Sovyetler Birliđi'nin kontrolű altındaki Orta Asya ve Kafkasya cođrafyasıyla çok sınırlı iliřki kurabilmiřtir (Erickson, 2004: 26). Sođuk Savař'ın sona ermesiyle birçok Tűrk Cumhuriyeti'nin bađımsızlıklarını kazanması Sođuk Savař sonrası gűvenlik algılamaları deđiřen ve uluslararası sistemdeki yerini gözden geçiren Tűrkiye için yeni fırsatlar ortaya çıkarmıřtır.

Bölgede bulunan hidrokarbon rezervleri üzerinde hakimiyet elde etmeye çalışan başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere batılı küresel güçler Türkiye'nin bölgedeki ülkelerle aralarında bir köprü rolü üstlenebileceği noktasından hareket ederek, Türkiye'nin yeni ekonomik, sosyal ve siyasal sistem arayışındaki bölge ülkeleri için bir model teşkil edebileceğini öngörmüş ve empoze etmeye çalışmışlardır.

Bölge ile ilişkilerin kurulmaya başlandığı 1990 sonrası dönemde Türkiye'nin politikaları ilk aşamada bölge liderlerinin olumlu tepkisini almıştır. Fakat kısa süre sonra bölgedeki gerçeklikler göz ardı edilerek atılan adımlar bazı olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Türkiye bölge ülkeleriyle yaşadığı olumsuzluklardan sonra bölgenin gerçekliklerini ve bölgedeki dengeleri daha iyi anlamıştır. Bölgede toparlayıcı bir güç olma idealinin gerçekten uzak olduğunu gören Türkiye ekonomik ve sosyal politikaların ağırlık kazandığı bir perspektifle bölgeye dair yeni politikalar geliştirmeye çalışmıştır.

SSCB'nin dağılmasından sonra kendisini ekonomik ve siyasi olarak toparlanmaya çalışan Rusya Federasyonu (RF) de batı ülkelerinin bölgedeki etkinliklerini arttırma çabalarına karşın yeni politikalar oluşturmaya çalışmıştır. Kafkasya ve Orta Asya'yı yakın çevre olarak tanımlayarak eskiden mutlak hakimiyet kurduğu topraklarda tekrar hakimiyet sağlama mücadelesine girmiştir. Bölge ülkelerini yakından tanıyan Rusya, bölge ülkeleri arasındaki farklılıkları ve çıkar çatışmalarını kullanarak kendisine nüfuz alanı oluşturmaya çalışmıştır.

Bölge üzerinde etkinliğini arttırmaya çalışan bir diğer aktör de Avrupa Birliği (AB)'dir. AB, özellikle enerjiye olan ihtiyacını karşılamak için bölge ülkelerinin zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarından faydalanmak istemiştir. AB, enerji ihtiyacının büyük bir kısmının Rusya'dan karşılamaktadır. AB, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için alternatifler aramaya başlamış, enerji nakil hatlarını ve tedarikçilerini çeşitlendirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda AB de Türkiye 'den geçecek olan enerji nakil hatlarına destek vermeye başlamıştır.

Uluslararası sistemin diğer aktörlerinin bölgeye yönelik izlediği politikalarda enerji her zaman ön planda olmuştur. Bölgenin doğusunda bulunan ve ekonomik olarak dünyanın en büyük ikinci ülkesi olan Çin, ekonomisi için ihtiyaç duyduğu hidrokarbon

rezervlerini karşılamak için bütün dünyada olduğu gibi bölgede de aktif olmaya çalışmıştır. Çin, Asya'nın en eski medeniyetlerinden biri olmasının verdiği avantajdan da yararlanarak bölgesel dinamikleri iyi analiz etmiş, bölge ülkeleriyle işbirliği olanaklarını araştırmıştır. Çin'in politikaları sonuç vermiş, bölgedeki zengin doğal gaz ve petrol rezervlerinin topraklarına ulaşmasını sağlayacak projeler hayata geçirilmiştir.

Bölgenin güneyinde bulunan İran, devrim öncesi bölgede ABD'nin en yakın müttefiki iken devrim sonrasında en büyük düşmanı haline gelmiştir. ABD ve İran arasındaki bu rekabet ABD'nin küresel nüfuzunu İran'ı yalnızlaştırmak üzere yönlendirmesine neden olmuştur. ABD'nin İran'a uyguladığı ambargo ve uluslararası yalnızlaştırma politikasının olumsuz etkilerini üzerinden atmak isteyen İran, bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. ABD'nin bölgedeki etkinliğini arttırmasını istemeyen İran, Rusya ile işbirliği yapmaya başlamıştır (Uslu, 2003: 164). Rusya ile uyumlu politikalar geliştirmeye çalışan İran bölgede istediği ilişkileri geliştirememiştir. Bölge ülkeleriyle İran'ın ilişkilerinin gelişmemesinde bir sebep olarak da İran'ın da hidrokarbon rezervleri ihraç eden bir ülke olarak bölge devletleriyle çıkar asimetrisi oluşturmasıdır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra küresel ve bölgesel aktörlerin Orta Asya ve Kafkasya'da etkinliklerini arttırmak ve enerji kaynakları üzerindeki kontrollerini arttırmak için izlediği politikalar bölgede yeni büyük oyunun başladığı yorumlarının yapılmasına sebep olmuştur. Küresel ve bölgesel aktörlerin yaklaşık yüz elli yıl öncesinde oynanıldığı ifade edilen büyük oyun, 20. yüzyılın son on yılında artan sayıda aktör ve farklı parametreler etrafında tekrar oynanmaya başladığı ileri sürülmüştür (Çaman ve Akyurt, 2011: 55). Büyük oyun ve yeni büyük oyun arasında en belirleyici fark, yeni büyük oyunun çok daha fazla aktör arasında ve farklı ilişki ve menfaatler çerçevesinde oynanıyor olmasıdır. Büyük oyunda aktörler İngiltere ve Çarlık Rusya'sı iken yeni büyük oyunda Rusya, ABD, AB, Çin, İran, Hindistan, Pakistan, Türkiye gibi farklı küresel ve bölgesel aktörler sahnededir.

Bu çalışmada, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden ve SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya ve Kafkasya'da başlayan yeni büyük oyun ve enerji güvenliği çerçevesinde Türkiye'nin bölgede izlediği politikalar ele alınacaktır. Birinci bölümde, enerji güvenliği ile uluslararası siyaset arasında ilişki analiz edilecek, Orta Asya ve

Kafkasya'daki zengin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması için geliştirilen doğal gaz ve petrol boru hatları ele alınacaktır. İkinci bölümde bölgesel ve küresel aktörlerin bölgede izlediği politikalar analiz edilecek, bu politikaların Türk Dış Politikasına yansımaları ele alınacaktır. Üçüncü bölümde Türkiye bölgede izlediği politikalar enerji güvenliği bağlamında değerlendirilecektir.

Bu çalışmada, enerji politikalarının ve enerji güvenliğinin Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'da izlediği bölgesel politikalarda önemli rol oynadığı hipotezi test edilecektir.

BÖLÜM 1: ENERJİ GÜVENLİĞİ, ULUSLARARASI SİYASET VE BORU HATLARI PROJELERİ

Doğal gaz ve petrol rezervlerinin dünya ekonomisi ve siyaseti için önemi her geçen gün artmaktadır. Devletler, ulusal gücün en önemli bileşenlerden biri olan ekonomik gücü korumak için enerji güvenliğini önceliklerinden biri haline getirmişlerdir. Bu bağlamda, hidrokarbon rezervleri açıdan zengin bölgelerin uluslararası siyaset için önemi her geçen gün artmaktadır. Devletler, bu bölgeler üzerindeki hakimiyetlerini arttırarak enerji güvenliklerini arttırmayı amaçlamaktadır. Sadece enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler değil, bu enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması için geliştirilen boru hattı projeleri de uluslararası siyaset açısından önem kazanmışlardır. Bu bölümde, enerji güvenliği ve uluslararası siyaset arasındaki ilişkiler incelenecek, Hazar Havzasındaki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması için geliştirilen boru hattı projeleri analiz edilecektir.

1. 1. Enerji Güvenliği ve Uluslararası Siyaset

Endüstrileşme ile beraber dünya enerji talebi hızla artmıştır. Petrolün enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlanmasıyla beraber devletler hidrokarbon rezervleri bakımından zengin bölgeleri kontrolleri altına almak için politikalar geliştirmeye başlamışlardır. 20. yüzyılda enerjinin dünya ekonomisi için öneminin artmasıyla, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları sadece birer ticari mal olmaktan çıkarak, uluslararası siyaset açısından stratejik önem kazanmışlardır. Enerji güvenliği ulusal güvenliğin en önemli öğelerinden biri haline gelmiştir.

Enerji güvenliği noktasında eksiklikleri olan ülkelerin ekonomileri farklı olumsuzluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Enerjiye duyulan ihtiyaç enerjinin kesintisiz olarak sağlanmasının gerekliliğini açık şekilde ortaya koymaktadır. Ağustos 2003'de ABD'nin batı eyaletlerini etkileyen elektrik kesintisi ekonomiyi durma noktasına getirmiş, birçok şehirde paniğe yol açmıştır (NTVMSNBC, 13.03.2012).

Enerjinin ekonominin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için bu derece önem kazanması “enerji güvenliği” ve “enerji arzı güvenliği” kavramlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

“Enerji güvenliği” kavramı, enerji arzı güvenliğini de içine alan bir kapsama sahiptir. Enerji güvenliği, enerji kaynakları ile ilgili bir güvenlik meselesi olduğu kadar, enerjinin uluslararası pazarlara ulaştırılması sürecinde güvenliğin sağlanması meselesidir (Gülen, 2012: 1).

Enerji güvenliği kavramın açıklanması için iki yaklaşımın olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki “enerji” kavramına diğeri ise “güvenlik” kavramına ağırlık vererek konuya açıklama getirmeye çalışmaktadır. Enerji güvenliliğinin enerji ağırlıklı tanımı enerji kaynaklarının bulunabilirliği, erişilebilirliği ve kabul edilebilirliğini irdelemektedir. Enerji güvenliğinin “güvenlik” ağırlıklı tanımı ise enerji arama, geliştirme, üretim, iletim, çevrim, dağıtım, pazarlama ve tüketim ağındaki tesislerin her türlü saldırıya karşı fiziki olarak korunmasına odaklanmaktadır (Ediger, 2007: 3).

Enerji güvenliği kavramının enerji ağırlıklı farklı tanımları yapılmaktadır (Sevim, 2009: 93 - 94):

1. Enerjinin sürekli olarak güvenilir, temiz ve çeşitli kaynaklardan/ülkelerden uygun miktarlarda ve uygun fiyatlarla sağlanması ve yüksek verimlilikte tkutilmesi.
2. Yeterli miktarlardaki enerji kaynaklarına, tutarlı fiyat ve istikrarlı bir kaynaktan, fiili olarak tehdit altında olmayan ulaşım imkanları vasıtasıyla (boru hattı, uygun deniz yolları vs.) adil dağılım çerçevesinde erişilebilmesi.
3. Dünyadaki enerjinin akıllı kullanılması,
4. Ekonominin ihtiyaı olan enerji hizmetlerinin devamlı olarak bulunabilmesidir.

Enerji kaynaklarının yenilenebilen ve yenilenemeyen enerji kaynakları olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Yenilenebilen enerji türlerine güneş, rüzgar, jeotermal, dalga enerjileri gibi enerji kaynaklarıdır. Yenilenemeyen enerji kaynakları ise petrol, doğal gaz, kömür gibi enerji kaynaklarıdır (Gülen, 2012: 2). Günümüzde enerji kaynakları denince ilk akla gelen petrol ve doğal gaz olmaktadır. Bunun sebebi, dünya ticaretine en fazla konu olan hammaddelerin petrol ve doğal gaz olmasıdır. Özellikle petrol en önemli enerji kaynağı olarak ön plana çıkmaktadır.

Tablo 1. Boğalere Göre Kanıtlanmış Petrol ve Doğalgaz Rezervleri

	petrol (milyar varil)	petrol (milyar varil)	Doğal Gaz (tcf)	Doğal Gaz (tcf)	Doğal Gaz (tcf)
Ülke/Kaynak	BP	Oil and Gas Jou.	BP	CEDIGA Z	Oil and Gas Jou.
Avrasya	128,15	98,89	1. 890,89	1. 900,27	1. 993,80
Orta Doğusu	755,33	746,00	2. 585,35	2. 609,32	2. 591,65
Avrupa	15,57	16,66	207,65	218,13	169,09
Afrika	117,48	117,06	514,92	514,33	494,08
Asya ve Okyanusya	40,85	34,01	510,69	531,81	430,41
Kuzey Amerika	70,31	209,91	308,29	308,46	308,79
Orta ve Güney Amerika	111,21	122,69	272,84	260,10	266,54
Dünya	1. 238,89	1. 345,21	6. 290,64	6. 342,41	6. 254,36

Kaynak: EIA, 2009

Günümüzde en fazla tüketilen enerji kaynağı olan petrol, tarih sahnesine ilk çıktığı yıllarda bu günkü konumundan çok daha farklı bir konuma sahipti. Petrolden üretilen gazyağı, tıp dışında fazla bir kullanım alanına bile sahip değildi. (petrolün kullanım alanlarının keşfedilmesi bir hayli zaman aldı.) Enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlamasından sonra ise iki dünya savaşını hazırlayan sebeplerden biri olarak ortaya çıkmıştır (Sevim, 2009: 95).

Dünya savaşlarının çıkmasında etkili olan faktörlerden biri olarak gösterilen petrol hakkında birçok araştırma yapılmış, enerjinin geleceği ile ilgili öngörülerde bulunmaya çalışılmıştır. Enerjinin geleceği üzerine çalışmalar yapan bilim adamlarından birisi de M. King Hubert'dır (Sevim, 2009: 97).

Hubert, 1956 yılında, petrol üretim yapısını göz önüne alarak, yeni rezerv keşiflerinin tepe noktası ile üretimin tepe noktası arasında geçen zamanın öngörülebilir olduğunu savunan kuramını öne sürmüştür. Hubert, ABD'deki rezerv keşiflerinin 1970'da tepe

noktasına ulaştığı savunmuştur. Kömür, petrol ve doğal gaz rezervlerinin ne zaman peak (en üst nokta) yapacağını da öngörmeye çalışmıştır (Sevim, 2009: 97).

Hubert, kömürün 1910 senesinde, doğalgazın ise 2010 senesinde altın çağını yaşayacağını öngörmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç tarihi olan 1914'ün, Hubert'in, kömürün altın çağının bitip petrolün altın çağının başladığını savunduğu 1910 senesinden sadece dört sene sonrasına denk geldiği görülmektedir.

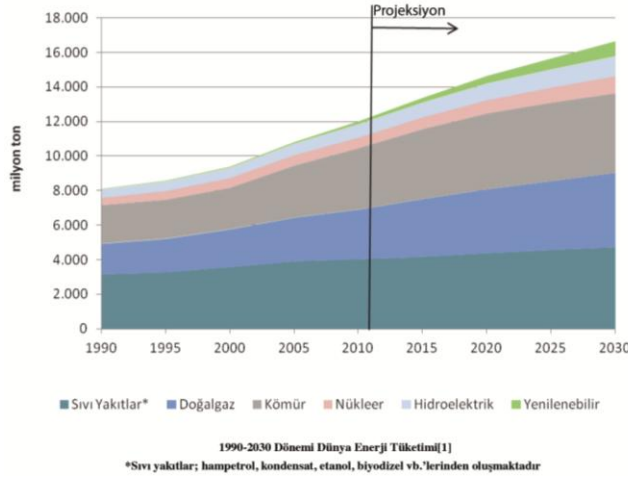
Hubert, 2010 senesi ve sonrasını doğalgazın en fazla talebinin olacağı dönem olarak öngöründe bulunmuştur (Bu yaklaşımın doğru olması halinde doğal gaz için kaynak aramalarının hız kazandığı görülmektedir.). Fakat doğal gaz rezervleri için küresel güçlerin harekete geçmeleri bu tarihten yaklaşık on sene öncesine denk gelmektedir (Sevim, 2009: 96). Yine de 2000'li yıllarda doğal gaz kaynakları üzerinde imtiyaz sağlamak için ABD ve Rusya gibi küresel aktörler arasında yaşanan mücadeleler, Hubert'in öngörüsünü dolaylı yoldan da olsa desteklemektedir. Büyük güç niteliği taşıyan devletlerin bu yönde politikalar geliştirmelerinin bir nedeni olarak da sanayinin petrol ve türevlerine bağımlı olması hidrokarbon kaynaklarının stratejik önemini artması ve ihtiyaç duyulan elektriğin büyük bir kısmını da petrol vasıtasıyla elde edilmesi ön plana çıkmaktadır (Gülen, 2012: 3).

Petrol, İngiliz Deniz Kuvvetleri'nde yüzbaşı olarak görev yapan Lord Fisher, denizlerde büyük üstünlüğü olan İngiliz Devleti'ni gemilerde yakıt olarak kömür yerine petrolün kullanılmasına ikna etmesi ile stratejik olarak önem kazanmıştır. İngiliz Devleti, petrolün kömüre göre çok daha fazla kaloriye sahip olması ve naklinin kolay olması sebebiyle bu öneriyi uygulamaya koymuştur. Birleşik Krallık, petrolü öncelikli enerji kaynağı olarak tespit etmesinden sonra, petrol rezervleri açısından zengin olan Orta Doğu bölgesiyle yakından ilgilenmeye başlamış; Almanya ile Orta Doğu'da ciddi bir paylaşım mücadelesine girmiştir. İki ülkenin arasındaki rekabet bazı tarihçiler tarafından I. Dünya Savaşı'nın sebebi olarak kabul edilmektedir (Sevim, 2009: 94). 1918'de İttifak Ülkeleri'nin zaferiyle sonuçlanan I. Dünya Savaşı sonucunda İngiltere, dünya petrol rezervlerine hakimiyet boyutunda önemli bir mesafe kat etmiştir. Birçok tarihçiye göre II. Dünya Savaşı'nın da temel sebeplerinden biri hidrokarbon rezervleri üzerinde hakim olma mücadelesidir.

II. Dünya Savaşı'nın da taraflardan biri olan İngiltere, ABD ile ittifak yapmış ve Müttefikler savaşın galip tarafı olmuştur. Savaş esnasında ABD, kendi topraklarında bulunan enerji kaynaklarının tükenmesi tehlikesiyle karşılaşmıştır. Bu sebeple, ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da bulunan hidrokarbon rezervleri üzerinde hakimiyet sağlama yönünde politikalar izlemeye başlamıştır (Sevim, 2009: 95).

Hidrokarbon rezervlerine gösterilen ilginin tarihi seyri incelenirse 19. yüzyılda kömürün, 20. yüzyıl ve 21. yüzyılın bir kısmında petrolün, 21. yüzyılda ise doğalgazın en çok talep edilen hidrokarbon rezervleri oldukları görülmektedir (Sevim, 2009: 96 - 97). 19, 20 ve 21. yüzyıllarda kömür, doğal gaz ya da petrolden herhangi birine olan talebin çok artması diğer enerji kaynaklarının kullanımının tamamen sona erdiğini göstermemektedir. Kömürün yeryüzündeki dağılımı, petrol ve doğalgazın yeryüzündeki dağılımından daha eşit şekilde bulunmaktadır. Geleceğe yönelik yapılan projeksiyonlara göre diğer iki enerji kaynağına göre kömür çok daha uzun süre insanlığa hizmet edecek potansiyele sahiptir (Gülen, 2012: 3). Kömürün altın çağını yaşadığı 19. yüzyılda kömüre karşı olan talep, bu gün kömüre karşı olan talepten rakamsal olarak çok daha düşük seviyelerdeydi.

Şekil 1. Kaynaklara Göre Enerji Tüketim Oranları

Kaynak: TPAO (2011 Yılı Hampetrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu: 2)

Kömüre olan talep artmasına rağmen toplamda enerjiye olan talebin daha fazla artması sebebiyle, kömürün enerji kaynakları içerisindeki önemi nispeten azalmıştır. Bununla beraber kömürün kullanım alanları çeşitlenmiştir. Kömürün kullanım alanlarının

çeşitlenmesinin sebeplerinden başat olarak da enerji kaynaklarını çeşitlendirmek yoluyla enerji güvenliğini artırma politikalarının varlığı ön plana çıktığı görülmektedir. Zira enerji güvenliğini oluşturan unsurlardan birisi de enerji ve enerji kaynaklarının çeşitliliğidir.

Enerji kaynaklarının çeşitliliğinin artırılması yönünde alınan önlemlerin başlıca nedeninin az sayıdaki kaynağa karşı oluşabilecek bağımlılığın önlenmeye çalışılması olduğu görülmektedir. Enerji çeşitliliğinin sağlanması yoluyla ülkeler enerji krizlerine karşı önceden önlem de almış olmaktadır. Devletlerin bu tür önlemleri almamaları durumunda ekonomilerine büyük zarara yol açacağı başta 1973 enerji krizi olmak üzere birçok enerji krizinde net bir şekilde gözlenmiştir. Enerji krizleri esnasında yaşanan enerji kesintilerinin sanayi faaliyetlerinin aksamasına neden olduğundan ekonomiye büyük hasarlar verdikleri bilinmektedir. Aksayan sanayi üretimi bazı sektörlerde hammaddenin kullanılmaz hale gelmesine kadar yüksek maliyetlere sebep olabilmektedir (Laçiner, 2006a: 19).

1973 yılında yaşanan enerji krizi ile birlikte stratejik önemi bir kez daha görülen petrolün; ülkelerde siyasal sistemin demokratikleşmesini engellediği, liberal ekonomik düzen kurulmasını engellediği, ülkeleri dış dengelere bağlı kıldığı ve ülke dışından gelen müdahalelere karşı ülkeleri savunmasız hale getirdiği savunulmaktadır (Laçiner, 2006b: 37).

Petrol bağımlılığının etkilerinin siyasi ve ekonomik bakımdan azaltmak için enerji kaynaklarındaki çeşitliliğin artırılması izlenebilecek politikalardan birisidir. Enerji çeşitliliğinin artırılması, fosil kaynaklı enerji türlerinin çeşitliliğinin artırılmasıyla beraber fosil olmayan (yenilenebilir) kaynakların da çeşitliliğinin artırılması olarak da ele alınmalıdır. Bugün özellikle AB hem yenilenebilen hem de yenilenemeyen enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve artırılması konusunda ciddi adımlar atmaya çalışmaktadır fakat yenilenebilir enerji kaynaklarının uzun yıllar hidrokarbon rezervlerinin yerini tutabilecek büyüklüğe sahip olamayacağı ve bunun gerçekleşmesi için de büyük bir paradigma değişiminin şart olduğu öne sürülmektedir (Sevim, 2012: 103).

Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji güvenliğinin sağlanması hedefi, küresel ve bölgesel aktörlerin Orta Asya ve Kafkasya'da izlediği politikaların en önemli ayaklarından birini teşkil etmektedir. Küresel güçlerin Hazar Havzası'nda bulunan hidrokarbon kaynaklarını uluslararası piyasalara Rusya'yı by - pass ederek ulaştırmak ve bu yolla Rusya'nın bu coğrafyadaki hegemonyasını kırmayı amaçladıkları savunulmaktadır. 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan enerji krizleri, enerji kaynakları ve nakil hatlarının çeşitlendirilmesi gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuştur (Laçiner, 2006a: 25).

Dünyadaki hidrokarbon rezervlerinin yaklaşık olarak 2/3'üne sahip olan bir coğrafyada stratejik bir konuma sahip olan Türkiye'nin, büyük küresel güçler tarafından üretilen bölgesel politikaların merkezinde yer aldığı görülmektedir (Laçiner, 2006a: 19). Batılı devletlerin desteklediği, Türkiye'nin de katıldığı projelerden ilki Bakü - Tiflis - Ceyhan petrol boru hattı (BTC) projesidir. İlerleyen dönemlerde bu hatta paralel olarak Bakü - Tiflis - Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattı projesi de geliştirilmiştir. Hazar'ın statüsünün netlik kazanması halinde hayata geçirilmesi düşünülen Trans - Hazar doğal gaz boru hattı projesi de bunlardan birisidir. İlk ikisinin hayata geçirilebildiği bu projelerde ana hedef olarak hem Türkiye'nin hem de AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak, dolayısıyla da siyasi etkisini kırmak olduğu görülmektedir.

2006 ve 2009 senelerinde özellikle Avrupa Birliği ülkelerinin içine düştüğü zor durum ve Türkiye'nin en büyük doğal gaz tedarikçileri olan Rusya ve İran'ın Türkiye'yi kış mevsiminin ortasında enerjisiz bırakması enerji güvenliğinin önemine işaret etmiştir. Bu tür gelişmeler ülkelerin jeopolitik konumları bakımından enerji güvenliğinin uluslararası siyasette daha önemli bir konuma doğru kaydığını göstermektedir. Dolayısıyla enerji güvenliği, uluslararası siyaset alanında öncelenen bir konu haline geldiği görülmektedir. Enerji güvenliğinin, uluslararası siyaset açısından önemli hale gelmesi enerji bağımlılığının siyasi mekanizma üzerinde yaptığı etkiden dolayı ön plana çıkmaktadır. Bu noktada, enerji ithal eden ülkelerle enerji ihraç eden ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkisi önem arz etmektedir.

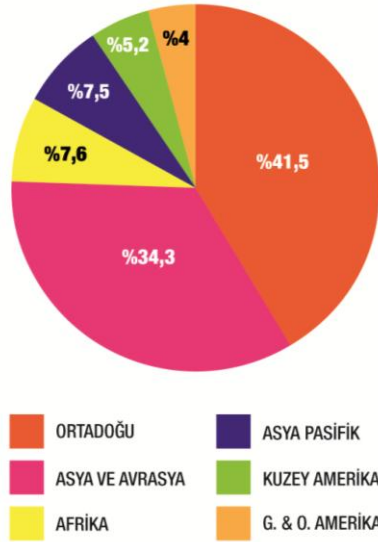
Çin, Hindistan, Pakistan gibi ülkeler kalabalık ve genç bir nüfusa sahiptirler ve enerji ihtiyaçları gün geçtikçe artmaktadır. Bu ülkeler, ihtiyaç duydukları enerjiyi kendi kaynaklarından karşılayamadıkları için enerji ihraç eden ülkelere bağımlı

durumdadırlar. Bununla birlikte şekil 4'te de görüldüğü üzere AB ülkeleri ve ABD gibi ülkelerde kişi başına en fazla enerjinin tüketildiği ülkeler olarak enerji tüketiminde ön sıralarda oldukları görülmektedir. Bu ülkeler de enerji ihtiyaçlarını kendi kaynaklarından karşılayamamaktadırlar. Dolayısıyla Avrupa kıtasının merkez alındığı bir dünya haritasında haritanın batısında kalan ülkelerin bir çoğu enerji kaynakları bakımından fakir ve enerji ihtiyacını dışardan karşılamak zorunda olan ülkeler oldukları görülmektedir.

Tablo 1, Şekil 2 ve 3'te de görüldüğü üzere Orta Doğu ve Avrasya'nın coğrafi olarak da yakınlıkları göz önüne alınıp tek bir bölge olarak düşünüldüğünde ise doğal gaz ve petrol rezervleri açısından dünyanın en zengin bölgesini teşkil ettikleri görülmektedir. Bu bölgeler dünyadaki doğal gaz ve petrol rezervlerinin yaklaşık %60'ını barındırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye tam olarak enerji denizinde yüzen bir ada olarak kilit enerji köprü olmayı hedeflemektedir.

Şekil 2. Doğal Gaz Rezervlerinin Bulunduğu Bölgelerin Yüzdeler Oranları

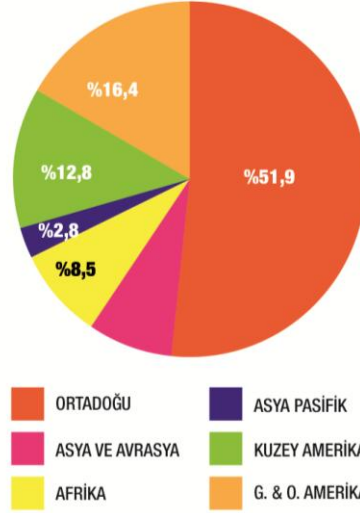
2011 Yılı Bölgeler İtibarıyla Dünya Doğal Gaz Rezervi (trilyon m³)

Kaynak: TPAO (2011 Yılı Hampetrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu: 7)

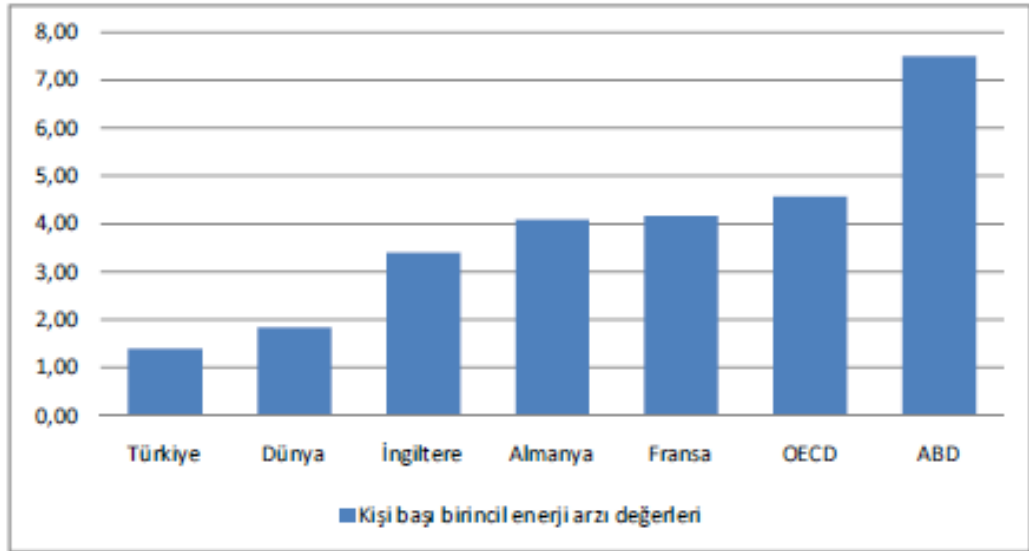
Şekil 3. Petrol Rezervlerinin Bulunduğu Bölgelerin Yüzdeler Oranları

2010 Yılı Bölgelere Göre Dünya İspatlanmış Petrol Rezervi (milyar varil)

Kaynak: TPAO (2011 Yılı Hampetrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu: 4)

Şekil 4. Bazı Ülkelerin Enerji Tüketim Rakamları

(2008 Yılı Kişi Başına Düşen Birincil Enerji Arzı (ton eşdeğer petrol/kişi))

*1 ton eşdeğer petrol=10Gcal=10,63 MWh enerji

Kaynak: EPDK (2010 Elektrik Piyasası Raporu: 4)

En çok petrol ve doğal gaz üreten ve tüketen ülke ve bölgeler arasındaki farklılıkların ortaya çıkardığı enerji bağımlılığı, uluslararası siyasette bulunan dinamikleri etkiledikleri görülmektedir. Enerji üreten ve ihraç eden ülkeler, enerji fiyatlarının olabildiğince yüksek olmasını tercih etmekte ve enerjisi ithal eden ülkeler üzerinde siyasi baskı aracı olarak da kullanabilmektedirler. 1970'li yıllarda patlak veren petrol krizi, enerji ithal eden ülkelerin kendi aralarında İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'nü kurmalarına neden olmuştur.

Teşekkül edilen bu örgütün üyelerinin çoğunluğunun Arap devletleri olması, OPEC'in özellikle Arap dünyasında büyük bir sorun olarak algılanan Filistin'in uluslararası siyasetteki konumu için de kullanılan bir örgüt olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda OPEC ülkelerinin, Filistin sorununun çözümü için, enerji ithal eden ülkeler üzerinde baskı kurmaya çalışmaları bu konuya örnek verilebilir.

Enerji talep eden ve enerji arz eden ülkeler arasındaki farklılıklar Soğuk Savaş zamanında daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş zamanında, tek başına dünya üzerindeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin önemli bir kısmını elinde tutan Rusya, Sovyetler Birliği aracılığıyla doğal gaz ve petrol rezervleri açısından oldukça zengin olan Orta Asya ve Kafkasya'yı da kontrolü altında tutmaktaydı. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan ve yeni büyük oyun olarak tabir edilen uluslararası mücadelenin ana sebeplerinden biri olarak da doğal gaz ve petrol rezervleri açısından oldukça zengin olan Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, küresel ve bölgesel aktörlerin bu rezervleri kontrol altına alma çabalarının varlığı olduğu öne sürülmektedir.

Rusya, Hazar Havzası ve Orta Doğu bölgesi hidrokarbon rezervleri açısından en zengin ülke ve bölgelerdir. Enerji talebinin en çok olduğu bölgeler ise bu coğrafyanın doğusunda ve batısında yer almaktadırlar (Bu bölgelerin hem doğusunda hem de batısında bunlara ihtiyaç duyan bölgelerin olduğu görülmektedir). Dolayısıyla bölgede bulunan hidrokarbon rezervlerinin enerji bakımından fakir olan ülkeler tarafından kendi topraklarına ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Enerji bakımından fakir olan ülkelerin ortasında bulunan Türkiye de bu bağlamda yüksek bir jeostratejik öneme sahiptir. Dolayısıyla enerji arzı potansiyeli olan bölgelerle, enerjiden yoksun olan bölgeler

arasında kalan Türkiye gibi ülkeler jeoekonomik ve jeostratejik açıdan önem kazandıkları görülmektedir.

Türkiye'nin bahsedilen konumu, Türkiye'nin doğu - batı ve kuzey - güney arasında köprü vazifesi gören bir ülke olma potansiyelini Türkiye'ye sunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin de bu yönde politikalar geliştirdiği görülmektedir. Türkiye'nin kuzeyinde bulunan Rusya, doğusunda bulunan Hazar Havzası ve güneyinde bulunan Orta Doğu bölgesi dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin açısından dünyanın en zengin bölgeleri konumundadırlar.

Türkiye'nin enerji köprüsü olma noktasında bahsedilen avantajlarının yanı sıra Hazar Denizi'nin statüsünün Hazar'a kıyıdaş ülkeler tarafından belirlenememiş olması ve küresel aktörlerin uluslararası siyasete yön verme çabaları gibi nedenlerden dolayı Türkiye mevcut potansiyelini verimli bir şekilde değerlendirememesine neden olmaktadır. Bu nedenler, Türkiye'nin doğu - batı, kuzey - güney doğrultusunda oluşacak olan enerji koridorunda kilit ülkelere biri olma yönünde geliştirdiği politikaların önünde büyük bir kısıtlayıcı olarak durmaktadır. Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki manevra alanında yaşadığı bu kısıtlılığın bir çıktısı olarak, Hazar havzasında bulunan ve Türkiye'nin üzerinden geçerek uluslararası pazarlara sürülmesi ön görülen hidrokarbon rezervlerinin geliştirilen farklı projelerle Uzak Doğu'ya yönlendirilmesidir.

Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenememesi bölgeye dair geliştirilecek olan projelerin olumsuz yönde etkilenmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu bağlamda bölge ülkeleri arasındaki sorunların çözülmesi için Türkiye'ye büyük görevler düşmektedir. Zira Türkiye bölge ile tarih , kültür, dil, din gibi devletlerin kimliklerinde temel belirleyici faktörlerde ortak bağlara sahiptir (Çaman, 2006: 188). Bu bağlamda Türkiye'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri üzerinde ciddi kültürel etkisinin olduğu bilinmektedir.

Orta Asya ve Kafkasya'daki zengin petrol ve doğal gaz rezervlerinin uluslararası piyasalara ulaştırılması amacıyla geliştirilen projeler açısından Hazar Denizi'nin hukuki statüsü büyük önem arz etmektedir. Bir sonraki bölümde Hazar Denizi'nin hukuki statüsü ele alınacaktır.

1. 2. Hazar'ın Hukuki Statüsü

Hazar'ın uluslararası hukuktaki statüsü SSCB'nin resmen sona ermesiyle birlikte muğlak hale gelmiştir. SSCB'nin resmen sona ermesiyle 21 Aralık 1991'de bir araya gelen eski Sovyet Cumhuriyetleri imzaladıkları Almatı Deklarasyonu ile kendilerini SSCB'nin ortak mirasçıları olarak deklare etmişlerdir (Arı, 2008: 445). Almatı Deklarasyonu ile birlikte, Soğuk Savaş esnasında SSCB'nin sınırlarında olan Hazar ortak miraslar arasında kabul edilmiştir.

SSCB kurulduktan sonra ise İran ve SSCB arasında 1921 Moskova Antlaşması imzalanmış ve taraflar arası eşitlik getirilmiştir (Demir, 2003: 247). İki ülke arasında imzalanan 27 Ağustos 1935 tarihli Ticaret Antlaşmasınının 14. ve 15. maddelerinde Hazar'da Sovyet ve İran gemileri için serbest seyrüsefer hakkı ile 10 millik bir münhasır balıkçılık alanı kurulması öngörülmüş, fakat resmi sınır tayin edilmemiştir. 25 Mart 1940 Tahran Antlaşması büyük ölçüde 1935 Antlaşmasınının hükümlerini teyit etmiştir. SSCB'nin kurulmasından sonra İran'la imzalana üçüncü antlaşmanın en önemli maddesi 8. maddesidir. Antlaşmanın 8. maddesinde Hazar'da sadece SSCB'nin savaş gemisi bulundurma hakkının olacağı vurgulanmıştır (Demir, 2003: 247). Bu antlaşmanın 3 yıl içinde herhangi bir taraf tarafından feshedilmediği takdirde süresiz geçerli olacağı da antlaşmanın maddelerindedir.

SSCB'nin resmen sona ermesine kadar Hazar'ın statüsü temel olarak 1921 ve 1940 yıllarında SSCB ve İran arasında yapılan antlaşmalarla belirlenmiştir. SSCB'nin sona erdiği ve Soğuk Savaşın da sona erdiği 1991 yılından itibaren ise Hazar'ın uluslararası hukuktaki statüsü muğlak hale gelmiştir. Eskiden iki ayrı devlete kıyısı olan Hazar, SSCB'nin dağılmasıyla beş ayrı devlete kıyı olmuştur. SSCB'nin varlığının resmen son bulduğu tarih olan 1991 Hazar Denizi'nin statüsü için de bir dönüm noktasıdır (Djalili ve Kellner, 2009:167). Dolayısıyla çalışmanın bundan sonraki bölümünde Hazar'ın statüsü ile ilgili dönüm noktası olarak baz alacağımız tarih de 1991 yılı olacaktır.

Sovyet rejiminin kapalı ekonomi modelinde dünyadan izole şekilde yaşayan ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetleri ekonomilerini dışa açmış ve uluslararası ekonomik düzene entegre olmaya çalışmışlardır. Ekonomik olarak rekabet güçleri son derece zayıf olan bu ülkeler, bu entegrasyon sürecinde ilk etapta sahip oldukları yer altı ve yer üstü

doğal kaynaklarını geliştirip dünya pazarlarına ulaştırmaya çalışmışlardır (Tayfur and Göymen, 2002: 102). Dolayısıyla Hazar'ın statüsünün belirlenmesi konusu bu gelişmeden dolayı önemli hale gelmiştir. nkn Hazar'ın statüsünün belirlenmesi bölge ülkelerinin zengin yeraltı kaynaklarını çıkarıp uluslararası piyasalara ulaştırmaları için son derece stratejik öneme haizdir. Bir diğer tabirle Hazar'ın statüsü, bölge için önemli hidrokarbon rezervlerinin paylaşılmasını direk etkileyici unsurdur.

1991 'e kadar SSCB ve İnan tarafından gl olarak kabul edilen Hazar, SSCB'nin dağılmasıyla bir süre daha bu iki devlet tarafından gl olarak kabul edilmeye devam edilmiştir. Bu politikanın temelinde Hazar'ı, uluslararası hukuk alanı dışında tutup diğer küresel güçlerin (zellikle ABD'nin) Hazar ile ilgili konularda müdahalesini bertaraf etmek olduğu öne sürülmektedir.

1992 ve 1993 senelerinde Hazar'ın paylaşımıyla ilgili Astrahan ve Tahran'da görüşmeler yapılmıştır. Yapılan bu görüşmelerde Kazakistan 1970 yılında SSCB zamanında yapılan paylaşımın kabul edilmesini teklifini sunmuştur. Bu teklif Rusya dışındaki tüm kıyıdaş devletler tarafından kabul edilmiştir. Rusya'nın paylaşımı kabul etmemesi, Hazar'ın statüsünün ilk kez belirsiz hale gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu görüşmelerde Hazar'ın statüsü ile ilgili olarak nihai bir sonuca varılamamıştır.

Bir sonraki adım olarak da SSCB'nin dağılmasından sonra bir süre Hazar'ı gl olarak tanımlayan Azerbaycan, 1994 yılında Hazar için uluslararası hukukun uygulanmasını istemiş ve uluslararası enerji şirketleriyle petrol antlaşmaları imzalamıştır. Rusya, Hazar'ın gl olduğunu, 1921 ve 1940 senelerindeki antlaşmaların halen geçerliliğini koruduğunu iddia etmiş, kaynakların blnemeyip ortak kullanılmasını gerektiğini savunmuştur. İnan, Rusya'nın bu iddiasını desteklemiştir (Demir, 2003: 249).

Bu gelişmeyle birlikte Azerbaycan hükümeti Rusya'nın baskısına rağmen Hazar Denizi'ndeki hidrokarbon rezervlerini uluslararası pazarlara sunmak için diğer devletlerle anlaşma masasına oturan ilk devlet olmuştur. Azerbaycan yönetimi bu kararlılığı gösterirken anlaşma zeminin teşekkülünde ABD'nin yoğun desteğinin Azerbaycan yönetiminden yana olduğu görülmektedir.

ABD'nin desteğine rağmen Elçibey'in devrilmesinden sonra iktidara gelen Aliyev daha dengeli bir politika izlemeye başlamış, 1994'te yapılan antlaşmada 1993 yılında Yakın Çevre Politikası'nı ilan ederek bölgedeki etkinliğini tekrar tesis etmek isteyen Rusya'ya %10'luk bir pay verilmiştir.

Hazar'ın statüsü ile ilgili olarak yapılan bir sonraki toplantı Türkmenistan'ın başkenti olan Aşkabat'ta 1996 senesinde yapılmıştır. Hazar'a kıyıdaş olan devletlerin uzlaşmak için bir araya geldikleri toplantıda ev sahibi Türkmenistan, memorandumunu imzalamamıştır (Çolakoğlu, 2003: 112). Bu noktada SSCB'nin dağılmasından beri Rusya ve İran'ın iddialarına karşı çıkan Türkmenistan'ın Hazar'ın statüsü konusunda kararsız olduğu görülmüştür.

Türkmenistan'ın bu kararsızlığının asıl nedeninin de Hazar'ın paylaşımı konusunda Azerbaycan'la yaşadığı anlaşmazlık olduğu görülmektedir. Zira Hazar'daki sınırın belirlenmesi noktasında Azerbaycan ve Türkmenistan ortay hat prensibini benimsemekle beraber ortay hattın hangi usule göre çekileceği konusunda mutabakat sağlayamamışlardır. Azerbaycan tarafı sahilden sahile olan mesafenin yarısının çizgiyi belirlemesi gerektiğini savunurken Türkmenistan tarafı matematiksel konuma göre hesaplama yapılması gerektiğini iddia etmiştir. Türkmenistan'ın iddiasına göre 3 petrol kuyusundan 2'si Türkmenistan'ın sınırlarında kalmakta, Azerbaycan'ın iddiasına göre ise 3 petrol kuyusundan 2'si Azerbaycan'ın sınırları içinde kalmaktadır (Çolakoğlu, 2003: 113).

Hazar'ın statüsünün belirlenememesi ve Azerbaycan ve Türkmenistan arasında da bu konuda bir mutabakata varılamamış olması, Türkmen doğalgazının uzun bir süre dünya pazarlarına Rusya üzerinden pazarlana neden olmuştur. İki ülke arasındaki bu ihtilaf Türkiye ve bölgeden enerji ithal eden ülkeler bakımından olumsuz yansımaları olmuştur. Bölgedeki hidrokarbon rezervleri bu süre içerisinde daha yüksek maliyetle son kullanıcı olan ülkelere ulaşmasının yanı sıra Türkiye'yi bypass eden enerji hatları projeleri daha popüler hale gelmiştir. Türkiye üzerinden geçmeyen enerji nakil hatları uzun vadede Türkiye'nin enerji hedeflerini temelinden sarsmaktadır.

1998 yılında Rusya ile Kazakistan arasında "Hazar'ın kuzey kısmının dibinin kullanılması amacıyla egemenlik haklarına uyulması" amacıyla bir antlaşma

imzalanmıştır. Bu antlaşmadan sonra 1998 yılında Kazakistan tek taraflı olarak bir bildiri yayınlamış ve kendi ulusal münhasır bölgesini ilan ederek askeri donanma ile koruma altına almıştır (Çolakoglu, 2003: 109). 2000 yılında da Rusya ve Kazakistan, Hazar ile ilgili bir deklarasyon yayınlamışlardır. Bu deklarasyona göre bu iki ülke Hazar'ın altının ulusal sektörlere bölünmesini kabul etmiş ve suyun üstü konusunda da ortak kullanım esasını benimsemişlerdir.

İlerleyen süreçte Rusya, Kazakistan'la yaptığı anlaşmanın bir benzerini Azerbaycan ile de yapmıştır. Anlaşmaya göre Rusya, Azerbaycan'ın savunduğu yeraltı ulusal sektörünü kabul etmiştir. Sınırlarda kalan kaynaklar hakkında da yarı yarıya bölüşme prensibi kabul edilmiştir. Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan'ın imzaladıkları anlaşmalar neticesinde Hazar'ın kuzeyinde bulunan üç ülke arasında Hazar'ın statüsü ile ilgili bir ittifak kendiliğinden oluşmuştur. Fakat kuzeyde Kazakistan ve Rusya arasında bazı küçük anlaşmazlık sahalarının bulunduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Kuzeyde yapılan bu üçlü anlaşmaya mukabil Türkmenistan Hazar konusunda izlediği dış politikada rotasını İran'a çevirmiştir. Türkmenistan'ın bu hamlesinin asıl sebebi ise Hazar'da Azerbaycan'la olan paylaşımındaki anlaşmazlığın çözümünün kısa vadede olmayacağına olan inancı ve destek arayışı olduğu öne sürülmektedir (Çolakoglu, 2003: 113).

Hazar'ın nihai statüsünü belirlemek amacıyla bölge ülkelerinin katıldıkları zirvelerin ilki 2002 senesinde Aşkabat'ta yapılmıştır. İlk zirvede fazla bir ilerleme kaydedilememiştir. Yapılan bu ilk zirveden çıkan ikinci zirveyi etkileyen tek sonuç ikinci zirvenin Tahran'da yapılması kararı olmuştur. İlk zirveden çıkan ortak bildirim maddeleri şunlardır:

1. Hazar'da egemenlik beş kıyıdaş ülkenindir.
2. Hazar'a kıyıdaş ülkeler, içlerinden herhangi birine yönelik saldırı düzenlemek amacı taşıyan yabancı bir güce topraklarında bulunma ya da bu topraklardan saldırı düzenleme imkanını ve iznini vermezler (Kıyıdaş ülkelere herhangi birine her ne koşulda olursa olsun üçüncü bir ülke tarafından yapılacak saldırıya diğer kıyıdaşların izin vermemesi maddesi doğrudan doğruya akla ABD'nin Irak operasyonunu getirmektedir (Çelikipala, 2007: 15).).

3. Hazar'da, kıyıdaş beş ülkenin bayrağını taşıyan gemiler dolaşabilir.

4. Ana hedef ekonomik ilişkileri geliştirmektir.

Tahran Zirvesi, yaklaşık beş yıl aradan sonra ve ancak Putin'in isteği üzerine Ekim 2007'de yapılabilmıştır (Çelikpala, 2007: 14). Tahran Zirvesi'nde de kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır.

Hazar'ın statüsünün belirlenmesi, bölgedeki zengin yeraltı kaynaklarının çıkarılması ve uluslararası pazarlara ulaştırılması için hayati önemdedir (Birsal, 2006: 85). Hazar'ın göl veya deniz olarak kabul edilmesi nihai statüsünün temel belirleyicisidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Hazar'ın beş ülkeye kıyıdaş olması, nihai statüsünün belirlenmesini güçleştirmektedir.

Rusya'nın, Hazar'ın statüsü konusunda 1990'lı yılların başında çözümsüzlük yönünde politikalar (bölgede istikrarsızlık politikası uyguladığı ve buna yönelik bir çıkar dengesi oluştururken) uyguladığı savunulmaktadır. Buna rağmen Rusya, kendi bölgesindeki petrol ve doğal gaz keşifleri sonrasında politikasını değiştirmiş, Kazakistan ve Azerbaycan ile yaptığı anlaşmalarla Hazar'ın statüsünün en azından Hazar'ın kuzeyi için belli hale gelmesinden yana bir tavır almıştır.

Rusya'nın Hazar politikası, Putin'in iktidara gelmesiyle farklı bir boyut kazanarak değişiklik göstermiştir. Putin önderliğinde geliştirilen dış politika neticesinde, Rusya'nın dış politikasında, özellikle de eski Sovyet coğrafyasında uygulanan bölgesel politikalarda enerji aktif unsur haline gelmiştir (Erbaş Açıknel, 2011: 12 - 13). Rusya'nın, Hazar'daki bir diğer amacının, askeri potansiyelini arttırarak askeri üstünlüğünü, başta ABD olmak üzere diğer küresel güçlere göstermek olduğu görülmektedir.

Rusya, 1993'te yayınladığı askeri doktrini ile yaşam alanı olarak ilan ettiği topraklarda küresel güçlerin müdahalesini devre dışı bırakmayı amaçlamıştır. Rus askeri doktrini batılı büyük güçlere bir tehdit olmadığını göstermeye çalışırken, diğer yandan yaşam sahası olarak belirttiği bölgelere girilmesine müsaade etmeyeceğini bildirmektedir (Gökırmak, 1996: 162). Bu Paylaşım konusunda ise başta İran'la ortak kanaatte olana

Rusya'nın, diğerk kıyıdaş devletlerin yaptığı anlaşmalardan pay almasının da etkisiyle en azından Azerbaycan ve Kazakistan ile mutabakata vardığı görülmektedir.

Hazar'ın statüsü konusunda İran, 1990'lı yılların başlarında Rusya ile beraber hareket etmiştir. Kazakistan'ın, Hazar Denizi'nin 1970 yılında SSCB tarafından çizilmiş plana göre bölünme önerisini Rusya'nın tek başına red detmesinden sonra, İran ile Rusya arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Rusya'nın ABD'ye karşı olan gövde gösterisinin de İran'ı tedirgin ettiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla İran, Hazar'da Rusya'nın silahlanmasına pek sıcak bakmamaktadır (Bilgin, 2005: 128). Paylaşım konusunda ise İran Hazar'la ilgili olarak mevcut çözüm önerilerinin hayat geçmesi halinde, Hazar'da sahip olacağı hidrokarbon rezervlerinin Basra'da sahip olduğu rezervlere göre oldukça az olmasından dolayı Hazar kaynakları konusunda kaynaklardan istifadeyi arka plana atmaktadır. İran'ın Hazar ve Basra rezervleri arasında yaptığı bu seçimden dolayı bu konuda uzlaşma için önemli bir çaba sarf etmemektedir. İran bununla beraber geliştirdiği dış politika doğrultusunda Hazar'ın statüsünün muğlaklığını korumasını tercih etmektedir (Öğütçü, 2005: 277).

Azerbaycan tarafından işletilen ve İran'ın da %10 pay aldığı Lenkeran - Talış - Deniz kuyusunun işletilmesine İran'ın rıza göstermesi, buna karşılık olarak da kendisinden daha uzak olan Alov kuyusunun Azerbaycan tarafından işletilmesine karşı çıkması, İran'ın, Hazar'ın statüsünün muğlaklığını koruması yönünde izlediği politikaya bir örnek olarak gösterilebilir. İran ile Azerbaycan arasındaki sorunların sosyal, siyasal ve tarihi arka boyutları da bulunmaktadır. Bu bağlamda İran, Güney Azerbaycan sorunu nedeniyle Azerbaycan'ı birinci dereceli tehdit olarak görmektedir.

İran, Hazar'ın statüsü hakkındaki anlaşmazlığının ana sebebi olarak eşit paylaşım usulünün kabul edilmemesini adres göstermektedir. Dolayısıyla da Azerbaycan'ın sattığı petrolün bir kısmı üzerinde hakkı olduğunu da ifade etmektedir. İran'ın önerisinin kabul görmesi durumunda en fazla Kazakistan zarar görmüş olacaktır. Tüm bu gelişmeler, İran'ın politikalarını (özellikle kuzeydeki üçlü ittifaktan sonra) Türkmenistan ile kesiştirmiştir.

Azerbaycan, bağımsızlığının ilk yıllarında Hazar'ın statüsü ile ilgili olarak Rusya ile aynı çizgide bulunarak, Hazar'ın göl olduğu tezini savunmuş fakat zamanla bu tezinin

kendi aleyhine olduğunu anlayarak Hazar'ın deniz olduğu ve Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuk'una tabi olması gerekliliğini savunmaya başlamıştır. Hidrokarbon rezervlerinin uluslararası pazarlara ulaştırılması konusunda küresel aktörlerin desteğiyle Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz boru hattı projelerine öncelik verdiği görülmektedir. Azerbaycan, Hazar'da bulunan hidrokarbon rezervlerinin en azından bir kısmını kısa zamanda uluslararası pazarlara ulaştırarak milli gelirine katkıda bulunmaya çalışmış, bu yüzden Hazar'ın statüsü, Azerbaycan'ın dış politikasının en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Azerbaycan bu konuda oldukça dengeli bir politika izlemiştir. Azerbaycan bu konudaki hassasiyetini yaptığı petrol anlaşmalarından gerek Rusya'ya gerekse İran'a pay vererek göstermiştir. İran ve ABD arasındaki siyasi sürtüşmelerden dolayı ABD, BTC projesinden İran'a ayrılan %10'luk kısmın geri alınması yönünde baskı yapmıştır. ABD'nin bu baskısı sonucu Azerbaycan geri adım atarak İran'ın %10'luk kısmını iptal etmek durumunda kalmıştır.

Azerbaycan, beş Hazar ülkesi içerisinde, Hazar'daki ulusal sektörünü anayasasında kendi toprakları arasında sayarak anayasasına koyan tek ülkedir. Azerbaycan anayasasındaki bu tanımlamasına rağmen Türkmenistan ile ortay hat prensibi hakkında uzlaşma sağlayamamış ya da sağlamamıştır. Dolayısıyla ortay hattın tespiti konusunda yaşanan anlaşmazlık varlığını devam ettirmektedir.yaşanmaktadır. Ortay hattın tespit edilmesi hususunda Türkmenistan matematiksel usulün, Azerbaycan ise kıyıdan kıyıya ölçülmesi ve belirlenmesi usulünün benimsenmesini istemektedir. Her iki ülke de kendi ulusal sektörünü olabildiğince genişleterek işletilen petrol kuyusu sayılarını artırmak istemektedir. Tüm bu anlaşmazlıklara rağmen Hazar'da bulunan hidrokarbon rezervlerinden en fazla faydalanan Türk Cumhuriyeti'nin Azerbaycan olduğu göze çarpmaktadır.

Kazakistan'ın Hazar'ın statüsü konusunda başından beri uzlaşmacı bir tutum sergilediği görülmektedir. Öncesinde de değinildiği üzere SSCB 'den sonra Hazar'ın statüsü ile ilgili ilk öneriyi Kazakistan yapmış fakat Rusya'nın karşı çıkışıyla bir sonuca varılamamıştır. Daha sonrasında Rusya ile bütün ülkeler tarafından kabul edilen bir mutabakata varılamaması sonucunda Rusya ile suyun dibinin ulusal sektörlere ayrılması konusunda mutabakata varmış fakat Rusya ile sınırında kalan ve Rusya tarafından işletilen kuyular konusunda zaman zaman Rusya'ya notalar vermiştir.

Kazakistan, Hazar'ı dış politikasında öncelikli bölge ilan ederek Hazar'ın statüsünün belirlenmesi konusuna verdiği önemi göstermiştir.

Türkmenistan, doğal gaz rezervleri bakımından zengin bir ülkedir. Bununla beraber aynı şekilde petrol rezervleri bakımından aynı potansiyele sahip bulunmamaktadır. Türkmenistan, Hazar'ın statüsü konusunda özellikle Azerbaycan ile aynı çizgide bulunmamaktadır. Bir diğer tabirle Türkmenistan'ın, Hazar'ın statüsü konusunda yeteri kadar çaba harcamamasının altında yatan ana neden olarak Azerbaycan ile Hazar konusunda olan anlaşmazlığının olduğu görülmektedir. Türkmenistan'ın petrol rezervlerin mevcut durumda oldukça az olması, Türkmenistan'ı, Hazar'da kendi payına düşen sektörü olabildiğince arttırma yönünde politikalar geliştirmesine neden olmuştur.

Türkmenistan, Hazar'ın doğusunda bulunmasından dolayı batılı, küresel güçler tarafından Azerbaycan kadar desteklenememektedir. Hazar'ın statüsü konusunda, Türkmenistan'ın ileri sürdüğü tez de dolayısıyla uluslararası platformda yeteri kadar destek görememektedir. Türkmenistan'ın Hazar'ın statüsü konusunda Azerbaycan kadar ısrarlı olamamasının ana nedenini de bu nokta oluşturmaktadır. Türkmenistan'ın jeostratejik olarak Rusya'ya yakın olması Rus nüfuzuna açık hale gelmesini sağlamıştır.

Türkmenistan'ın bulunduğu coğrafya itibariyle uluslararası platformda yaşadığı hareket kısıtlılığı Rusya'nın Orta Asya'da bulunan hidrokarbon rezervlerini kullanması bakımından oldukça olumlu bir ortam oluşturmaktadır. Rusya, Avrupa pazarlarına uzanan uluslararası enerji altyapısı ve SSCB zamanında da oluşturduğu enerji altyapısının sağladığı avantajla da Türkmenistan üzerinde sağladığı baskıyı arttırmıştır. Türkmenistan, Hazar'ın statüsünün belirsizliğinden dolayı ağırlığını sahip olduğu doğalgazı ucuz sayılabilecek bir fiyattan Rusya'ya satmak zorunda kalmıştır. Zira Türkmenistan'ın gazını satmak için kısa vadede bulabileceği tek müşteri Rusya olarak görülmektedir.

Türkmenistan gazına sadece Hazar'ın batısından değil doğusundan da talep vardır. Özellikle Çin, Türkmenistan gazının kendi topraklarına ulaştırılmasını amaçlayan bir proje geliştirmiş ve bu projeyi de hayata geçirmiştir. Fakat Türkmenistan'ın gazını

Trans - Hazar projesiyle Türkiye üzerinden batıdaki pazarlara ulaştırılması hem Türkmenistan'ın Rusya'ya (zira Çin'in dış politikası çoğu noktada Rusya'yla paralellik göstermektedir) karşı elini güçlendirecek, hem de Türkmen gazını uluslararası piyasalarda daha yüksek bir fiyattan satılabilmesini sağlayacaktır. Türkiye de hem ucuz Türkmen gazını kullanabilecek hem de doğu - batı enerji koridorunun en önemli ülkelerinden biri haline gelerek uluslararası siyasette elini güçlendirecektir.

Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın Rusya'dan bağımsız olarak hidrokarbon rezervlerinin çıkarılması ve nakledilmesi ile ilgili anlaşmalar yapmaları durumunda Hazar'da bulunan enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olan Rusya'nın hakimiyetini önemli ölçüde kaybedebileceği öngörülmektedir (Birsal, 2006: 86). Dolayısıyla Hazar'ın statüsünün belirlenememesinde dolaylı olarak Rusya'nın büyük etkisi olduğu görülmektedir. Bu yüzden, bugünkü fiili durumun kabul edilmesi ya da çok taraflı bir uzlaşmaya varılması dışında, Hazar'ın statü sorununun nihai çözümünün kolay olmadığı düşünülmektedir (Bilgin, 2010: 157).

1. 3. Doğal gaz ve Petrol Boru Hattı Projeleri

Hazar havzasında bulunan hidrokarbon rezervlerinin uluslararası pazarlara ulaştırılması için ülkelerin ulusal çıkarları doğrultusunda boru hattı projelerini gerçekleştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Küresel güçler de kendi ulusal çıkarları doğrultusunda boru hattı projelerinin hayata geçirilmesi yönünde çaba göstermektedirler. Hali hazırda Hazar havzasında bulunan hidrokarbon rezervleri, Orta Asya üzerinden doğuda Çin'e, kuzeyden Rusya ve batıdan da Türkiye üzerinden de Avrupa'ya ve uluslararası piyasalara nakledilebilmektedir. Güney'de bulunan İran üzerinden rezervlerin nakledilmesi seçeneği ise, İran'ın uluslararası platformda başta ABD ile olan anlaşmazlığı ve siyasi rejiminden dolayı muhtemel görülmemektedir.

Bu bölümde, Rusya'nın desteklediği boru hattı projeleri, Rusya'yı bypass ederek Türkiye üzerinden batıya ve doğu Akdeniz havzasına ulaşan boru hattı projeler ve Orta Asya üzerinden Çin'e uzanan boru hattı projeleri genel hatlarıyla ele alınacaktır.

Tablo 2. Boru Hatlarının Rakamsal Bilgileri

Kısaltma	Adı	Güzergah	Kapasite	Uzunlu k	Maliyet	Açılış Yılı
BTC	Bakü - Tiflis - Ceyhan boru hattı	Bakü - Tiflis - Ceyhan	50 milyon ton/yıl	1776 km	3,5 milyar dolar	2006
BTE	Bakü - Tiflis - Erzurum	Bakü - Tiflis - Erzurum	20 milyar metreküp / yıl	980 km	900 milyon dolar	2007
NABUCCO	Nabucco boru hattı projesi	Türkiye'de birleşip Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Avusturya	31 milyar metreküp / yıl	3300 - 4000 km	4.5 milyar EURO	2014
KUZEY AKIM	Kuzey Akım Projesi	Rusya'dan, Baltık denizi üzerinden Almanya ve AB.'ye	0.9-1 Tcf	1.220 mil	Yaklaşık olarak 5.7 milyar dolar	2012
GÜNEY AKIM	Güney Akım Projesi	Rusya - Karadeniz - Bulgaristan - Macaristan - Sırbistan - Slovakya - Batı Avrupa ve Bulgaristan - Yunanistan - İtalya	63 milyar metre küp / yıl	900 km	23 - 36.5 milyar EURO	2013
TÜRKMENİSTAN - ÇİN	Türkmenistan - Çin boru hattı	Türkmenistan - Özbekistan - Çin	28 milyar metreküp / yıl	4161 km	7.6 milyar dolar	2009
KAZAKİSTAN - ÇİN	Kazakistan - Çin boru hattı	Kazakistan - Çin	20 milyon ton /yıl	1000 km	7.5 milyar dolar	2006
RUSYA - ÇİN	Rusya - Çin Altay boru hattı	Rusya - Çin	300 bin varil / gün	4700 km	25 milyar dolar	2014

Kaynaklar: (Alper, 2009 - Bayar, 2008 - Özdemir, 2007 - bbc.co.uk, 29.05.2012)

1.3.1. Rusya'yı Bypass Eden Boru Hattı Projeleri

Rusya'yı bypass eden boru hatları, Hazar havzasında bulunan hidrokarbon rezervlerini Rusya'ya bağımlı olmadan başta AB ülkeleri olmak üzere uluslararası pazarlara

ulaştırmayı hedeflemektedir. Bu şekilde Hazar havzasında bulunan hidrokarbon rezervlerinin uluslararası pazarlara ulaştırılmasında Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması hedeflenmektedir. Aynı zamanda bölge ülkelerinin arz noktasında Rusya'ya olan bağımlılıklarının azaltılıp Rusya'nın bu ülkeler üstündeki siyasi nüfuzu kırılmak istenmektedir. Dolayısıyla bu yönde geliştirilen projelerin en büyük desteğın de ABD tarafından verildiğı görülmektedir.

Şekil 5. Rusya'yı Bypass Eden Boru Hattı Projeleri

Kaynak: deepsources.wordpress.com'daki haritalar baz alınarak çizilmiştir.

1. 3. 1. 1. Bakü - Tiflis - Ceyhan Petrol Boru Hattı

Hazar havzasında bulunan petrol rezervlerini Rusya'yı bypass ederek batıda bulunan uluslararası pazarlara ulaştırmak için geliştirilen bir petrol boru hattı projesidir. Dolayısıyla bu rota üzerinde çizilen projeler bölgenin Rusya etkisinden kurtulmasına imkan vermektedir (Bilgin, 2010: 161). Bakü'den pompalanan petrol Doğu Akdeniz'de bulunan Ceyhan limanından tankerlere yüklenmektedir. Azerbaycan'ın kuruluş tarihinden beri Azeri yönetiminde bulunan yöneticiler, Rusya'nın Bakü petroleri üzerindeki etkisinin kırılmasını hedef alarak anlaşmalar yapmaya çalışmışlardır. Fakat bunların tam anlamıyla başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Rusya, enerji

kaynakları üzerindeki hakimiyetini korumak için zaman zaman sert politikalar izlemiştir. Dağlık Karabağ'da yaşananlar bu bağlamda değerlendirilebilir. Rusya'nın Hazar havzasını da kapsayan bölgeyi yaşam alanı olarak ilan etmesi bölgedeki hakimiyetine verdiği önemi göstermektedir.

ABD'nin, Rusya'yı bypass eden boru hattı projelerini, Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu kırmak için desteklediği ifade edilmektedir (Erhan, 2005: 21). BTC hattı ilk gündeme geldiği 1990'lı yıllarda petrol şirketleri tarafından oldukça fazla maliyetli olarak değerlendirilmiş, bunun üzerine ABD hükümeti British Petroleum (BP) şirketine baskı yapmıştır. BTC boru hattı, Türkiye'nin enerji güvenliğine de katkıda bulunmuştur. Hazar petrollerinin Türk boğazlarını bypass ederek, Ceyhan'dan tankerlere yüklenerek Avrupa pazarına nakledilmesi Türkiye'nin elde ettiği bir başka kazanç olmuştur.

Proje konsorsiyumda Azerbaycan'ın isteği üzerine Rusya ve İran'a da %10'luk hisse verilmek istenerek, bu şekilde bölgedeki dengeler gözetilmeye çalışılmıştır. Fakat İran ve ABD arasındaki siyasi sorunlar sebebiyle ABD, İran'a %10'luk hisse verilmesine karşı çıkarak İran' verilen hissenin iptal edilmesini sağlamıştır.

1. 3. 1. 2. Bakü - Tiflis - Erzurum ve Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projeleri

BTC boru hattı projesi'nin başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi, Hazar havzasındaki doğal gaz ve petrol kaynaklarının Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara taşınmasını öngören projelere desteği arttırmıştır. Bu projelerden biri de Trans Hazar projesi olarak bilinen Hazar'ın altından dönecek boru hattıyla Orta Asya'daki gazın Türkiye'ye ulaştırılmasıydı (Sönmezoğlu, 2006: 749). Özellikle Türkmenistan'ın zengin doğal gaz kaynaklarının Türkiye üzerinde uluslararası piyasalara nakledilmesi için geliştirilmiş olan projeye BTC'nin hayata geçirildikten sonra da destek artmıştır. Fakat Hazar'ın statüsü hususundaki anlaşmazlıklar ve Azerbaycan ve Türkmenistan arasında sektörlerin paylaşımı konusundaki anlaşmazlıklardan dolayı bu proje hayata geçirilememiştir.

1999'da Şah Denizi'nde keşfedilen doğal gaz rezervi bölgede bulunan doğalgazın Türkiye'ye getirilmesini tekrar gündeme getirmiştir. Bakü'de bulunan gaz rezervi için Türkiye harekete geçerek Azerbaycan gazının Türkiye'ye getirilmesi için anlaşma imzalamıştır. Çizilen rota BTC'yle Erzurum'a kadar paralel olarak gelerek Erzurum'da sonlanmaktadır. BTE boru hattı, sadece Türkiye'nin doğal gaz tüketimini

karşılatabilecek kapasiteye sahip olmasından dolayı gazı diğer ülkelere nakledecek şekilde planlanmamıştır. İlk Azeri gazı Erzurum'a 2005'te varmıştır.

Avrupa doğal gaz rezervleri açısından son derece fakir bir kıtadır. AB ülkeleri kişi başına enerji tüketiminde dünyada en ön sıralarda oldukları için ihtiyaçları olan enerjiyi ithal etmek zorundadırlar (Tekin and Walterova, 2007: 85). Bu noktada AB'ye en yakın enerji ihraç edebilecek ülke olan Rusya'nın olmasından dolayı enerji ihtiyaçlarının büyük kısmını Rusya'dan karşılamaktadırlar. Dolayısıyla çoğu AB ülkesi enerji bakımından yüksek oranlarda Rusya'ya bağımlı durumdadır. Hazar havzasında bulunan enerji kaynaklarının nakledilmesinde stratejik önemi olan enerji altyapısı üzerinde hakim olan Rusya AB üzerinde her alanda baskı oluşturma potansiyel ve eğilimine sahiptir. Bu sebepten dolayı AB Rusya'yı bypass eden BTC ve Nabucco gibi projelere destek vermektedir.

2006 ve 2009 yıllarında AB ülkelerinin yaşadıkları gaz krizi, AB ülkelerini üzerlerinde bulunan Rus hakimiyetini kaldırmak üzere harekete geçirmiştir. Fakat diğer birçok konuda olduğu gibi AB ülkelerinin bu konuda da ortak bir politika geliştiremedikleri görülmüştür. AB ülkelerinin bu yönde hareket etmek istemelerine rağmen, enerji krizlerinden sonra attıkları ilk adım Rusya'ya olan enerji bağımlılıklarını arttıran projelerle ilgili anlaşmalar yapmak olmuştur. Almanya'nın, Kuzey Akım doğal gaz boru hattı Projesi ile ilgili olarak Rusya'yla anlaşması bu tutumun çarpıcı bir örneği olarak gösterilebilir.

Bununla beraber, AB bir diğer taraftan da Hazar havzasında bulunan doğalgazın Rusya'yı bypass ederek AB'ye ulaştırılmasını amaçlayan projelere de destek vermektedir. Nabucco, Rusya'nın doğal gaz üzerindeki hakimiyetinin kırılması için arz ve talep zincirinde çeşitliliği arttırmayı amaçlayan bir proje olarak geliştirilmiştir. Nabucco, başından beri gelişmeye açık bir proje olarak tasarlanmıştır. Türkiye, Nabucco Projesi'nin hayata geçirilmesini sağlamak için bölgesel dengeleri de göz önünde bulundurarak İran ve Rus gazının projeye katılımını sağlamak için girişimlerde bulunmaktadır (İşeri, vd., 2010: 743). Orta Doğu kaynaklarını da taşımayı hedefleyen Nabucco boru hattına ilerleyen süreç içerisinde Mısır, Irak, Katar, Yemen ve İran doğalgazının da dahil edilmesi hedeflenmektedir (Özcan, 2010: 380).

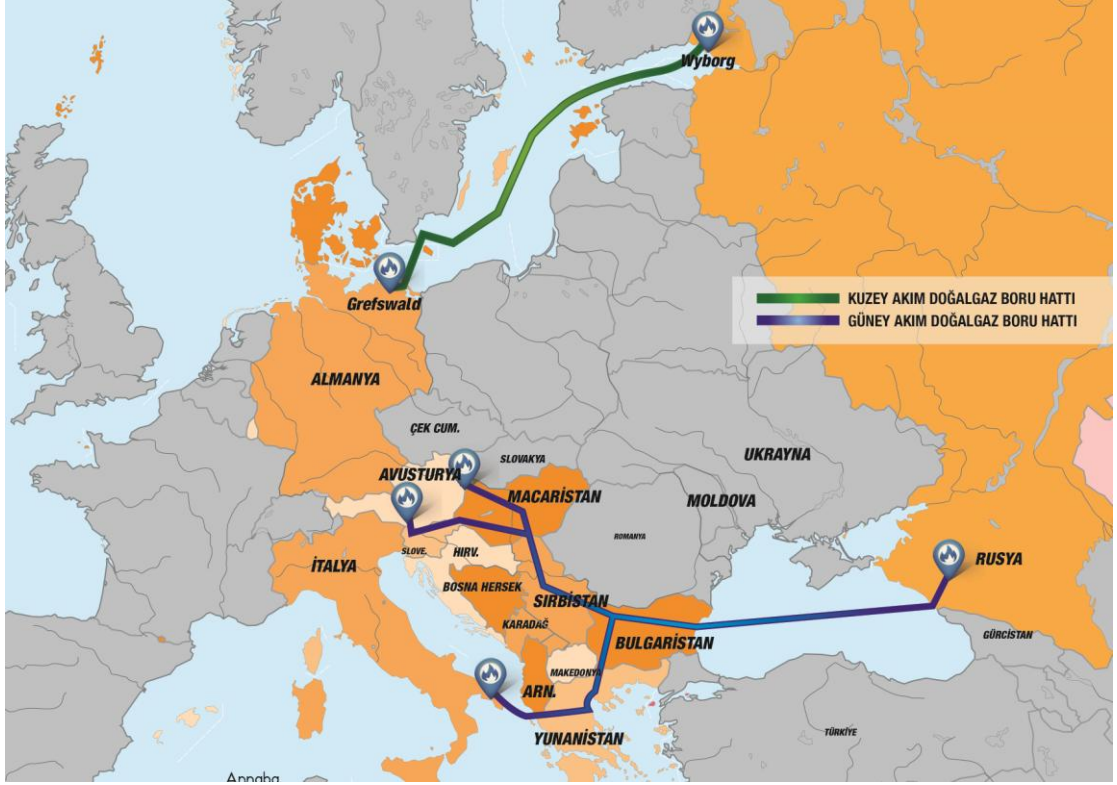
Projenin Rusya'yı bypass eder nitelikte olması ABD ve AB'nin desteğini de beraberinde getirmiştir. Nabucco boru hattının, BTE hattına Erzurum'da eklenerek Türkiye'den sonra Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve son olarak da Viyana'ya ulaşarak Avrupa gaz dağıtım şebekesine dahil olması planlanmaktadır. Projenin %60'lık kısmı Türkiye'den geçmektedir.

Nabucco'nun arz ve talep kısmında çeşitliliğe gidilmesi proje için bir avantaj olmasına rağmen eklenmesi düşünülen ülkelerin projeye dahil edilmesi noktasında bir çok problemle karşılaşmaktadır. Örneğin projeye gaz aktarması için dahil edilmesi düşünülen Türkmenistan ve Kazakistan'ın 2007 yılında büyük miktarlarda gaz satmak üzere anlaşmak için Rusya ile masaya oturmuşları, dünya gaz üretiminde ikinci sırada olan İran'ın projeye dahil edilmemesi için ABD yönetimi baskı yapması ve diğer ülkelerde de bulunan çeşitli siyasi problemler şu an projenin gelişiminin önünde engel olarak görülen gelişmelerdir.

1. 3. 2. Rusya'nın Desteklediği Boru Hattı Projeleri

Rusya Hazar havzasında SSCB döneminden kalan hakimiyetini sürdürmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, siyasi gücünü, hidrokarbon rezervleri üzerinde aktif bir şekilde kullanmaktadır (Arı ve Pirinççi, 2010; 300). SSCB zamanında bölgede döşenen boru hatlarının doğal olarak bölge ülkelerini Rusya'ya bağımlı kıldığı görülmektedir (Laçiner ve Özertem, 2008: 65). 1990 öncesinde Hazar havzasının küresel güçlerin etki alanında olmaması Soğuk Savaş'ın bitiminde diğer ülkelerin bölgeye direkt nüfuzunu engellemiş, dolayısıyla Rusya'nın bölge üzerindeki hakimiyeti devam etmiştir. Rusya'nın bölgedeki enerji kaynakları üzerindeki hakimiyeti, Rusya'dan enerji ithal eden AB üzerinde de baskı unsuru durumundadır. Dolayısıyla Rusya bir yandan bölgede küresel aktörlerin etkin olmasını engellemeye çalışmakta diğer yandan enerji tekeli sürekli hale getirecek projeler üretmeye çalışmaktadır. Bu amaçlarla geliştirilen Güney ve Kuzey Akım Projeleri aşağıda ele alınacaktır.

Şekil 6. Rusya'nın Desteklediği Boru Hattı Projeleri

1. 3. 2. 1. Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Güney Akım Projesi, Nabucco'yla bypass edilecek Rusya'nın alternatif olarak ürettiği projelerden biridir. Rusya, AB ülkeleri üzerindeki enerji hakimiyetini korumak için Nabucco'nun etkisini azaltmak amacıyla Güney Akım Projesi'ni geliştirmiştir. Güney Akım, bir diğer taraftan Rusya'nın, doğal gaz krizlerinin ortaya çıkmasında etkili olan nakil hattı üzerindeki ülkelere olan bağımlılığını ortadan kaldırmak üzere Rusya tarafından geliştirilmiş bir projedir. Bu projeye göre, Rus gazı, Karadeniz'in altından döşenen bir hatla Bulgaristan'a ulaştırılacaktır. Hattın Karadeniz'in altından geçirilmesi hattın maliyetini oldukça arttırsa da Ukrayna'ya olan bağımlılığı azaltmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla olası bir enerji krizinde Rusya öncesinde yaşanan krizlerde Mavi Akımı hattını kullanarak krizi kısmen aştığı gibi Güney Akım hattını da aynı şekilde kullanarak olası zararını azaltmayı dolayısıyla da kendisine yakın olan Ukrayna üzerindeki etkisini daha da arttırabilecektir (zira Ukrayna da Rus gazına bağımlı durumdadır).

Projenin asıl ortakları Karadeniz kısmındaki boru hattının döşenmesi maliyetini yarı yarıya paylaşan İtalya ve Rusya'dır. Proje, Nabucco gibi Orta Asya doğalgazını da

taşımayı hedeflemektedir. 2007'de Rusya, Türkmenistan ve Kazakistan'la olan yüksek miktarda gaz alımı anlaşmalarını Güney Akım projesinin geleceğini düşünerek yapmış olduğu görülmektedir.

1. 3. 2. 2. Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Kuzey Akım boru hattı projesi, Rusya'nın geliştirdiği bir diğer proje olan Güney Akım projesi ile benzerlikler göstermektedir. Zira Kuzey Akım projesinin temel amaçlarından biri Ukrayna gibi Rus gazının geçtiği ülkeleri bypass ederek doğalgazı Avrupa ülkelerine ulaştırmak ve bu şekilde Avrupa ülkelerinin Rusya'ya olan enerji bağımlılıklarını arttırmaktır. Kuzey Akım doğal gaz boru hattı, denizin altından geçerek Rusya'dan Almanya'ya, oradan da Hollanda ve Belçika'ya ulaşarak Avrupa'ya dağılmaktadır. Kuzey Akım hattı, enerji bağımlısı AB ülkelerinin 2006 ve 2009 krizleri sonrasında Rusya'yı bypass eden projeler üzerinde yoğunlaşmak yerine Rusya ile anlaşma yoluna gittiklerini gösteren en iyi örneklerden biridir.

1. 3. 3. Çin'e Giden Boru Hattı Projeleri

Çin, son yirmi - otuz yıldır ekonomik olarak hızla büyümüş, bu da Çin'in enerji talebinin artmasına sebep olmuştur. Dünya'nın her bölgesinde enerji yatırımlarında bulunan Çin kendisine yakın olması sebebiyle Orta Asya'da bulunan hidrokarbon rezervleriyle de yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bölge ülkeleriyle farklı projeler geliştiren Çin, Orta Asya'daki zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarını Çin'e taşıyacak projeler geliştirerek bunları hayata geçirmeye başlamıştır. Çin'in bölgeye olan ilgisi, hidrokarbon rezervlerini batı pazarlarına yönlendirmeye çalışan bölge ülkeleri için alternatif olmuştur.

Bu bağlamda Çin, Orta Asya'da bulunan doğal gaz rezervlerinin büyük bir kısmına sahip olan Türkmenistan'la anlaşma masasına oturarak bölgede enerji anlaşmaları girişimlerine başlamıştır. Türkmenistan ve Çin, Türkmenistan'dan Çin'e uzanacak boru hattı konusunda 2006 yılında anlaşma imzaladılar. İki ülkenin devlet başkanları tarafından doğal gaz boru hattı projesinin hayata geçirilmesine dair anlaşma imzalanmış, hattın 2009 yılında açılması ve 30 yıllık dönemde Türkmenistan'dan Çin'e her yıl 30 milyar metre küp hacminde doğal gaz gönderilmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır. 2009 yılının Aralık ayında Çin lideri Hu Jintao'nun bölge ziyareti sırasında bu boru hattı resmen faaliyete geçmiştir (Nogayeva, 2011: 120).

Şekil 7. Çin'e Giden Boru Hattı Projeleri

Kaynak: news.bbc.co.uk adresindeki harita baz alınarak çizilmiştir.

Çin, bölgede gaz anlaşmalarının yanı sıra petrol anlaşmaları da yapmak üzere de Kazakistan'la görüşmelere başlamıştır. Bu bağlamda Çin, Kazakistan'ın en büyük yataklarından birisinin işletmesini almak için Kazakistan'la anlaşmaya varmıştır. Varılan anlaşma sonucunda yapılacak olan boru hattıyla ilk etapta yıllık 10 milyon daha sonrasında da 20 milyon ton petrol çıkarılması ön görülmektedir

Bölgedeki devletlerle tek tek enerji anlaşmaları imzalayan Çin, Rusya ile de Rus - Çin Altay petrol boru hattı projesi üzerinde anlaşmıştır. Çin, Rusya ve Kazakistan'la petrol, Türkmenistan'la da gaz için yaptığı anlaşmalarla ekonomik büyümesinin önünde engel teşkil edebilecek enerji açığı problemini hafifletmeye amaçlamaktadır. Çin bu projelerin devamı olarak diğer bölge ülkeleriyle de görüşmelerini sürdürmektedir.

BÖLÜM 2: KÜRESEL VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN ORTA ASYA VE KAFKASYA'DA İZLEDİĞİ BÖLGESEL POLİTİKALAR VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINA YANSIMALARI

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Avrasya coğrafyasında on beş ülke bağımsızlığını kazanmışlardır. Bu devletlerden özellikle Orta Asya ve Kafkasya'dakilerin birçoğunun doğal gaz ve petrol rezervleri açısından oldukça zengin ülkeler olmaları bu coğrafyayı küresel ve bölgesel aktörlerin etkinliklerini arttırmak için yoğun çaba harcadıkları bir bölgeye dönüştürmüş, bölgede yeni büyük oyunun başladığı savunulmuştur. Bu bölümde, küresel ve bölgesel aktörlerin Orta Asya ve Kafkasya'da izledikleri bölgesel politikalar özellikle enerji boyutu bağlamında analiz edilecektir.

2. 1. Amerika Birleşik Devletleri

İkinci Dünya Savaşı bitiminden Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar iki kutuplu uluslararası sistemde Doğu bloğu ile mücadele ekseninde dış politikalar üreten ABD, SSCB'nin dağılmasıyla dış politikasını temelden revize etmek durumunda kalmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni durum analiz edilmiş, yeni fırsatlar ve tehditler değerlendirilmiştir. Zira SSCB'nin dağılması ile iki kutuplu uluslararası sistemde bölgesel çatışmaları önleyici mekanizmalar ortadan kalkmış, ortaya çıkan boşluk dünyanın farklı bölgelerinde farklı tehditlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Dönemin ABD başkanı Bill Clinton, Soğuk Savaş sonrasında oluşan uluslararası sistemi 'Yeni Dünya Düzeni' olarak tanımlamıştır. Bazı otoriteler ise Soğuk Savaş sonrasında oluşan uluslararası sistem ABD'nin tek süper güç olduğu tek kutuplu bir uluslararası sisteme dönüşmüştür. SSCB'nin dağılmasının ardından uluslararası sistemde ABD'yi tek başına tehdit edebilecek güçte bir devlet olmadığı görülmektedir.

SSCB'nin dağılmasıyla ve Rusya'nın eski Sovyet topraklarından çekilmesiyle boşalan ve herhangi büyük bir gücün hakimiyet alanında olmayan büyük bir coğrafya ortaya çıkmıştır. SSCB'nin çekilmesiyle özellikle Orta Asya ve Kafkasya küresel ve bölgesel güçler arasında rekabet alanı haline gelmiş ve bu mücadele “yeni büyük oyun” olarak tanımlanmıştır. Yeni büyük oyunun aktörlerinin temel hedeflerinden biri de bölgedeki zengin hidrokarbon rezervlerinin çıkarılmasında etkin rol oynamak ve bu rezervleri kendi piyasalarına taşıyacak boru hattı projeleri geliştirmek olduğu görülmektedir.

Yeni büyük oyunun bölgesel aktörleri Türkiye, Rusya, İran ve Çin, küresel aktörleri ise ABD, AB ve Japonya olarak sıralanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan devletler bir yandan yeni siyasal ve ekonomik sistem arayışına girerken, bir yandan da uluslararası siyasal ve ekonomik sisteme entegre olmaya çalışmışlardır. Yapılmak istenen dönüşümün boyutları göz önüne alındığında bu sürecin sancısız olmayacağını tahmin etmek güç olmamıştır. Bu sıkıntılı dönemi aşmak için bu devletler kısa vadede küresel güçlerin desteğini aramışlardır.

Soğuk Savaş'tan uluslararası sistemin tek süper gücü olarak çıkmış olan ABD, bağımsızlıklarını yeni kazanmış bu devletlere ekonomik, siyasi ve askeri destek vermiş, hidrokarbon rezervleri açısından zengin olan bölgede etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. ABD'nin yer altı kaynakları açısından zengin bu bölgelere olan ilgisinin altında, Soğuk Savaş'tan sonra elde ettiği tek süper güç statüsünü koruma arzusu da yatıyordu. Yeni dünya düzeninde bir devletin süper güç olması için asgari gerekli şartı enerji kaynaklarını kontrol altına alabilme ve enerji kaynaklarına olan bağımlılığını minimuma indirebilmektir. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı sonuna kadar dünyanın en etkili devletlerinden biri olan İngiltere, kömür rezervleri üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmış, benzer çabayı ABD 20. yüzyılın başlarından itibaren petrol ile ilgili olarak göstermiştir (Nogayeva, 2011:102).

ABD'nin 20. yüzyılın başlarından itibaren enerji kaynakları üzerinde hakimiyet sağlama çabası Soğuk Savaş esnasında ve sonrasında da devam etmiştir. ABD ordusunda Amerikan Birleşik Komutanlığı (CENTCOM)'nda komutanlık da yapmış olan Anthony Zinni verdiği bir demeçte “Enerji kaynaklarına ulaşmak bizim stratejimizdir” diyerek enerjinin ABD'nin stratejik hedeflerindeki önemine işaret etmiştir (Nogayeva, 2011: 179). ABD'nin enerjiye atfettiği önemi 2005 yılının Kasım ayında İndiana senatörü Richard G. Lugar “petrol sadece bir ticari mal değildir, Amerikan ekonomisi ve yaşam tarzında tek başına önem arz etmektedir.” şeklinde dile getirmiştir. ABD eski başkanlarından George W. Bush, enerji ile ilgili stratejilerini “Amerika'daki evler, işyerleri ve sanayi işletmeleri için herhangi bir kesinti olmadan ekonomik enerji kaynağı sağlamak” olarak açıklamıştır (Nogayeva, 2011: 181).

Sovyet sisteminin kapalı olması ve gizliliğe verdiği önemden dolayı uluslararası toplum Soğuk Savaş süresince SSCB'nin egemenliği altındaki ülkeler ve bölgelerle ilgili çok sınırlı bilgiye sahip olabilmelerine neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber Avrasya coğrafyasında 15 ülke bağımsızlıklarını kazanmış ve bu ülkeler özellikle de sahip oldukları zengin yer altı kaynakları sebebiyle uluslararası siyasetin odak noktası haline gelmişlerdir. Oluşan güç boşluğu ve Soğuk Savaş zamanında oluşan bölgesel çatışmaları önleyici mekanizmaların ortadan kalkması bu bölgelerde ekonomik, siyasi ve askeri istikrarsızlık endişelerini arttırsa da, devletlerarası işbirliği çalışmalarını engelleyememiştir.

Amerikan ekonomisi, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra yüksek büyüme hızını yakalayabilmiştir. Hızlı ekonomik büyümesine paralel olarak ABD'nin petrol ihtiyacı da hızla artmıştır. ABD dünya yıllık petrol tüketiminin %20'sinden fazlasını gerçekleştirir hale gelmiştir. ABD 1998 senesinden itibaren petrol ihtiyacının %50'den fazlasını ithal etmeye başlamış, bu da enerji kaynaklarını ABD ekonomisi için daha da stratejik bir konuma yükseltmiştir. 2001 senesinde ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney'nin enerjiyle ilgili hazırladığı raporda ABD'nin enerji ihtiyacının sürekli arttığı dile getirilmiştir (Nogayeva, 2011: 181). Soğuk Savaş sonrası dünya ekonomisi de hızla büyüdüğü için enerjiye olan talep dünya genelinde artmış, bu da enerji kaynakları üzerindeki uluslararası rekabeti arttırmıştır.

Devletlerin enerjiye verdikleri önemin ardında yatan sebepler arasında toplumların üretkenliği için enerjiye olan ihtiyaçları, yeterli enerji kaynak olmadan endüstriyel çıktının yüksek tutulamaması, vatandaşlara yüksek bir yaşam standardı sağlanamaması ve enerji yetersizliği durumunda devletin diğer devletlere karşı kendini savunamaması gibi sebepler gösterilebilir (Nogayeva, 2011: 65).

Artan enerji açığıyla ilgili olarak 29 Temmuz 2005'de ABD Kongresi'nde enerjinin korunması, verimliliğin artırılması ve yeni enerji kaynaklarının bulunması gibi konuları kapsayan yasalar kabul edilmiştir. Kabul edilen bu yasalarda enerjinin önemi vurgulanmış, dünya çapında enerji kullanımının artmaya devam etmesine değinilmiştir. Ayrıca, enerji ile ilgili yapılacak Ar - Ge çalışmalarına finansal destek verilmesi kararı da alınmıştır (Nogayeva, 2011:181).

2006 yılında ABD Enerji Bakanlığı "Stratejik Plan" geliştirmiş, plan; enerji, çevre ve nükleer güvenliği gibi sorunlarının çözümü için bir yol haritası olarak empoze edilmiştir. Planda, ABD'nin ulusal gücünün korunmasının güvenilir, temiz ve fiyatı düşük enerjiden geçtiği, bunun sağlanması için de rekabete dayalı enerji piyasalarının oluşturulması ve hükümetin enerji teknolojilerinin geliştirilmesini destekleyici politikalar izlemesi gerektiği ifade edilmektedir. Enerji ile ilgili hazırlanan bu planlar petrol ve doğalgaza olan bağımlılığın uzun vadede azaltılması amacını da taşımaktadır (Nogayeva, 2011: 182).

Enerjinin devletlerin ulusal çıkarları ve güvenlikleri için olan stratejik önemi her ülke tarafından kabul edilmektedir. Bu sebepten dolayı da devletler enerji güvenliklerini artırma yönünde politikalar izlemekte, enerji kaynakları açısından zengin ülke ve bölgeler üzerindeki etkinliklerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin çekildiği hidrokarbon rezervleri açısından zengin olan Orta Asya ve Kafkasya gibi bölgelerde üstünlük mücadelesinin ön plana çıkmakta olduğu görülmektedir. Bu mücadelenin en önemli aktörlerinden biri, belki de en önemlisi ABD'dir.

Orta Asya ve Kafkasya, işin enerji güvenliğini boyutunun ötesinde; Çin, Rusya, Hindistan, Orta Doğu, İran, Türkiye ve Avrupa'nın ortasında son derece jeostratejik bir konumda bulunması da ABD'nin ve diğer küresel güçlerin bölgeye olan dikkatlerini arttıran farklı bir unsur oluşturmaktadır. Orta Asya ve Kafkasya'nın kuzeyinde bulunan Rusya, bölgenin eski egemen gücü SSCB'nin ardılıdır. Rusya, 1993'te yayınladığı "Yakın Çevre Politikası" ile bölgede tekrar hakim olmak istediğinin altını çizmiş ve böylece bölgedeki güç mücadelesinde ABD'nin doğal rakibi haline gelmiştir.

Çin'in, hızla büyüyen ekonomisi için ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını temin edebileceği bölgelerden biri olan Orta Asya ve Kafkasya, Çin'e olan coğrafi yakınlığı ile de dikkat çekmektedir. Çin'in bu anlamda ABD'yi kendine rakip olarak gördüğü ve ABD tarafından çevrelenme korkusu ile politikalarını geliştirdiği savunulmaktadır (Aydın, 2005: 90). Çin'in uluslararası siyasetteki bu algısı da Orta Asya ve Kafkasya'nın Çin için jeostratejik öneme sahip olduğunu göstermektedir.

En eski ve köklü uygarlıklardan olan İran, SSCB'nin dağılmasından sonra bölgedeki ülkelerle ilişkilerini geliştirme çabalarına girişmiştir. Bununla beraber, nükleer enerji programı ve siyasi rejimi gibi konulardan dolayı ABD ile sürtüşmeler yaşamaktadır. Bu gelişmelerin bir çıktısı olarak da bir çok uluslararası platformda yeteri kadar etkin olamamaktadır. Orta Asya ve Kafkasya da İran ve ABD'nin görüş ayrılıklarının yaşandığı alanlardan biridir.

Türkiye ise bölgedeki diğer aktörlerle karşılaştırıldığında ABD'nin ilişkilerinin en iyi olduğu ülkedir. İki ülke Orta Asya ve Kafkasya'da birçok ortak çıkarlara sahiptir. Bu bağlamda ABD, Türkiye'yi bölgede bulunan hidrokarbon rezervlerinin aktarılması için yerinde bir güzergah olarak görmektedir. Dolayısıyla ABD, Türkiye'yle bölgede hakimiyetini arttırmak için başta enerji boru hatları projeleri olmak üzere farklı alanlarda da işbirliklerinde bulunmaktadır.

Bu bağlamda bölgede bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan Kafkas ve Orta Asya devletlerine kısaca değinilecek olursa;

Azerbaycan, Hazar'a kıyıdaş olan ülkelerden ve dünyanın en eski petrol üreticilerindendir. Sahip olduğu hidrokarbon rezervlerini uluslararası piyasalara ulaştırmaya çalışmakta ve bu şekilde Soğuk Savaş sonrasında zayıf kalan ekonomisini güçlendirmeye çalışmaktadır.

Gürcistan, Türkiye'nin komşusu ve Karadeniz'e kıyıdaştır. Enerji kaynakları bakımından fakir olmasına rağmen Hazar Havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazarlar taşınması boyutunda son derece stratejik bir konumda bulunmaktadır.

Ermenistan, Türkiye'ye sınırı bulunan fakat Türkiye'yle siyasi sıkıntıları olan bir ülkedir. Aynı şekilde Azerbaycan ile de çok ciddi problemleri olan bir bölgedir. Bölgede genelde Rusya ile beraber hareket etmektedir.

Türkmenistan, zengin doğal gaz rezervlerine sahip olmakla beraber sahip olduğu gazı kısa bir süre öncesine kadar sadece Rusya üzerinden uluslararası piyasalara ulaştırabilmekteydi. Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz nakledilmesini öngören projelere dahil olmak istemektedir. Hazar'ın statüsü ve Azerbaycan ile Hazar'ın ulusal sektörlerinin belirlenmesi üzerinde

uzlaşmaya varamadığı için bu projelere de dahil olamamaktadır. Türkmenistan - Orta Asya - Çin doğal gaz boru hattı ile Çin'e doğal gaz satmaya başlamıştır.

Kazakistan, bölgede petrol ve doğal gaz rezervleri açısından en zengin ülkelerden biridir. Rusya'ya coğrafi yakınlığı ve nüfusunun önemli bir kısmının da Rus kökenli vatandaşlardan oluşması sebebiyle Rusya ile ABD ve AB gibi küresel aktörleri dengeleyen bir denge politikası izlemektedir.

Türkiye coğrafi konumu itibariyle enerji kaynakları bakımından zengin Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu ile enerji kaynakları bakımından fakir Avrupa Birliği ülkeleri arasında bulunmaktadır, bu da Türkiye'nin doğu - batı enerji koridorunun kilit ülkelerinden bir olma potansiyelini sağlamaktadır. Orta Asya ve Kafkasya'daki hidrokarbon rezervleri ise İran'ın öncesinde değinilen siyasi durumu nedeniyle üç farklı güzergahtan uluslararası piyasalara ulaştırılabilmektedir. Bunlardan ilki; Rusya üzerinden Avrupa'ya, ikincisi; Orta Asya üzerinden Çin'e, üçüncüsü ve Doğu Asya'ya, son olarak üçüncüsü de BTC boru hattında izlenen güzergah olan Türkiye üzerinden Doğu Akdeniz'e ve batıya ulaşan hatlardır.

ABD'nin siyasi tercihleri göz önüne alındığında, Rusya üzerinden geçecek olan projeler, Rusya'nın bölgedeki siyasal ağırlığını arttıracığından tercih edilmemektedir. Orta Asya üzerinden Çin'e uzanan projeler de doğalgazın ve petrolün batıya değil doğuya taşınmasına neden olacağı ve ABD'nin gelecekte rakibi olma potansiyeline sahip olarak görülen Çin'in enerji güvenliğine katkıda bulunacağı için ABD tarafından desteklenmemektedir. İran üzerinden geçecek projeler de İran'la ABD arasında yaşanan siyasal problemler nedeniyle tercih edilmemektedir. Dolayısıyla ABD, Orta Asya ve Kafkasya'daki zengin enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden uluslararası piyasalara taşıyacak boru hatları projelerine destek vermektedir. ABD Enerji Eski Bakanı Bill Richardson'ın "doğu - batı enerji koridorunun ulusların refahına katkıda bulunacaktır" şeklindeki ifadesi ABD'nin tercihlerinin bir tezahürüdür (Kasım, 2011: 28).

ABD, Hazar havzası hidrokarbon rezervlerinin uluslararası piyasalara ulaştırılması için Türkiye üzerinden geçen boru hattı projelerini desteklemektedir. Hazar bölgesindeki petrol ve doğalgazın çıkarılması ve uluslararası piyasalara taşınması için gerekli

altyapının oluşturulmasında ABD'li petrol şirketlerinin desteklenmesi, ABD'nin bölgede uyguladığı politikanın odak noktasını oluşturmuştur (Nogayeva, 2011:188). ABD bölgede izlediği politikalarda bir taraftan enerji güvenliğini ve ulusal güvenliğini gözetirken, diğer taraftan da Amerikan şirketlerinin ekonomik çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. ABD'nin desteğini de arkalarına alan ABD'li şirketler Kafkasya ve Türkiye üzerinden geçecek boru hattı projeleri üzerinde yoğunlaşmaya başlamışlardır.

Bu bağlamda ABD menşeli şirketler çeşitli enerji nakil hattı projeleri geliştirdiler. Fakat geliştirilen projeler içerisinde en kısa olan Azerbaycan - Ermenistan - Türkiye boru hattı projesi; Rusya'nın bölgedeki nüfuzu, Türkiye ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki siyasi anlaşmazlıklar, Ermenistan iç siyasetinin dış politikaya yansımaları ve Ermeni diasporasının Ermeni hükümeti üzerindeki baskıları gibi sebeplerden dolayı hayata geçirilememiştir. Ermenistan seçeneğinin tüketilmesinden sonra bölgede batı yanlısı politikalarıyla ön plana çıkmış olan Gürcistan üzerinden geçmesi düşünülen BTC seçeneği üzerinde durulmaya başlanmıştır. BTC projesinin gerçekleşme ihtimalinin de artmasıyla Rusya'nın enerji hatlarını bypass ederek uluslararası pazarlara taşınmasını hedefleyen BTC petrol boru hattı projesi Şubat 1995'te hayata geçirilmiştir (Nogayeva, 2011: 188). Rusya Küresel Sorunlar Enstitüsü Başkanı Mihail Delyagin, BTC'yi, ABD'nin, Kafkas bölgesini Rusya'dan stratejik ilişkiler bağlamında koparmak amacıyla hayata geçirdiği bir proje olarak nitelendirmektedir.

AB ülkelerinin yaşadığı enerji kesintileri BTC'nin de hayata geçirilmesinden sonra bölgedeki gazın batıya nakledilmesi için büyük ölçüde öncü olmuştur. Öncesinde bu bağlamda yapılan Trans Hazar projesinin Hazar'ın statüsündeki belirsizliklerden dolayı gerçekleştirilememesi ve Bakü'de ciddi büyüklükte gaz rezervinin keşfedilmesi BTE doğal gaz boru hattının BTC'ye paralel olarak yapılması fikrini doğurmuştur. ABD'nin de desteklediği BTE, BTC'ye kıyasla çok daha kısa zamanda tamamlanmıştır. BTE, Türkiye'de gaza olan talebin fazla olmasından dolayı Erzurum'da son bulmasına rağmen ilerleyen süreçlerde tamamlanması beklene Nabucco projesinin önemli bir ayağını teşkil etmektedir.

Rusya'nın stratejik enerji altyapısındaki hakimiyetini zedeleyebilecek projelerden biri olarak görülen Nabucco'nun gelişimini engellemek amacıyla engelleme Rusya bölgedeki baskılarını arttırmış hatta bu bağlamda projenin arz kısmında bulunması

planlanan Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan ile uzun vadeli doğal gaz anlaşmaları yapmıştır. Rusya'nın bu konudaki tutumu da bölge ülkelerinin ABD ve batı ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaları da Rusya ekseninden de çok fazla uzaklaşmadıklarını gösteren önemli gelişmelerdendir (Aydın, 2005: 92).

Rusya'nın bölgedeki etkinliği sürse de Soğuk Savaş sonrası 1990'lı ve 2000'li yıllarda meydana gelen gelişmelerle bölgede önemli değişiklikler olmuş, Rusya'nın başatlığına ABD tarafından ciddi bir meydan okuma da gerçekleşmiştir. ABD, bölgenin liberalleşmesinin Rusya'nın etkinliğini azaltacağı kanısındadır. Bu bağlamda, Azerbaycan ve Kazakistan liberalleşme yolunda önemli adımlar atmıştır. Türkmenistan ve Özbekistan'ın Rusya ile yaptığı uzun vadeli enerji anlaşmalarının bu iki ülke için liberalleşme ümitlerini azalttığı ifade edilmektedir.

Mihail Delyagin'e göre; ABD, Nabucco ile de Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'ı Rusya'dan koparmayı amaçlamaktadır. Bölgeye ABD tarafından gösterilen ilginin bir sebebi de, Hazar kaynaklarının uluslararası piyasalara sürülmesi ile ABD'nin Basra Körfezi'ne olan bağımlılığının azalacağı düşüncesidir. Bu bağlamda ABD'nin politikalarına en uygun boru hattı güzergahının Azerbaycan - Gürcistan - Türkiye - Avrupa olduğu ifade edilmektedir. ABD'nin, bu sebeplerden dolayı BTC, BTE ve Nabucco projelerini en çok destekleyen ülkelerin başında geldiği görülmektedir.

ABD'nin, SSCB'nin dağılmasından sonra izlediği dış politikalar analiz edildiğinde, ABD'nin Soğuk Savaş öncesinde olduğu gibi uluslararası kurum ve kuruluşları da dış siyasetini geliştirirken kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda ABD'nin Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ile ilişkileri ve bu ilişkilerin ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'da izlediği bölgesel politikalara yansımaları bölge dinamiklerini açısından önem arz etmektedir.

SSCB'nin dağılması ve Varşova Paktının feshi, NATO'nun varoluş sebebinin ortadan kalktığı görüşünü doğurmuş ve bu konu tartışmaya açık hale gelmiştir. 1990 öncesinde SSCB'ye karşı politikalar üreten NATO, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ABD'nin dış siyasetinde yapmış olduğu gibi, izleyeceği politikaları revize etmiştir. NATO, yeni tehdit algılamaları ışığında yeni misyon ve vizyonunu şekillendirmiştir. SSCB'nin

ardılı olan Rusya'yı düşman olarak tanımlamamış ve yeni tehditler olarak uluslararası terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi sorunları belirlemiştir. NATO için örgütün ortak savunma işbirliğini de kapsayan sivil operasyonlarını yürütme kapasitesine sahip bir yönetim modeli de geliştirilmiştir. NATO'ya uyarlanan yeni modelde, NATO'nun hedefleri, yapısı ve faaliyetleri dünyadaki stratejik gerçekler yeniden yorumlanarak genişletilmiş ve NATO misyonuna uygun hale getirilmiştir.

NATO, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerden sonra genişlemeye karar vermiş, 1999'da Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'ni; 2004'te Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya, Romanya ve Bulgaristan'ı, 2009'da ise Arnavutluk ve Hırvatistan'ı bünyesine almıştır. Genişlemeyle birlikte barış ve güvenlik alanlarında da genişlemeye gidilmiş, 11 Eylül 2001 sonrasında oluşan yeni uluslararası konjonktürde küresel terör gibi yeni güvenlik risklerine karşı örgüt yeniden yapılandırılmıştır.

Önceleri Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayan Barış İçin Ortaklık Programı (BİO), birçok Doğu Avrupa ülkesinin NATO'ya üye olmasından sonra Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini de odak noktası haline getirmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan'da gerçekleştirilen "Enduring Freedom" operasyonu, Orta Asya ve Kafkasya'daki devletlerin NATO nezdinde jeostratejik önemini arttırmıştır. Bu operasyondan sonra NATO'nun bölgeye bakış açısı değişmiş, NATO bölgedeki devletlerle olan işbirliklerini artırma yolunu seçerek, bölgedeki devletlerle askeri anlaşmalar yapmıştır. Bölgedeki NATO faaliyetleri 2003'den itibaren Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF)'a devredilmiştir.

NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde izlediği stratejilerin iskeleti Kasım 1991'deki Roma Zirvesi'nde ortaya çıkmıştır. Roma Zirvesi, İttifak'ın değişen tehdit algılamalarının somut olarak örgütün stratejisine yansıdığı bir zirve olmuş, "Yeni Stratejik Konsept" kabul edilmiştir. NATO'nun Yeni Stratejik Konsept'i, geniş kapsamlı ve işbirliği esasına dayanan bir güvenlik anlayışı çerçevesinde oluşturulmuştur. SSCB'nin düşman olmadığı kabul edilmiş (Sheehan, 2005: 2), yeni tehdit unsurları olarak da uluslararası terör, Orta Doğu'dan gelebilecek askeri tehditler, kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi konular tespit edilmiştir. Yeni tehdit unsurlarıyla askeri gücün yanında siyasal ve ekonomik araçlarla

mücadele edilmesi kararı da alınmıştır. NATO kuvvetlerinin daha hareketli, daha hızlı ve ileri teknolojik teçhizat kullanan bir yapıya kavuşturulması kararlaştırılmış, NATO'nun alan dışı operasyonlara da girişebileceği karara bağlanmıştır.

NATO'nun Yeni Stratejik Konsept'inin temel ilkeleri ABD'nin 1999'da kabul edilen ulusal güvenlik stratejisinde yer alan ilkelerle paralellik göstermiştir. NATO'nun önceliğinde bulunan uluslararası terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılması ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi konularda verilecek mücadelede Orta Asya ve Kafkasya bölgeleri odak noktası haline gelmiştir. Afganistan'ın güvenliği de birinci dereceden önemli mesele konumuna yükseltilmiştir. Afganistan'da yaşanacak başarısızlık NATO'nun başarısızlığı olacağından Afganistan'daki güvenlik ve istikrarı sağlama NATO için bir varoluş savaşı olarak görülmüştür.

11 Eylül 2001 terörist saldırılarının, Orta Asya'yı NATO için “özel odak noktası” şekline dönüştürdüğü görülmektedir. ABD, NATO'nun, ekonomik ve askeri olarak en etkili ülkesi olması sebebiyle Orta Asya'da NATO tarafından yapılacak operasyonlarla yakından ilgilenmiştir. Hatta ABD bu konudaki hassasiyetini, 2001'de kendisine yapılan terörist saldırılardan sonra, dünyanın neresinde olursa olsun terörizme karşı uluslararası koalisyonun lideri olarak doğrudan müdahale edeceğini ilan ederek kamuoyuna duyurmuştur. Küresel ve bölgesel aktörler, bölgenin istikrarı için uluslararası terörizmle mücadelenin önemini farkındadır. Bu bağlamda, bölge ülkeleri, ABD, Rusya, Çin ve AB'nin işbirliğinin bölgenin çıkarına olduğu savunulmuştur. Rusya'nın da dahil olduğu Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), 2005 yılında terörle mücadelede konusunda ABD ve NATO'ya destek vereceğini açıklamıştır. ŞİÖ'nün desteğiyle ABD'nin bölgedeki hareket kabiliyetinin artmış olduğu görülmektedir.

Terörizmle mücadele konusunun, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası için NATO'nun en önemli gündem maddelerinden birisi olduğu gözlemlenmektedir. 2002 Prag Zirvesi'nde terörizmle mücadele konsepti onaylanmıştır. Onaylanan konseptin içeriğinde, terörle mücadele için NATO'nun müdahale etmesi gereken bölgelerde alınacak önlemlerin terörist saldırıları caydırıcı ve durdurabilecek nitelikte olması gerektiği belirtilmektedir. 2004 İstanbul Zirvesi'nde terörle mücadele için yeni

önlemler alınmıştır. İstanbul İşbirliği Girişimi oluşturulmuş, Körfez İşbirliği Konseyi kurulmuş ve Güçlendirilmiş Akdeniz Diyalogu başlatılmıştır.

2008 yılında Afganistan, NATO için öncelikli ülke olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla, NATO'nun ağırlık merkezinin doğuya, Kafkaslar ve Orta Asya'ya doğru kaydığını savunan görüşler ortaya çıkmıştır. Afganistan'da görev yapan ISAF için Stratejik Vizyon Belgesi yayınlanmıştır. Bölgeye yeni savaşçı askerler gönderilmesi, askeri birliklerin teçhizatlarının karşılanması ve Afganistan ordusunun güçlendirilmesi karara bağlanmıştır.

Afganistan'da NATO'nun artan etkinliği sebebiyle ABD'nin bölgedeki gücü artmış ve bu durum ŞİÖ tarafından endişeyle karşılanmıştır. ŞİÖ, bölgede NATO ve dolayısıyla da ABD'nin askeri varlığından rahatsızlık duyduğunu ifade etmiştir. ŞİÖ, NATO ile işbirliğinin uyuşturucu kaçakçılığı gibi alt konularda devam ettirilmesini desteklediğini fakat NATO'nun askeri varlığını istemediği açıkça ifade etmiştir. Bu tür gelişmeler 2001 saldırılarından sonra ABD'nin uluslararası terörizme karşı savaş gerekçesiyle Orta Asya ve Kafkasya dahil olmak üzere uygun gördüğü yerlerdeki askeri ve siyasi varlığını güçlendirme politikası izlemeye başladığı göstermektedir (Tanrısever, 2005: 61).

Mackinder'ın "Avrasya Merkez Bölgesi" (Eurasian Heartland) olarak tanımladığı bölgede hakimiyeti sağlamanın ABD'nin dış politikasında önceli meselelerinden biri olduğu görülmektedir. ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'yı da içine alan Avrasya Merkez Bölgesi'nin kritik bölgelerini kontrolü altına aldığı, NATO ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası organizasyonlar yoluyla Orta Asya'daki varlığını meşrulaştırmaya çalıştığı savunulmaktadır.

11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD'nin dünya çapında başlatmış olduğu terörizmle mücadele, Rusya'nın 1993'te deklere ettiği Yakın Çevre Politikasının da uygulanabilirliğini şüpheli hale getirmiştir. Bölge ülkelerinin zaman içinde gelişmesi ve bu ülkelerin ekonomik açıdan güçlenmeleri ve ABD'nin bölgeyi kendi güvenlik çıkarları açısından çok önemli bölge ilan etmesi yakın çevre doktrininin geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmıştır.

ABD'nin bölgede terörizmle mücadele adı altında, uluslararası örgütlerin de desteğini alarak bölgede serbest hareket imkanına kavuşması, ilk etapta Rusya için dezavantaj olarak görülse de, Rusya bu durumu kendi lehine çevirerek Orta Asya ve Güney Kafkasya'da bulunan cumhuriyetler üzerindeki baskısını arttırmıştır. Bu durumu lehine çeviren Rusya başta Orta Asya olmak üzere bölgede kendi açısından tehlike potansiyeli olan hedefleri ortadan kaldırmak amacıyla bir dizi müdahalede bulunmuştur.

Rusya, NATO'nun genişlemesini 1990'lardan itibaren Avrupa'da Soğuk Savaş'tan beri yapılmış en büyük hata şeklinde değerlendirmiş, Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliklerine de başta güvenlik olmak üzere birçok nedenle karşı çıkmıştır. 2008 yılında Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan çatışmalar Rusya'nın bu konuda ne kadar hassas olduğunu göstermiştir. Bu sebeple, Hazar Bölgesi'ndeki petrol ve doğalgazın batı pazarlarına Rusya ve İran toprakları dışındaki bir güzergahtan ulaştırılması için oluşturulan boru hattı projelerine en büyük desteği ABD ve AB vermişlerdir. Verdikleri bu destekle ABD ve AB bölgedeki en büyük iki aktörün siyasi manevra kabiliyetlerini azaltmışlardır. İran'ın bölgedeki etkisini azaltma ve Rusya'nın enerji altyapısındaki monopolü kırma yönünde adımlar atılmıştır.

Rusya ve ABD'nin bölgedeki rekabet noktaları daha belirgin hale gelmiştir. Genel olarak Washington'ın, bölgeyi terörizmle mücadele ve yeniden güçlenen Rusya'yı ve Çin'i durdurabilmek için stratejik bir coğrafya olarak gördüğü; Moskova ve Pekin'in, bölgeyi sınırları içerisindeki kritik çıkarları savunmak için hayati bir bölge olarak algıladığı; çıkarların birbiriyle örtüşmemesinden dolayı her iki taraf arasında rekabetin yaşandığı savunulmaktadır.

ABD, Soğuk Savaş öncesinde kullandığı insan haklarını koruma ve demokratikleşme gibi argümanları bölgeye dair yürüttüğü politikalarda Rusya'ya karşı zaman zaman kullanmıştır. ABD dış politikasına yön veren mekanizmalar ABD'nin özgürlük, demokrasi, parlamentarizm, insan hakları gibi konularda ayırt edici bir yere sahip olduğunu dolayısıyla bu noktaların ABD dış siyasetinde de öncelikli alanları oluşturarak ABD'nin de etkinliğini arttırmak istediği alanlardan olduğunu zaman zaman vurgulamaktadırlar (Nogayeva, 2010: 48).

Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle ABD ve NATO'nun ortak çıkarları bulunan bir başka nokta ise enerji güvenliğidir. ABD, Avrupa'nın Rusya'ya enerji alanındaki bağımlılığını azaltmak istemektedir. 2006'da Riga'da ve 2009'da Strasbourg - Kehl'deki NATO Zirveleri'nde enerji güvenliğinin NATO'nun önceliklerinden biri olduğu ve bu konu ile ilgili bölge devletleriyle işbirliğinde bulunulacağı kararlaştırılmıştır. Zira ABD'nin enerji güvenliğini sağlamak adına desteklediği BTC boru hattı konusunda Rusya'nın bölge ülkeleri üzerindeki baskısını azaltmak ve Orta Asya'daki hakimiyetini bölgede hissettirmek için 11 Eylül 2001 terörist saldırıları sonrası bölgedeki askeri etkinliğini arttırmıştır. Bu bağlamda bölge devletlerinin NATO'ya destek vermesi sağlanmıştır.

Bölge devletleri, ABD ve NATO'nun hava sahalarını kullanması ve topraklarında askeri tesis kurmaları gibi lojistik destekler vermişlerdir. Örneğin Kırgızistan'ın Bişkek kentinde bir ABD üssü, Özbekistan'ın Termez kentinde Almanya'nın kullandığı, gerektiğinde diğer ISAF ülkelerinin de kullanmasına izin verilen bir havaalanı bulunmaktadır. 2005 yılının sonlarına kadar Özbekistan'da ABD'nin kullandığı üssü bulunmaktaydı. Bunların dışında Türkmenistan tarafsızlık ilkesinden dolayı İttifak ülkelerinin sadece hava sahasını kullanmasına izin vermektedir. Bu işbirlikleri karşılığında ABD'nin bölge ülkelerinin ekonomilerine katkıda bulunduğu ve bunun da bölgedeki ABD varlığının kabullenilmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir.

2. 2. Avrupa Birliği

Avrupa, Okyanusya'dan sonra dünyanın en küçük, yer altı zenginlikleri açısından da dünyanın en fakir kıtasıdır. Tarih boyunca da mevcut kısıtlı enerji kaynaklarının ve tarım alanlarının kontrolünü ele geçirmek için farklı siyasi grup ve devletlerin devamlı olarak çatışmaların yaşandığı bir coğrafyadır. Kıtanın doğal kaynaklar bakımından yeterli olmaması, kıta insanlarını kıta dışında arayışlara itmiştir (Ercan, 2010a: 500).

Kaynak darlığı çeken Avrupa'nın enerji kaynaklarına olan ilgisinin 18. yüzyıldan itibaren artarak devam ettiği görülmektedir. Örneğin petrolün önemini diğer Avrupa devletlerinden daha önce kavramış olan Almanya 19. yüzyılın son çeyreğinde Berlin - Medine tren hattını döşemeye başlamıştır. Alman devletinin bu projesinin asıl amacının enerji kaynaklarına hakim olmak olduğu öne sürülmektedir. Zira enerjinin

bulunduğu topraklara ulaşamaması durumunda enerjinin son kullanıcısı ve çıkış noktası arasında bulunan aktörlerin istekliliği oranında enerjiye sahip olunabildiği görülmektedir.

Avrupa'da Alman devletinin petrole olan ilgisi de bir İngiliz deniz yüzbaşısının İngiliz Kraliyetini, gemilerde petrol kullanmanın daha kolay ve avantajlı olduğuna ikna etmesiyle artmıştır. İlerleyen süreç içerisinde petrolün önemini kavrayan İngiltere, petrol savaşında Almanya'ya rakip olmuştur (Sevim, 2009: 94). İngiltere'nin petrole olan ilgisinin artmasıyla birlikte petrol rezervleri üstündeki mücadele de başlamıştır. Zira İngiltere petrole ilgi duyan ikinci büyük ülke olduğundan petrol rekabetinde de ilk rakip olmuştur. Bu mücadele, bazı uzmanlara göre I. Dünya Savaşı'nın da temel sebeplerinden birini oluşturmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın çıkışının temel sebeplerinden birinin de enerji kaynaklarına hakim olmak olduğu aynı çevreler tarafından öne sürülen iddialardandır.

I. ve II. Dünya Savaşlarını bu bağlamda değerlendiren uzmanlar petrolden sonra yıldızı parlayan doğal gaz için sıcak savaş yerine diplomasi savaşlarının yaşandığını öne sürmektedirler. Bu değişimle beraber hidrokarbon rezervleri üzerinde imtiyaz kazanmanın artık diplomatik bir mesele haline geldiği görülmektedir. 2000'li yıllarda ABD'nin Rusya ile doğal gaz rezervleri üzerinde imtiyaz sağlamak için masaya oturmasının diplomasi savaşlarının bir yansıması olduğu da öne sürülmektedir. Zira doğal gaz birincil enerji kaynakları arasında tüketimi en hızlı artan hidrokarbon rezervi olmaya bu tarihlerden sonra başlamıştır.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber uluslararası siyasetteki yerini tayin etmeye çalışan Rusya, bir taraftan da ekonomik sistemini yeniden yapılandırmaya çalışmıştır. Doğu bloğunun artık ekonomik olarak da varlığını sürdürmemesi sebebiyle SSCB sonrasında kurulan devletlerin yeni ekonomik arayışlar içerisine girdiği görülmektedir. Rusya için enerji sektörünü bu anlamda biraz daha önem kazanmıştır. AB'nin enerji ihtiyacı ve bu ihtiyacı karşılayacak hidrokarbon rezervlerinin olmayışı, Rusya'nın da bu kaynaklara sahip olup ekonomisini düzeltme ihtiyacı Rusya ile AB arasında bu noktada çıkar simetrisinin oluşmasına neden olmuştur.

AB, Rusya'dan yaptığı gaz ithalatını giderek arttırmış ve Rusya, AB'nin en büyük gaz tedarikçisi haline gelmiştir. Bu gelişme, Rusya açısından Soğuk Savaş sonrasında bozulan ekonomisinin düzelmesi için olumlu bir gelişme olduğu görülmektedir. Fakat Rusya'nın Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi küresel bir aktör haline gelmeye çalışmasının, Rusya'yı siyasi olarak da olaylara müdahil olmaya sevk ettiği görülmektedir.

Enerji kaynaklarının giderek azalması, buna mukabil enerjiye olan talebin artması, enerji kaynakları üzerinde hakimiyet mücadelesini, uluslararası siyasetin en önemli gündem maddelerinden biri haline getirmiştir. Bu noktada, enerji kaynakları açısından son derece zengin bir ülke olan Rusya, enerji politikalarına öncelik vermeye başlamıştır. AB ve Rusya arasında bu bağlamda gelişen süreç içerisinde Rusya, Orta Asya ve Kafkasya'da bulunan hidrokarbon rezervlerinin Avrupa'ya taşınmasında gerek jeostratejik gerek altyapı bakımından sahip olduğu potansiyeli de kullanmaya başlamıştır. Dolayısıyla Rusya sahip olduğu zengin hidrokarbon rezervlerinin yanı sıra stratejik konumunu da avantaja çevirmeye çalışmış ve politikalarını da bu yönde belirlemeye başlamıştır.

Rusya'nın, hidrokarbon rezervlerine verdiği önemin artmasıyla birlikte AB'ye yönelik geliştirdiği politikalara da ağırlık vermeye başladığı görülmektedir. Bu bağlamda Rusya, SSCB'den kalan enerji altyapısını korumakla birlikte yeni boru hatlarını da inşa ederek AB'nin kendisine olan enerji bağımlılığını arttırmaya çalışmaktadır. Rusya, AB ülkelerindeki enerji altyapısında da etkinliğini arttırmaya çalışmış, bu gelişme de AB ülkeleri tarafından şüphe ile karşılanmıştır.

AB ve ABD'nin Hazar havzasında bulunan hidrokarbon rezervlerinin uluslararası piyasalara taşınması hususunda ortak çıkarlara sahip olduğu görülmektedir. ABD ve AB bölgede Rusya ve İran'ın nüfuzunun artmasından rahatsızlık duymaktadırlar. Bundan dolayı ABD ve AB uluslararası platformlarda yeri geldikçe Rusya ve İran'ın bölgedeki siyasi etkinliğini azaltacak ve sınırlandıracak projeleri destekleyeceklerini duyurmuşlardır. ABD ve AB'nin bu yaklaşımının ardında yatan nedenlerden birinin de 1973'teki petrol krizinde edinilen tecrübeler olduğu görülmektedir. Zira 1973'te enerji arzındaki azalma sebebiyle enerji fiyatı hızla artmış, bu da özellikle sanayisi gelişmiş olan batılı ülkeler başta olmak üzere enerjiye bağımlı olan ülkelerde şok etkisi

yapmıştır. 1973 krizinden sonra petrolün uluslararası siyasette belirleyici bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. 1973 krizi gelişmiş ülkeleri, enerji kaynaklarını daha fazla kontrol altında tutma yönünde çaba göstermeye yöneltmiştir.

Bu bağlamda ABD ve AB, Rusya'nın geliştirdiği boru hatlarına alternatif olarak Rusya'yı bypass eden boru hattı projelerini desteklemişlerdir. Zira enerji ihtiyacının büyük kısmını ithalat yoluyla karşılayan AB için enerji bağımlılığı siyasi bir mesele haline gelmiştir. ABD de AB'nin, Rusya'ya hidrokarbon rezervleri bakımından ciddi oranlarda bağımlı olmasını istememektedir. Dolayısıyla Avrupa ile Orta Asya, Kafkaslar ve Orta Doğu arasında kalan transit ülkelerin jeostratejik önemi bu noktada kendisini hissettirmiştir.

AB'nin, özellikle doğalgazda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya çalışması enerji politikasının en önemli unsurlarından biri olan enerji arz güvenliğinin gereği olarak görülmüştür. 2006 ve 2009'da Rusya ve Ukrayna arasında meydana gelen krizlerden dolayı Avrupa'ya gelen doğalgazın kesilmesi AB üzerinde şok etkisi yapmış ve AB'li ülkeler bu duruma tepki göstermişlerdir. Yaşanan krizlerin AB'nin enerji kaynakları ve boru hatları güzergahlarının çeşitlendirilmesi yönünde attığı adımları hızlandırmasına neden olduğu görülmektedir. Bu gelişmesinin bir yansıması olarak AB'nin Nabucco Projesi'ne verdiği destek artmış ve 2009 yılında Nabucco Anlaşması imzalanmıştır. Nabucco projesinin Rusya açısından olumsuz bir gelişme olmasından dolayı, Rusya projenin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır.

Rusya'nın Nabucco hakkında ileri sürdüğü bu iddialara benzer olan söylentiler Nabucco'ya eklenmesi düşünülen BTE boru hattının gerçekleştirilmesinden önce de yayılmış ve projenin gerçekleştirilmesinin imkansız olduğu savunulmuştur. Fakat söylentiler gerçekleşmeyerek BTE hattı kısa bir süre zarfında hayata geçirilmiştir. Fakat Rusya'yı bypass eden bu projelerin hayata geçirilmeleri Rusya'nın; Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan üzerinde baskısını arttırmasına neden olmuştur. Bir diğer tabirle Rusya engel olamadığı projelerin atıl kalması için projenin tedarik kısmında bulunan ve nüfuz alanı dahilindeki ülkeler üzerinde baskısını arttırma yoluna gitmiştir. Rusya'nın bu ülkelere karşı baskısını, Rusya'yı bypass eden boru hatlarına doğal gaz veya petrol sağlamamaları için kurduğu öne sürülmektedir.

Rusya'nın bölgede enerji arz eden ülkeler üzerinde kurduğu baskının, AB'nin Komşuluk Politikası'nı bölge ülkelerine doğru kaydırmasına neden olduğu görülmektedir. Bu bağlamda AB komşuluk politikasını Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı da içine alacak şekilde doğuya, Kafkaslara doğru genişletmeye başladığı görülmektedir. AB'nin bölgeye doğru genişletmeye çalıştığı komşuluk politikası, Rusya'nın 1993'ten beri uygulamaya çalıştığı yakın çevre politikası ile çakışmış ve bölgede "komşuluklar çatışması" potansiyeli artmıştır.

2006 yılında yaşanan enerji krizinde AB, Ukrayna ve Rusya arasındaki fiyat anlaşmazlığının bedelini üçüncü taraf olarak ödemek zorunda kalmıştır. Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan anlaşmazlığın bir sonucu olarak Rusya'dan AB'ye giden doğalgazda kesintiler yaşanmıştır. Ukrayna, Rusya'ya 1000 metre küp doğal gaz için 50 dolar ödemekteyken Rusya bu rakamı 230 dolara çıkaracağını duyurmuştur. Bunun üzerine Ukrayna, AB ve Türkiye'ye giden gaz vanalarını kapatmıştır. Yaşanılan enerji krizi, AB'yi, Rusya ile ilişkiler konusunda temkinli olmaya itmiştir.

Bazı uzmanlar Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan bu tür çekişmelerin altında yatan ana sebebin Ukrayna'daki turuncu devrim iktidarının hükümette olmasına bağlamaktadırlar. Zira Putin her fırsatta Ukrayna'daki turuncu devrim kadrolarına göndermelerde bulunmaktadır. Diğer taraftan 2009 ve 2006 yıllarında yaşanan krizlerin gelişiminin bir takım benzerliklere sahip olduğu da görülmektedir.

2006 yılında Rusya'nın fiyat artırımını kabul etmeyen Ukrayna Rusya'ya karşı AB'yi arkasına alarak çözüme ulaşma yolunu tercih etmiştir. Ukrayna özellikle kışın sert geçtiği aylarda gaz kesintisine giderek özellikle enerji talep eden konumda bulunan AB ülkelerinin zarar görmelerine neden olmuştur. Ukrayna bu manevrayla Rusya ile arasında olan anlaşmazlığın lehinde çözülmesi için AB ülkelerinin harekete geçmelerini sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Zira kesintinin olumsuz etkilerini en yoğun şekilde yaşayan AB ülkeleri için iki ülke arasındaki anlaşmazlığın niteliğinden çok çözülüp çözülmemesinin önemli olduğu görülmektedir.

2008 yılının sonlarına doğru Rusya, Ukrayna'ya gaz için 1000 metre küplük gaz için 418 dolarlık bir fiyat çıkarmış ve bu rakamı Ukrayna'nın kabul etmemesi üzerine 2009 enerji krizi tırmanmaya başlamıştır. Rusya aynı zamanda Ukrayna'nın borcu

bulduğunu iddia ederek Ukrayna'nın bu borcunu da ödemesi gerektiğini iddia etmiştir. Borcunu ve artırılan yeni fiyatı kabul etmeyen Ukrayna, hızlı bir şekilde toprakları üzerinden AB'ye gaz sevki için Rusya'yla yaptığı anlaşmayı bozmuş ve ivedi bir şekilde AB'ye olan gaz akışını kesmiştir. Rusya da buna karşılık Ukrayna'ya olan gaz akışını keserek AB'ye olan gaz sevkiyatını Mavi Akım gibi diğer hatlarda yoğunlaştırarak sağlamaya çalışmıştır. Fakat, bu hatların yeterli kapasitesinin olmayışı gaz sevkiyatının düşük seviyelerde gerçekleşmesine neden olmuş, bu da Rusya'nın Güney Akım gibi Ukrayna hattına olan bağımlılığını azaltacak projelere yönelmesine neden olmuştur. Rusya'nın bu tutumunun AB tarafındaki yansıması da AB'nin Nabucco hattına ağırlık vermesi olarak görülmüştür.

Rusya bu krizin etkilerinin AB için en azından kısa vadede hissedilmemesi için depolama yoluna gitmeleri yönünde telkinlerde bulunmuştur. Zira Ukrayna Avrupa'daki en büyük yeraltı gaz depolarına sahip ülke olarak bu hamleleri gerçekleştirmeden önce Devlet Başkanı Yuşenko vasıtasıyla en az bir yıl yetecek kadar gaz stoğunun olduğunu duyurmuştur. Rusya, Ukrayna'nın bu hamlelerinin arkasında Washington'un olduğunu ileri sürmüş ve Ukrayna'yı AB'ye giden gazı çalmakla ve borcunu inkar etmekle suçlamıştır. Ukrayna da buna karşılık yeni bir konsorsiyum oluşturulması ve AB'nin de bu konsorsiyumun bir tarafı olması gerektiğini söylemiştir.

Yaşanan gaz krizleri sebebiyle AB, gaz arzında bölge ve tedarikçi ülkeleri çeşitlendirme politikası izlemeye başlamıştır. AB'nin Nabucco Projesine verdiği desteğin artması da bu politikanın uygulanmaya çalışılmasının bir yansıması olarak görülmektedir. Bu gelişmelere zıt olarak AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını arttıracak şekilde projelere de imza attığı görülmektedir. Ayrıca AB ülkelerinin yaşadıkları enerji krizlerine rağmen beraber hareket etmeyerek, ulusal çıkarlarını önceleyen bir tavır içine girmeleri de olaya farklı bir boyut kazandırmıştır. AB ülkelerinin bu konuda ulusal çıkarlarını incelemelerinin bir sebebinin de AB'ye üye her ülkenin eşit düzeyde Rus gazına bağımlı olmamalarıdır. Genel itibarıyla kuzeyde bulunan AB ülkelerin yüksek derecede Rus gazına bağımlı iken güneyde bulunan ülkelerde sıfır bağımlılığa kadar düşmektedir.

Yukarıda ele alınan bağlamda bulunan sebeplerden dolayı, AB ülkelerinin birlik çıkarlarından çok ulusal çıkarlarını önde tutmaları başarılı bir ortak enerji politikası

geliştirmelerine engel olmaktadır. Rusya AB ülkelerinin bu noktadaki zaafını iyi bir şekilde değerlendirerek her ülkeye farklı bir proje sunup tek tek anlaşma masasına oturmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bunu fırsat bilen Rusya, AB ülkeleri arasındaki görüş ayrılıklarından faydalanarak krizi fırsata dönüştürme yönünde büyük kazanımlara sahip olmuştur.

Bu gelişmeler, AB'nin siyasi ve askeri alanlardaki entegrasyonunda yaşanan problemlerin, enerji alanında da kendisini gösterdiğine işaret etmektedir. AB'nin ortak bir enerji politikası oluşturmak için attığı adımlara karşın üye ülkelerin Rusya ile yaptığı ikili anlaşmalar, AB'nin birbirini tamamlayıcı bir enerji politikası geliştirmesinin önünde bulunan en büyük engeldir. Üye ülkelerinden bazılarının yaşanan enerji krizlerinin de etkisiyle birlik fikrinden uzak olarak ulusal çıkarlarını, birlik çıkarlarının üstünde tutmaları AB'nin birlik olarak Rusya'ya karşı istikrarlı enerji politikaları üretememesine neden olmuştur.

Bunu fırsata çeviren Rusya ise AB üyesi ülkelerin arasındaki görüş farklarını kullanarak, durumu Rusya'nın siyasi çıkarlarına hizmet edecek şekilde değerlendirmişlerdir. Rusya'nın AB üyesi ülkelerle yaptığı ikili anlaşmalar, "böl ve fethet" stratejisinin bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan AB'nin, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma girişimlerinin sekteye uğramaması halinde bile en azından 15 - 20 senelik bir süre için AB'nin, Rusya'ya enerji bakımından bağımlılığının süreceği tahmin edilmektedir. Bu bağımlılığın siyasi yansımaları AB'yi tedirgin etmektedir.

AB, Orta Asya ve Kafkasya bölgeleri ile olan ilişkilerini derinleştirmek için yeni politikalar ve projeler geliştirmektedir. Bu politikaların ve projelerin siyasi, güvenlik ve enerji boyutları da bulunmaktadır. AB, birçok alanda ortak hareket ettiği ABD gibi bölgede Rusya'nın hareket alanını kısıtlayacak adımlar atmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda oluşturulan AB programları; Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Destek (TACIS), Avrupa - Kafkasya - Asya Taşıma Koridoru (TRACECA), Avrupa'ya Devletlerarası petrol ve Gaz Taşımacılığı (INOGATE), Daha Geniş Avrupa - Yeni Komşuluk (Wider Europe - New Neighbourhood) şeklinde sıralanabilir. Ayrıca, AB bölgeye Avrupa Kalkınma ve Yeniden Yapılandırma Bankası (EBRD) aracılığıyla mali destek sağlamakta, NATO'nun BİO programını desteklemekte, Gürcistan -

Ukrayna - Özbekistan - Azerbaycan - Moldova (GUUAM) gibi bölgesel oluşumları ve Nabucco gibi boru hattı projelerini de desteklemektedir.

2. 3. Rusya Federasyonu

Rusya, hidrokarbon rezervleri bakımından dünyada ilk sıralarda bulunan ülkelerdendir. Rusya doğal gaz rezervleri bakımından birinci, kömür rezervleri bakımından ikinci, petrol rezervleri bakımından da sekizinci en büyük rezerve sahip olan ülkedir. Sahip olduğu bu zenginliklerden dolayı enerji alanında dünyanın en etkili aktörlerinden birisi haline gelmiştir.

1990'da Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla zayıflayan Rusya, SSCB'den ayrılan hidrokarbon zenginliği bulunan diğer ülkeler gibi yer altı zenginliklerini ihraç ederek ekonomik durumunu kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Zira çift kutuplu dünya sisteminde kutuplardan biri olan Rusya, batının ekonomik olarak küçük ortağı olmayı istememektedir (Kasım, 2011: 121). Rusya'nın, sahip olduğu hidrokarbon rezervlerini değerlendirerek siyasi ve ekonomik gücünü arttırmaya çalıştığı görülmektedir. 1990'dan sonra dünya enerji talebinin ve enerji fiyatlarının hızla artması da bu noktada Rusya için büyük bir avantaj olmuştur.

Dünya genelinde bu dönemde enerjiye olan talebinin artmasına paralel olarak enerji kaynaklarının fiyatlarının da artmasının en önemli nedenlerinden biri dünyada nüfus bakımından en büyük birinci ve ikinci ülkeleri olan Çin ve Hindistan'ın hızlı ekonomik büyümeleri olduğu öne sürülmektedir. Enerji kaynaklarına olan talep ve enerji fiyatlarının artmasını sağlayan bir diğer önemli gelişme olarak da ABD'nin Irak'a müdahalesi gösterilmektedir. Müdahale ile birlikte varili 40 dolar olan petrol 140 dolar sınırını aşarak tarihindeki en yüksek noktalara varmıştır.

Dünya siyasetinde olan bu gelişmelere ek olarak Rusya'nın enerji politikaları açısından bir diğer avantajı da dünya'nın en geniş topraklarına sahip olması ve dolayısıyla doğu ve batıda çok farklı coğrafyalardaki ülkelerle sınır komşusu olması olarak görülmektedir. Rusya'nın sahip olduğu bu coğrafi konumdan dolayı AB'nin doğalgazda Rusya'ya olan bağımlılığı %75 seviyelerine kadar tırmanmıştır. Bununla beraber bazı uzmanlar, AB'nin özellikle doğal gaz bakımından Rusya'ya olan bağımlılığının en az 2030'a kadar süreceğini tahmin etmektedirler. AB'nin kendisine

enerji bakımından bu derecelerde bağımlı olduğunu bilen Rusya, enerji boyutunda sahip olduğu zenginliğini uluslararası sistemdeki etkinliğini artırmak için de kullanmaktadır.

Dünya genelinde olduğu gibi Rusya'da da 1990 sonrasında birçok değişim yaşanmıştır (Onay, 2010: 696). Rusya, Soğuk Savaş süresince Orta Asya ve Kafkasya'daki bütün petrol ve doğal gaz kaynaklarını tek başına kontrolü altında bulundurmaktaydı. Rusya, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra da bu kontrolü devam ettirmeye çalışmış, SSCB sonrasında kurulan yeni cumhuriyetler üzerinde uyguladığı baskılarla bölgedeki enerji nakil hatlarını kontrol etmeye çalışmıştır (Tanrısever, 2005: 52). Rusya'nın bu politikayı takip ederken 1990'ların ortalarından itibaren izlemekte olduğu "Yakın Çevre Politikası" çerçevesinde hareket ettiği de görülmektedir (Tellal, 2008: 542).

Rusya'nın takip ettiği "Yakın Çevre Politikası"nın ilk zikredildiği belge 1992 sonunda kabul edilen "Rusya Dış Politikası Doktrini"dir. Kavramın ilk defa bu belgede geçtiği ve Orta Asya ve Kafkasya'daki cumhuriyetler ve diğer BDT üyesi ülkelerin Rusya'nın "Yakın Çevre Ülkeleri" olarak vasıflandırıldığı görülmektedir (Tanrısever, 2005: 45). Belgede, Rusya'nın BDT ülkelerine karşı izleyeceği politikalarda başlıca şu hedefleri izlemesi gerektiği de belirtilmiştir;

1. BDT çerçevesi içinde ve esas olarak ikili ilişkiler temelinde olmak üzere bağımsızlığını yeni kazanmış devletler ile siyasi iktisadi ve askeri işbirliğini derinleştirme,
2. Bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin alt yapılarını geliştirme ve güçlendirme,
3. Yeni bağımsız devletlerin her biri ile Rusya vatandaşlarının haklarının korunması konusunda anlaşmalar yapılması,
4. BDT sınırlarının müşterek olarak korunması,
5. BDT barışı koruma gücünün kurulması (Tanrısever, 2005: 45).

Rusya, BDT'de bulunan askeri güçlerini Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne (OGAÖ) doğru kaydırmaktadır. OGAÖ, BM'de gözlemci statüsünde yer almakta ve Rusya'nın yakın çevresindeki güvenliğini sağlamakla mükellef bulunmaktadır.

Kısacası Rusya, Orta Asya ve Kafkasya'yı kendi yaşam alanı olarak vasıflandırarak küresel güçlerin bu alanda müdahalelerine müsaade etmeyeceğini deklere etmiştir (Ateş Ekşi, 2002: 190). Rus politikacılar bu bölgelerle tam olarak emperyalist olmasa da özel bir ilişkinin kurulmasını tercih etmektedirler (Tanrısever, 2005:45). Rusya'nın kuruluşundan kısa bir süre sonra bu yeni dış politika doktrinini benimsemesinin sebebinin, SSCB'nin dağılmasından sonra Yeltsin'in dış politikadaki rotasını bütün enerjisiyle beraber batıya yönlendirmesi fakat istediğini elde edememesi olduğu ileri sürülmektedir (Usul, 2005: 188).

Atlantikçiler ve Avrasyacıların mücadelesi Rusya'nın dış politikasını belirlemede etkili olup zaman zaman bu tür politika değişimlerine neden olmuşlardır (Tellal, 2006: 35). Bazı uzmanlara göre 1993'e kadar Atlantikçiler, 1993'ten sonra da Avrasyacılar Rus dış politikasının belirlenmesinde etkili olmuşlardır. Hatta bu iddiaları ortaya atanlar "Yakın Çevre Politikası"nın da Avrasyacıların etkisi sonucunda geliştirildiğini savunmaktadırlar, fakat bu durum hala netlik kazanmış görünmemektedir (Kasım, 2011: 119).

Eski SSCB topraklarında istikrarın sağlanması için inşa edilen Yeni Dış Politika Doktrini'nde BDT'ye karşı izlenecek politikalar arasında OGAÖ'ye devredilen barış gücünün kapsamının genişletilmesi de sayılmaktadır. Yakın Çevre Doktrini ile birlikte Rusya'nın nükleer silahları ilk kullanan ülke olmayacağı ilkesinin terk edildiği ve BDT'nin gerektiğinde Rusya topraklarının dışında da askeri operasyonlarda bulunup, ülke dışında Rus askeri üslerinin de açabileceği kabul edilmiştir. Rusya, Askeri Doktrini uygulamaya başlamasıyla bölgedeki yönetimleri devirmeye ve bölgede askeri güç bulundurmaya başlamıştır (Kasım, 2011: 125).

Yakın Çevre Politikasının devreye girmesiyle Rusya, Türkiye ile de bazı alanlarda karşı karşıya gelmek durumunda kalmıştır. Zira dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakanı Süleyman Demirel bu yönde beyanlarda bulunarak bölgeye özel bir ihtimam göstermişlerdir. Rusya'nın, Türkiye'yi, Kafkasya ve Orta Asya'daki cumhuriyetlerin batıya açılan kapısı olarak görmesi Türkiye ve Rusya arasında gerilimleri arttıran bir neden olarak görülmektedir (Kasım, 2011: 94 - 95).

Rusya'nın uygulamaya çalıştığı Yakın Çevre politikasının Orta Asya ve Kafkaslarda önemli yansımaları olmuştur. Osmanlı Devletinin çökmesiyle Osmanlı Devleti'nin ardılı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin çekildiği topraklarla olan ilişkisini kesmesinin aksine Rusya, SSCB'den çekildiği topraklarda siyasi hakimiyetini bölge devletleri üzerinde hissettirmeye devam ettirme istekliliğini sürdürmüştür (Kasım, 2011: 126). Hatta buralardaki etnik çatışma unsurlarını kendi lehine kullanmak üzere dondurulmuş çatışma alanları dahi oluşturmuştur (Kasım, 2011: 125). Kendi topraklarında birçok farklı etnik unsuru barındıran Rusya için de bu durumun zaman zaman olumsuz yansımaları olduğu görülmektedir (Kasım 2011: 133).

Bu bağlamda bölge ülkelerinden Gürcistan, bağımsızlığından itibaren Rusya ile çok uyumlu bir dış siyaset izleyememiştir. Hatta bağımsızlığının ilk yıllarında Gürcistan'ın BDT'ye üye olmaması ve Rusya yanlısı bir dış siyaset izlemeyi tercih etmemesine Rusya'nın cevabı Gürcistan'ın özerk bölgelerinden Güney Osetya ve Abhazya'yı desteklemek şeklinde olmuştur. Sonunda Gürcistan BDT'ye üye olmayı kabul ederek Rusya'nın dış siyaset eksenine girmeye razı olmuştur. İzlediği bu başarılı politika sayesinde Rusya, Gürcistan'da askeri üslere de sahip olmuştur. Abhazya üzerinden Gürcistan'ı baskı altına alma politikası izleyen Rusya, Gürcistan'ın kendi çizgisine gelmesiyle Abhazya'yı abluka altına almak kadar Gürcistan'ı destekler bir politika izlemiştir (Kasım, 2011: 132).

Fakat Rusya'nın izlediği dış politika başarısız olmuş; Gürcistan, Rusya'nın dış siyaset çizgisinden uzaklaşarak, batıya doğru kaymıştır (Kasım, 2011: 260). 2003'te Gürcistan'da yapılan "Gül Devrimi"nin ardından Saakaşvili'nin devlet başkanı olması bu kayışı hızlandırmıştır. Bu gelişmenin ardından Gürcistan'ın Acaristan'daki sorunları çözmek için harekete geçmesi ve 2005'te Rusya'yla biten askeri anlaşmalarını yenilemeyeceğini duyurması iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştur. Zira Yakın Çevre Doktrini'nin uygulamaya konulmasından sonra özellikle Güney Kafkasya'da olabildiğince fazla miktarda askeri üs bulundurmak Rusya'nın öncelik verdiği politikalardan birini teşkil etmiştir. Fakat Gürcistan'ın bu kararlı duruşu Rusya'yı bu konuda geri adım atmak zorunda bırakmıştır (Kasım, 2011: 132).

30 Mayıs 2005'te askeri üslerle ilgili son anlaşmalar yapılmış ve gelişmeler Rusya'yı rahatsız etmiştir. Rusya - Gürcistan ilişkileri bu olayla birlikte gerilmiş ve Rusya,

Gürcistan üzerinde tekrar baskı uygulamaya başlamıştır. Gelişmeler Kafkasya'da ve özellikle Gürcistan'da tartışmalara neden olmuştur. Zira Rusya, askeri ekipmanlarını Gürcistan sınırlarının dışına taşımayı kabul etmekle beraber Kafkasya'nın dışına çıkarmayı da düşünmediğini dile getirmiştir. Gürcistan, ülkesinde bulunan Rus askeri teçhizatlarının kendisine bırakılmasını teklif etmiştir (Kasım, 2011: 132). Rusya da askeri ekipmanlarını Ermenistan'a taşıyacağını duyurmuş ve bu durum bir diğer Kafkas ülkesi olan Azerbaycan'ı tedirgin etmiştir.

Gürcistan ile Rusya'nın karşı karşıya geldiği konulardan en önemlilerinden birisi de enerjidir. Zira Gürcistan hidrokarbon rezervleri bakımından oldukça fakir ve bağımsızlığının ilk yıllarında da Rusya'ya bağımlı bir ülke konumundaydı. Özellikle doğal gaz konusunda diğer yakın cumhuriyetlerin olduğu gibi Gürcistan'ın da Rusya'ya bağımlı olduğu görülmektedir. Bundan dolayı Rusya'nın dış politika aracına dönüştürmeye çalıştığı enerji silahı zaman zaman Gürcistan'a karşı da kullanılmıştır. Gürcistan, Rusya'nın yaptığı gaz kesintilerinden etkilenmiş ve bu etkiden kurtulmanın yollarını da aramaya başlamıştır.

Gürcistan'ın Karadeniz'e kıyısı bulunması ve mevcut Bakü - Supsa petrol hattının topraklarından geçmesi Gürcistan'ın jeostratejik önemini arttırmaktadır. Jeostratejik konumunun da farkında olan Gürcistan, topraklarından geçen enerji nakil hatlarını çoğaltarak enerji problemini aşmaya çalışmaktadır. Hazar'da bulunan hidrokarbon rezervlerinin AB başta olmak üzere batıdaki uluslararası pazarlara ulaştırılmasının öneminin artması Gürcistan'ın jeostratejik önemini de arttırmıştır.

Öncesinde de değinildiği üzere Bakü kaynaklı petrolün açık denizlere nakledilmesi için hazırlanan projelerde izlenilecek en kısa rota olarak Azerbaycan - Ermenistan - Türkiye hattı öngörülmüştür. Fakat Azerbaycan topraklarının yaklaşık olarak %20'lik kısmını kapsayan bir bölge Ermenistan tarafından işgal edilmiş ve Dağlık Karabağ sorunu ortaya çıkmıştır (Kasım. 2010: 133). Azerbaycan, Ermenistan ile diplomatik ilişkilerini sonlandırmıştır. Gösterilen çabalara rağmen Ermenistan işgali sonlandırmamış ve Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.

Ermenistan topraklarından geçen güzergahın imkansız hale gelmesinden sonra BTC Projesi'ne hız verilmiştir. Rusya'nın ekseninden kurtulmaya çalışan Gürcistan, BTC ve

BTE boru Hatlarının hayata geçirilmesiyle enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmıştır. Siyasi bağımsızlığını Rusya'ya karşı güçlendirmiş olan Gürcistan, BTC ve BTE hatlarından sağladığı geçiş ücretleriyle de ekonomisine katkıda bulunmuştur.

Gürcistan, dış politika ve güvenlik boyutlarında da Rusya'nın ekseninden kurtulmaya çalışmıştır. Bu amaçla batı ülkeleri ile yakınlaşmış, ABD ile ilişkilerini geliştirmiş ve NATO üyesi olmak için başvuruda bulunmuştur. Gürcistan'ın batı ile ilişkilerini geliştirme çabası Tiflis'in ana caddelerindeki billboardlara “Dış politikadaki tek önceliğimiz NATO'ya üye olmaktır. ” şeklinde yansımıştır (Arı, 2010a: 122). AB, ABD ve NATO çizgisindeki dış siyasetinde bu derece ileri giden Gürcistan'a, Rusya sert askeri müdahalede bulunarak cevap vermiştir. Rusya 2008 yılında Gürcistan'la girdiği çatışmaları Güney Osetya'da yaşayan vatandaşları için gerçekleştirdiğini öne sürmüş olsa da, yaşanan çatışmaların Gürcistan'ın izlediği yeni dış politikası çerçevesinde ele alınması gerektiği savunulmaktadır (İşyar, 2010b: 221).

2008 yılında yaşanan çatışmaların bölgede Nabucco gibi ABD tarafından desteklenen boru hattı projelerini olumsuz yönde etkileyebileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda çatışmalar Rusya'nın, kendisini bypass ederek batıya enerji ithalini mümkün kılan stratejik enerji altyapısının kontrolünü elinde tutmak istediği de öne sürülen iddialardandır. ABD yetkilileri, çatışmayı “Rusya'nın stratejik hedefinin Gürcistan'ı bölmek ve Güney Enerji Koridoru'nun altını oymak” olarak algıladığını söyleyerek eleştirmiştir. AB Komisyonu tarafından hazırlanan bir raporda, Gürcistan'da yaşananların enerji güvenliği için kritik zamanların yaşandığını gösterdiği ve AB'nin enerji arz güvenliği ile ilgili çabalarının yoğunlaştırılması gerektiği de ifade edilmiştir.

Çatışmaların, Rusya ile batı arasında güvenlik algılamalarındaki farklılıkların giderek arttığının göstergesi olduğu savunulmaktadır. Yaşanan bu çatışmalardan sonra Kafkasya'da dengeler değişmiştir. Çatışmalar, ekonomik krizle birlikte küresel güç dengesinin batıdan doğuya doğru bir kayış içinde olduğu fikrini kuvvetlendirmiştir. Çatışma Kafkasya'nın dışında Türkiye'ye dahi dolaylı problem alanları oluşturmuştur. Rusya, çatışmalar esnasında Abhazya'daki, Poti limanına kadar ilerlemiş ve bunun neticesinde Türk Boğazları sorununun bir parçası olmuştur (Kasım, 2011: 122).

Gürcistan'ın Rusya'dan uzaklaşarak batı yanlısı bir politika izlemeye başlamasına karşın Rusya, Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını destekleyerek cevap vermiş ve bu iki özerk bölgeyi tanıyarak Gürcistan'dan kopmalarını sağlamıştır. Bununla birlikte, bir federasyon olan Rusya'nın da bütünlüğünün olumsuz yönde etkilenebileceği muhtemel olarak görülmektedir. Zira Rusya'da Gürcistan'a benzer fakat daha kompleks bir şekilde farklı özerk devletlerin bağlı olduğu bir mekanizmadır. Tüm bu gelişmelere rağmen Gürcistan Rusya'dan ziyade batı eksenine daha da yakınlaşmıştır.

Bir diğer Kafkas devleti olan Azerbaycan, SSCB'den ilk ayrılan cumhuriyetlerden biridir. Azerbaycan, Hazar'a kıyısının bulunması ve zengin petrol rezervlerine sahip olması gibi nedenlerle Rusya'nın Kafkasya'daki cumhuriyetler arasında görece olarak en fazla önem verdiği ülke olmuştur (Kasım, 2011: 126). Azerbaycan da Gürcistan'a benzer şekilde bağımsızlığını kazanmasının ardından batı ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.

Bağımsızlığının ilk yıllarında Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgalini sona erdirmek isteyen Azerbaycan, Rusya'nın Ermenistan'a desteğinden dolayı başarılı olamamıştır (Olson, 2002: 115). Rusya'nın bu iki Kafkas cumhuriyeti arasındaki probleme bu şekilde yaklaşmasının altında yatan en önemli nedeninin bölgedeki etkinliğini korumak olduğu savunulmaktadır.

Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra SSCB zamanında önemli üst düzey görevlerde bulunmuş olan Ayaz Muttalibov, Azerbaycan'ın ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. Muttalibov, Azerbaycan'ın dış politikası üzerindeki Rusya etkisini azaltmaya çalışmıştır. Bu amaçla, Muttalibov ilk olarak Azerbaycan'ın petrolünün çıkarılması için oluşturulan konsorsiyumdaki %40'lık Rusya hissesini iptal etmiş, bu gelişme Muttalibov'un devrilmesi sürecindeki olayların tırmanmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur (Yenigün, 2010: 70). Muttalibov, Azerbaycan'ın BDT'ye üyeliğine de sıcak bakmamıştır. Muttalibov'un izlediği bu politikalardan sonra Rusya, Muttalibov'un cumhurbaşkanlığı görevine son verdimen ve bölgede etkinliğini tekrar tesis etmek için harekete geçmiştir (İşyar, 2010a: 70). 25 - 26 Şubat 1992 tarihlerinde Ermenilerin gerçekleştirdiği ve katliam boyutlarına varan kanlı "Hocalı Katliamı" 366. Rus alayının desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Katliam boyutlarına varan bu saldırı ve

peşinden gerçekleşen işgal Muttalibov rejiminin sonunu getirmiştir. Rusya'nın bu konuda Ermenistan'a verdiği destek Türkiye'nin, Rusya'ya karşı yaklaşımında da daha mesafeli olmasına sebep olmuştur (Bozkurt, 2010: 706).

Muttalibov'un devrilmesinden sonra, Azerbaycan'ın bağımsızlığı için mücadele etmiş olan Ebulfeyz Elçibey Azerbaycan'ın ikinci cumhurbaşkanı olmuştur. Güney ve Kuzey Azerbaycan'ın birleşmesi fikrini benimsemiş olan Ebulfeyz Elçibey de Muttalibov'a benzer şekilde BDT'ye üyeliğine sıcak bakmamış ve Azerbaycan'ın dış politikasındaki tutumunu Gürcistan gibi Rusya'dan uzak, batıya yakın bir çizgiye oturtarak oluşturmuştur. Elçibey'in, Büyük Azerbaycan fikriyle İran'ın, BDT'ye üye olmama tutumuyla da Rusya'nın tepkisini çektiği görülmektedir. Gürcistan örneğinde olduğu gibi Azerbaycan'ın bu tutumu Rusya'nın tepkisini çekmiş ve Rusya, Dağlık Karabağ'ın işgali esnasında Ermenistan kuvvetlerine destek vermiştir. Türkiye'nin, Azerbaycan lehinde olaylara müdahalesi söz konusu olduğunda da Rus Mareşal Yevgeny Shaposhnikov, Türk ordusunun müdahalesinin Üçüncü Dünya Savaşı'nın başlamasına yol açabileceğini deklare etmiştir. Rusya, kararlı tutumu neticesinde Elçibey'i iktidardan devirmeyi başarmıştır (Yalçınkaya, 2010a: 279).

Elçibey'in iktidardan devrilmesinden sonra Haydar Aliyev halkın büyük çoğunluğunun desteğini alarak Azerbaycan'ın üçüncü Cumhurbaşkanı olmuştur. Haydar Aliyev seleflerinin ne şekilde devrildiklerinin bilincinde olarak Meclis'in BDT'ye üyeliği kabul etmesi için çaba göstermiş, fakat hiç bir zaman için Gürcistan'ın yaptığı şekilde topraklarında Rus askeri üslerinin açılmasına onay vermemiştir (İşyar, 2010a: 81).

Aliyev'in iktidara geldiği ilk yıllarda kendisini “Moskova'nın adamı” olarak tanımlamıştır (İşyar, 2010a: 80). Fakat ilerleyen yıllarda Aliyev, batıyla ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır ve dış siyasette de denge politikası izlemeye çalışmıştır. Birinci cumhurbaşkanı Muttalibov gibi Rusya'nın ağırlığını neredeyse yok saymak yerine, Aliyev Rusya'nın ağırlığını da hesap ederek dengeli bir dış politika izlemeye çalışmıştır. BTC örneğinde olduğu gibi hem ABD'nin çıkarlarına hizmet eden hem de Rusya'nın razı olacağı bir tutum izlenmiştir. Örneğin BTC projesinde Rus Lukoil şirketine Azerbaycan petrolerinden %10'luk bir pay verilmiştir.

Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgalinde Rusya'nın, Ermenistan'ı desteklenmesinin bir sebebi de Rusya'nın Kafkasya'da olabildiğince fazla askeri üs açma isteğidir. Zira işgal ettiği topraklar için Azerbaycan'ın muhtemel saldırısına karşılık verebilmek için Ermenistan'ın devamlı surette Rusya gibi bir güce ihtiyacı olacaktı. Rusya ve Ermenistan'ın bu noktada ortak stratejik düşmana sahip olmaları Kafkasya'daki Rus - Ermeni işbirliğini gerekli kılmıştır. Bu durumdan oldukça memnun olan Rusya da, Azerbaycan - Ermenistan arasındaki bu problemin çözümü için yapıcı politikalar oluşturmaya çalışmamakta, durumun dondurulmuş çatışma alanı olarak kalmasını tercih etmektedir.

Bu bağlamda, Putin'in 2001 yılında iktidara gelmesiyle Rusya'nın Azerbaycan - Ermenistan meselesinde izlediği politikanın barışı koruma şekline dönüştüğü görülmektedir. Putin'in Ocak 2001'de Azerbaycan'ı ziyaretinde her iki ülke de “Kafkasya'da Güvenlik ve İşbirliği Prensipleri Deklerasyonu”nu imzalamışlardır. Bu deklarasyon, İlham Aliyev'in 2004'te Rusya'ya gerçekleştirdiği ziyarette Aliyev tarafından da teyit edilmiştir. Bu ziyaret esnasında iki ülkenin birbirlerinin egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü desteklemek için ortak hareket edeceklerini bildiren bir deklarasyona daha imza atılmıştır (Kasım, 2011: 127).

Öncesinde değinildiği üzere BTE boru hattının aktif hale gelmesinden sonra, Nabucco projesi de hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Rusya, Avrupa'ya uzanan doğal gaz boru hatlarında sahip olduğu tekelin Nabucco ile kırılabileceğini düşündüğü için projeye olumsuz yaklaşmıştır. Zira projenin hayata geçirilmesi halinde, Azerbaycan'ın yanı sıra, Türkmenistan ve Kazakistan'ın doğalgazı da Rusya topraklarını bypass ederek Avrupa pazarlarına ulaşacaktır. Rusya, bu projeye karşılık Güney Akım projesini geliştirmiş ve Avrupa'ya gaz arzı noktasında sahip olduğu güçlü konumunu korumak istediğinin sinyalini vermiştir. Rusya ayrıca Nabucco projesi oluşturulurken düşünülen Şah denizi gazının projeye dahil olmasını engelleyerek Nabucco'yu cazip olmaktan çıkarmak için de Azerbaycan'la uzun vadeli gaz alımı anlaşmaları yapmıştır. Bu bağlamda, 2009 yılının Nisan ayında Aliyev'in Moskova ziyareti sırasında Şah Deniz II sahasından Rusya'ya gaz satışı için taraflar mutabakata varmışlardır. Bağımsızlığını kazanmasından itibaren devamlı olarak Rusya'dan gaz ithal eden Azerbaycan ilk defa

Rusya'ya gaz ihraç edeceğinden bu mutabakat Azerbaycan - Rusya ilişkileri için önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Azerbaycan'ın da Rusya gibi enerji kaynaklarını dış politika enstrümanı olarak kullanmaya çalıştığı görülmektedir. 2008 yılında yaşanan Rusya - Gürcistan çatışmasından sonra bölgede Rusya'nın imajı bozulmuştur. Rusya'nın bozulan bu imajı, Azerbaycan'a Rusya'dan Dağlık Karabağ konusunda girişimde bulunmasını talep etmesi için bir fırsat sunmuştur. 2 Kasım 2008 tarihinde Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya devlet başkanlarının katıldığı "Zirve Toplantısı"ndan sonra Moskova "Zirve Deklarasyonu" imzalanmıştır. Deklarasyonun imzalanması için Rusya çaba göstermiş olsa da deklarasyonun herhangi bir bağlayıcı yönünün olmadığı ve taraflara bir sorumluluk yüklediği de görülmektedir (Kasım, 2011: 129).

Rusya, Azerbaycan'ın sahip olduğu hidrokarbon rezervlerinin önemini ve bu rezervleri kendisinin kontrolü altına alamayacağını da farkındadır. Bununla beraber, Azerbaycan'ın tamamen NATO ve ABD çizgisinde bir siyaset izlemesini de istememekte, dengeli bir politika izlemesini tercih etmektedir. Azerbaycan'ın, ABD etkisinin yoğun olduğu zamanlarda batıya yönelik politikalara ağırlık verdiği, fakat özellikle ABD'nin kendi iç meselelerinden dolayı bölge politikalarıyla yakından ilgilenemediği dolayısıyla Rusya'nın baskın olduğu zamanlarda daha dengeli bir politika izlediği görülmektedir (Kasım, 2011: 129).

Ermenistan ile Rusya arasındaki ilişkileri şekillendiren temel sorunlardan biri Dağlık Karabağ sorunu olmuştur. Ermenistan'ın ilk cumhurbaşkanı Ter - Petrosyan sorunun müzakereler yoluyla çözülmesi için çaba göstermiş, fakat iç siyasi dengeler ve Ermeni diasporasının baskıları sebebiyle başarılı olamamış ve iktidardan düşürülmüştür. Ter - Petrosyan'dan sonra iktidarı çözümsüzlük yanlısı aşırı milliyetçi kesimler ele geçirmiş dolayısıyla da Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi ihtimali azalmıştır. Rusya'nın Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunları; Rusya'yı bypass edecek botu hatlarını engellemek, bölgede askeri üs bulundurmamak ve bölgedeki etkinliğini sürdürmek için kullandığı savunulmaktadır.

Bazı uzmanlar, Rusya'nın bu dönemde Azerbaycan ve Ermenistan arasında en azından denge politikası izlemesi durumunda bile Azerbaycan - Rusya ilişkilerinin bugün için

farklı noktalarda olabileceğini savunmaktadır. Bunun bir çıktısı olarak Rusya'nın Ermenistan yanlısı politikalar izlemesi sebebiyle Azerbaycan'ın BTC projesine verdiği desteğin arttığı ileri sürmektedirler. Diğer taraftan da batı ile ilişkilerini geliştirmek için yoğun çaba gösteren Azerbaycan ve Gürcistan'ın izlediği politikaların Rusya'yı Ermenistan'la ilişkilerini daha ileri bir aşamaya taşımaya sevk ettiği görülmektedir.

Rusya, Ermenistan'la ilişkilerini askeri boyutun dışında, başta ekonomi olmak üzere bir çok alanda geliştirmeye çalışmaktadır. Rusya, Ermenistan'da enerji sektörü başta olmak üzere bir çok sektördeki özelleştirilen tesisleri ele geçirmiştir. Halihazırda Ermenistan ekonomisi büyük ölçüde Rusya'dan gelen kredilere bağımlıdır ve bu da siyasi anlamda Ermenistan'ın, Rusya'nın etki alanına girmesine sebep olmaktadır.

Doğal kaynaklar bakımından oldukça fakir, denize sınırı olmayan ve Gürcistan'ın limanlarına bağımlı olan bir ülke olan Ermenistan'ın, Gürcistan gibi jeo - stratejik konumundan faydalanma boyutunda da zayıf kaldığı görülmektedir. Azerbaycan petrolünün Ceyhan'a taşınması için geliştirilen ilk projelerde boru hatlarının Gürcistan yerine Ermenistan üzerinden geçmesi planlanmaktaydı, fakat Ermenistan'da artan milliyetçi söylemler bu projenin hayata geçmesine engel olarak Ermenistan'ın dünyaya açılması noktasında önemli bir fırsatı kaçırmaya sebep olmuştur.

Rusya'nın, Kafkasya'da izlediği siyaset gereği yönetimini devamlı kontrol altında tutmaya çalıştığı Ermenistan'da, Rusya karşıtı bir siyasi görüşe sahip parti ya da kişinin başa geçmesi ihtimali düşüktür. Zira Ermenistan'ı siyasi ve ekonomik açıdan kendisine bağlamış olan Rusya'nın bu tür bir gelişmeye ne şekilde karşılık vereceği sorusu hatırlara Gürcistan'da 2008 yılında yaşanan çatışmaları getirmektedir. Azerbaycan ve Gürcistan batı ile ilişkilerinde belli bir noktaya geldiği görülmektedir. Ermenistan'ın da batı ile ilişkilerini geliştirmesi durumunda, Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin azalacağı dolayısıyla da Rusya'nın Ermenistan'a özel önem atfettiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, Ermenistan'ın, Rus kontrolü altında olması gerektiği, aksi yönde gelişecek olayların Rusya'nın menfaatlerini zedeleyici olduğu görülmektedir (Kasım, 2011: 131).

Orta Asya'da bulunan Türki cumhuriyetlerden Türkmenistan ile Rusya arasındaki ilişkiler diğer bölge ülkelerine benzer şekilde enerji boyutunda yoğunlaşmaktadır.

Bununla beraber özellikle 2000'li yıllarda Rus siyasetinde en etkili isim olan Putin'in Türkmenistan ile olan ilişkilere özel önem verdiği ifade edilmektedir. Putin, başkan olduktan sonra ilk yurtdışı gezisini Türkmenistan ve Özbekistan'a yapmıştır.

Türkmenistan, zengin doğal gaz ve diğer hidrokarbon rezervleri olan bir ülkedir. Türkmenistan'da kanıtlanmış 700 milyon tonluk petrol ve 8.1 trilyon metre küp doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Bununla beraber tespit edilememiş rezervlerin çok daha fazla miktarda olduğu da ifade edilmektedir. Gazın çıkarılması, çıkarıldıktan sonra işlenmesi ve gaz rezervlerinin tespitinin yapılması gibi aşamalarda Türkmenistan'ın halen eski teknolojiyi kullanmasından dolayı büyük miktarda doğal gaz rezervinin tespit edilememiş olduğu da düşünülmektedir. Bu açıdan Türkmenistan'ın yeni teknolojiye ihtiyaç duyduğu, bu teknolojiye ulaşmak için de batılı ülkelerle anlaşma yoluna gidip gazını uluslararası şirketler vasıtasıyla uluslararası pazarlara ulaştırması gerektiği ifade edilmektedir.

Türkmenistan büyük bir enerji potansiyeline sahip olmasın rağmen, hidrokarbon rezervlerini Rusya'dan bağımsız boru hatlarıyla uluslararası piyasalara ulaştırmayı başaramamış, uluslararası piyasalarda geçerli fiyatların çok altında uzun yıllar sadece Rusya'ya ihraç etmek durumunda kalmıştır. Türkmenistan gaz rezervlerinin uluslararası piyasalara taşınması için Rusya ile yaptığı anlaşmaların dışında sadece Çin ile anlaşma imzalamıştır.

Moskova, Türkmenistan'a gazının Rusya üzerinden geçen boru hatlarıyla satışında zorluklar çıkarmış ve alternatif boru hatları inşaatını da önlemeye çalışmıştır. Rusya bu şekilde Türkmen gazının uluslararası piyasaların çok altında fiyatlarla kendisine satılmasını sağlamıştır (Tanrısever, 2005: 52). Rusya aldığı bu gazı en büyük müşterisi olan AB ülkelerine değil Ukrayna'ya pazarlamakta böylelikle enerji kartını güçlendirerek AB'ye giden gaz üzerinde kendisinin dışında herhangi bir aktörün müdahalesine izin vermemektedir.

Türkmenistan, Trans - Hazar projesi ile Azerbaycan - Gürcistan - Türkiye güzergahını kullanarak gazını AB'ye ihraç etmek istemiş, fakat Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenememesi ve Türkmenistan - Azerbaycan arasında Hazar'da bulunan petrol kuyuları hakkındaki anlaşmazlıktan dolayı bu gerçekleşmemiştir. Fakat Nabucco

projesine ilerleyen süreçlerde İran'ın da gaz vermesi haline Türkmen gazının İran üzerinden Avrupa'ya ulaşması ihtimali doğabilecektir.

Rusya, Nabucco Projesi'nin hayata geçirilmesi halinde AB'nin kendisine olan enerji bağımlılığının azalacağını bilmektedir. Bu yüzden kendisini bypass eden boru hatlarına karşın kendisi de bir dizi proje geliştirmiştir. Nabucco'yu bypass eden bu projeler; Güney ve Kuzey Akım projeleridir. Rusya bir diğer taraftan da Nabucco'ya gaz verecek devletlerle uzun vadeli gaz alım anlaşmaları imzalamıştır. Rusya, 2003 senesinde Türkmenistan Cumhurbaşkanı Sapar Murat Türkmenbaşı ile 300 milyar dolar karşılığında 25 senelik gaz anlaşması yapmıştır. Bölge ülkelerinin hidrokarbon rezervlerini ihraç etmeleri için Rusya'dan başka seçeneğin kalmaması bir diğer Orta Asya ülkesi olan Özbekistan'ın da 2005 senesinde petrol ve gaz için Rusya'yla 15 senelik anlaşma yapmasına neden olmuştur. Diğer taraftan Özbekistan'daki petrol arama faaliyetleri bu süre içerisinde tamamıyla Rusya'ya devredilmiştir.

Rusya'nın bölge ülkeleri ile bu bağlamda anlaşmalar yapmasının altında yatan temel iki nedenin olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan birincisi Rusya'nın Avrupa'ya ihraç ettiği enerji kaynakları için tek başına yeterli arzı gerçekleştirememesi, ikincisi ise Rusya'yı bypass eden boru hattı projelerini engelleme ya da zayıflatma çabasıdır. Bu iki ana nedene ek olarak imzalanan bu anlaşmalar Rusya'ya siyasi ve ekonomik açıdan büyük getiriler de sağlamıştır. Rusya'nın, bu anlaşmalarda anlaştığı ülkelere vermeyi taahhüt ettiği tutarın 2 - 3 katı arasında ek bir gelir sağlamayı da hedeflemektedir. Bunun bir çıktısı olarak Türkmenistan, Rusya ile imzaladığı bu anlaşmadan ekonomik açıdan zarar görmüştür.

Türkmenistan Moskova'nın ekonomik ve askeri baskılarına direnecek kapasitede bir ülke olmamasına rağmen, izlediği "tarafsızlık politikası" çerçevesinde Rusya'yla ortak bir ekonomik, askeri ya da politik girişime katılmayı reddederek Rusya'nın etkisini önemli ölçüde azaltmayı başarmıştır (Tanrıseven, 2005: 52). Türkmenistan da bölge ülkeleri gibi tercihini ABD lehine yapmış olsa da tam anlamıyla Rusya - İran ekseninden de uzaklaşmamıştır.

Orta Asya'da bulunan Türki cumhuriyetlerden biri olan Kazakistan ile Rusya arasındaki ilişkiler aralarında çok uzun bir sınır olması sebebiyle Rusya'nın diğer

bölge ülke ile olan ilişkilerine göre farklı bir seyir izlemektedir. Göreceli olarak diğer bölge ülkelerine göre Kazakistan Rusya ile olan politikalarında olumsuz bir tavır içine girmemiştir. Diğer taraftan Rusya ile çok uzun bir sınıra sahip olmasına rağmen, Rusya'nın iç ve dış politikasına müdahale etmesine de izin vermemiştir. Örneğin Kazakistan'daki 46 enerji projesinden sadece 4'ünü Rus şirketleri alabilmiştir. Bir diğer tabirle Kazakistan bölgede rasyonel bir denge politikası gerçekleştirmiştir.

Kazakistan, Hazar'da en uzun kıyı şeridinde sahip ülke olması sebebiyle Hazar'daki en büyük ulusal sektöre sahip ülkedir. Bununla beraber, Hazar'ın statüsündeki belirsizlikler, Türkmenistan gibi Kazakistan'ın kaynaklarının da batıya yönlendirilmesi hususunda engel teşkil etmektedir. Rusya, Türkmenistan ve Özbekistan'la yaptığı anlaşmalara benzer şekilde Kazakistan'la da anlaşmalar imzalamıştır. Fakat Nazarbayev, Moskova'nın etki alanına girmemeye ve kendi rejimini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Kazakistan bu bağlamda Rusya'ya büyük payı verip bağımlı olmak yerine Rusya'yı müşterilerinden biri haline getirmiştir (Tanrısever, 2005: 49).

Bu gelişmelere ek olarak Rusya'nın isteğinin aksine Kazakistan yönetiminin gönüllü olarak Kazakistan'ı nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge haline getirmeye çalışması Moskova'da rahatsızlık meydana getirmiştir (Tanrısever, 2005: 50). Bu noktada Kazakistan'ın ABD başta olmak üzere NATO'nun öngördüğü güvenlik tedbirlerine uyum sağladığı da görülmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında, Rusya her ne kadar NATO için tehdit olarak tanımlanmamış olsa da, NATO'nun genişlemesi Rusya tarafından Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra yapılmış en büyük hata şeklinde değerlendirmiştir. Rusya Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliklerine de başta güvenlik olmak üzere birçok nedenle karşı çıkmıştır. Rusya, bu ülkelerin NATO'ya dahil edilmesini enerji üzerindeki kontrolünün azaltılması yönünde atılan bir adım olarak değerlendirmektedir. Rusya'nın bu ülkelerin NATO'ya üyeliklerine engel olmak için AB'nin enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını kullandığı görülmektedir. 2008 yılında Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan çatışmalar Rusya'nın bu konudaki hassasiyetinin bir göstergesi olmuştur.

11 Eylül terör olaylarından sonra uluslararası terörizme karşı ABD liderliğinde başlatılan uluslararası işbirliği çerçevesinde, ABD uluslararası terörizme karşı savaş gerekçesiyle Orta Asya ve Kafkasya da dahil olmak üzere uygun gördüğü yerlerdeki askeri ve siyasi varlığını güçlendirme politikası izlemeye başlamıştır. ABD'nin izlediği bu politikalardan sonra Rusya'nın dış politikasında bazı değişikliklere gittiği görülmektedir. Rusya, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini siyasi ve askeri enstrümanlar kullanarak değil, bu ülkeler üzerindeki ekonomik nüfuzunu arttırarak kendi etki alanında tutmaya çalışmıştır. Yakın çevre doktrininin kapsamlı bir revizyonunu gerekli kılan bu tür bir değişimle birlikte Orta Asya ve Kafkasya'daki devletler bir bütün olarak görülmek yerine duruma ve sorunun gerekliliklerine göre her devlet ve her sorun için farklı politikalar şekillendirilmektedir.

2. 4. İran İslam Cumhuriyeti

İran doğal gaz bakımından Rusya'dan sonra dünyanın en zengin rezervlerine sahip ikinci, petrol rezervleri açısından da en zengin ülkelerden biridir. İran dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olarak bölgenin en eski devletlerinden biridir. Köklü bir devlet geleneğine sahip olan İran Orta Asya ve Kafkasya'nın stratejik öneminin farkında olarak bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

SSCB zamanında bölgedeki statükoyu korumak isteyen ve özellikle SSCB'nin içişlerine müdahaleden kaçınan İran'ın 1991 sonrasında bölgeye yaklaşımının genel olarak değiştiği görülmektedir (Akdevelioğlu, 2005: 153). SSCB'nin dağılması ve bölgede yeni devletlerin ortaya çıkması İran'a bazı fırsatlar sunmuş fakat bazı güvenlik endişelerini de beraberinde getirmiştir. Güney ve kuzey Azerbaycan meselesi duyulan güvenlik endişelerine verilebilecek örneklerden biridir.

Hatemi'nin, İran'ın dış politikasında yeni açılımlar yapmak için kullanmaya başladığı "uygarlıklar arası diyalog" söylemi SSCB'nin dağılmasıyla beraber daha fazla telaffuz edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Orta Asya, yeni dış politika doktrininin hayata geçirilebileceği düşünülen "temiz bir sayfa" olarak değerlendirilmiş, işbirliği ve uzlaşma üzerine kurulu ilişkilerin ortaya çıkması için gayret gösterilmiştir (Akdevelioğlu, 2005: 154).

ABD, nükleer programı ve siyasi rejiminden dolayı İran'ı uluslararası platformlarda yalnızlaştırma politikasını izlemiştir. İran, Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsızlıklarını kazanan devletleri uluslararası yalnızlığını kırabilmek için bir fırsat olarak görmüştür. Bölge ülkelerinden Ermenistan ve Kırgızistan gibi enerji fakiri bölge ülkelerinin coğrafi bakımdan İran'ın limanlarına ihtiyaç duymaları İran'ın yeni politikasını uygulamasını kolaylaştırmıştır. Bölge ülkeleri uluslararası piyasalara ulaşabilmek için ulaşım ve nakliyat konusunda İran'a ihtiyaç duymaktadırlar. İran da bu ülkelerin beklentilerine cevap vermeye hazırdır (Akdevelioğlu, 2005: 156).

İran ulaşım kanallarında olduğu gibi diğer konularda da bölge ülkelerine alternatif projeler üreterek bölgeyle olan ilişkilerini geliştirmek istemektedir. İran'ın Hazar ülkeleriyle yaptığı Swap (takas) anlaşması bu örneklerden biridir. Bu anlaşmanın öngördüğü şekilde gerçekleşen swap işlemi hem Hazar - Basra Körfezi boru hatlarına ihtiyaç göstermediğinden hem de döviz kullanılmadığından İran açısından olduğu kadar çıkış ülkesi açısından da avantajlıdır.

Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra, İran için esas ilgi odağı Hazar olmuş, bölgeye yönelik İran dış politikası bu nirengi noktasına göre belirlenmiştir (Akdevelioğlu, 2005: 149). Bununla beraber, Hazar'ın nihai statüsünün belirlenmemesinde İran'ın büyük payı olduğu da görülmektedir. Hazar'ın statüsü ile yapılan görüşmelerde İran'ın çözüme yönelik gayret göstermemesinin sebebi olarak İran'ın güneyinde sahip olduğu zengin hidrokarbon rezervleri gösterilmektedir.

İran, doğal gaz ve petrolünü batıdaki ve doğudaki pazarlara ulaştırmak için dağıtım kanallarını çeşitlendirmeye çalışmakta fakat nükleer enerji konusunda izlediği politikadan dolayı ABD ile ilişkilerinin iyi olmaması sebebiyle bu stratejisini uygulamakta bazı güçlüklerle karşılaşmaktadır. İran'ın uluslararası platformda yaşadığı bu yalnızlığı kırmaya çalışması ve nükleer programında Rusya'nın desteğine ihtiyaç duyması Rusya ile olan ilişkilerinin gelişmesini gerektiren ana nedenlerdir (Efegil ve Stone, 2003: 71). Dolayısıyla İran Rusya ile ilişkilerinde Rusya ile karşı karşıya gelmemeye çalışmaktadır. İran, ABD ile özellikle nükleer programı sebebiyle sorunlar yaşamasından dolayı, Rusya'nın politikalarını destekler nitelikte bir siyaset izlemektedir. İran'ın bu tutumunun bir çıktısı olarak Ermenistan'la olan ilişkileri konusunda Rusya'ya yakın politikalar izlediği görülmektedir.

Bölge ülkeleri arasındaki farklılıklar sebebiyle İran bölge devletleri ile farklı düzeylerde ilişkiler kurmaktadır. Türkmenistan coğrafi olarak İran'a en fazla sınırı olan komşu bölge ülkesidir. Türkmenistan'ın açık denizlere kıyısı olmadığından deniz ulaşımı bakımından İran'a bağımlılığı bulunmaktadır. Hazar'da Azerbaycan ve Türkmenistan'ın anlaşamamış olması sebebiyle, Türkmenistan hidrokarbon kaynaklarını İran üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırmaya çalışmakta, bu da İran'ın Türkmenistan üzerindeki etkisini arttırmaktadır.

Azerbaycan da İran'ın ilişkilerinin derinleştirmeye gereken diğer bir ülkedir. Fakat İran'ın Azerbaycan'la tarihi derin bağları ikili ilişkilerin gelişmesini engelleyen bir diğer unsurdur. Zira öncesinde değinildiği üzere Elçibey'in devrilmesinin bir sebebinin de kuzey ve güney Azerbaycan'ın birleştirilmesi meselesi olduğu öne sürülmektedir. Bu bağlamda Ermenistan ve İran ilişkileri de Azerbaycan aleyhine evrilmektedir.

Bölge devletlerinin İran'a bakış açıları değerlendirildiğinde, ülkelerindeki İslami muhalefetin iktidarlarına yönelik en büyük tehdit olduğuna dair tedirginliklerinin had safhada olduğu görülmektedir (Akdevelioğlu, 2005: 157). Diğer taraftan bölge devletlerinin önemli bir kısmının siyasi ve ekonomik geleceklerini batıda görmeleri, İran'ın batı tarafından dışlanması İran ile bölge devletleri arasında olumlu gelişmelerin yaşanması önünde engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda İran'ın uluslararası platformda batılı ülkelerle uyumlu politikalar üretmeye başlayıp sonrasında da bölge devletleriyle olan ilişkilerini geliştirmesi gerektiği ifade edilmektedir.

2. 5. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin, dünyanın en eski medeniyetlerinden biridir. Çin, Avrupa kıtasından çok daha eski tarihlerde gelişmiş ticaret yollarına ve gelişmiş bir sanayiye sahipti, askeri olarak da dünyanın en güçlü ordularından birine sahipti. 11. yüzyılda, Çin ordusunda 1.000.000 asker bulunmaktaydı. 11. yüzyılın sonunda, Çin'in sanayi ve ekonomisindeki gelişmişlik seviyesi, sanayi devrimi sonrasındaki İngiltere'nin gelişmişlik seviyesinden daha üst düzeylerde bulunmaktaydı. 11. yüzyılın sonunda Çin yılda 125,000 ton demir üretebiliyorken, bu tarihten tam 7 yüzyıl sonra dahi sanayi devrimini gerçekleştirmiş olan İngiltere bu üretim rakamını yakalayamamıştır (Nogayeva, 2011: 69).

Çin tarihin diğer devletlere kıyasla çok daha öncesinde bu kadar geniş imkanlara sahip olmasına rağmen yayılcı bir politika izlememiştir (Nogayeva, 2011: 69). Sanayi alanında yaşadığı büyüme, Çin'in kendini yeterli görmesine sebep olmuş ve ilerlemesinin önünü kesmiştir (Nogayeva, 2011: 70). Çin özellikle 19. yüzyıldan itibaren, sahip olduğu imkanlar sebebiyle yayılcı politika izleyen Japonya, İngiltere, ABD gibi ülkelerin odak noktası olmuştur. Çin II. Dünya Savaşı'nın sona erip Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar yaklaşık yüzyıl dış güçlerin müdahalelerine maruz kalmıştır.

Çin, Çin Komünist Partisi (ÇKP) kurucusu Mao Zedong'un ölümünden sonra ekonomik reformlar yapmış ve ekonomik kalkınma hamlesini başlatmıştır. 1978 yılının Ekim ayında ÇKP'nin 13. Genel Kongresi'nde bir "Gelişim Stratejisi" oluşturulmuştur. Gelişim Stratejisi'ne göre, Çin'in modernizasyon inşası 3 adımda gerçekleştirilecekti. Bu bağlamda ilk adım olarak;1981 - 1990 yılları arasında Çin'in Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'sı arttırılacak ve halkının giyim ve beslenme sorununu çözülecek, 2. adım olarak; 1991 - 2000 yılları arasında Çin'in GSYİH'sı 2 kat arttırılacak ve halkının yaşam düzeyi orta refah düzeyine ulaştırılacak, 3. ve son adım olarak da 21. yüzyıl ortasına kadar Çin'de kişi başına düşen gelir gelişmiş ülkelerin düzeyine ulaştırılacaktı (Nogayeva, 2011: 71). Çin belirlediği bu uzun vadeli ekonomik hedeflerini gerçekleştirebilmek için istikrarlı ekonomik büyüme ve iç siyasi istikrara ihtiyacı olduğunun bilincinde olarak 1980'lerin sonlarından itibaren daha yoğun olarak ülke içinde değişime ve ekonomik kalkınmaya odaklandı (Aydın, 2005: 71).

ÇKP yönetimindeki Çin, ekonomik reformlar yaptıktan sonra ekonomisinde hızlı bir gelişme sağlamış ve bu gelişimle beraber Çin ekonomisi Japonya ekonomisini geçerek dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmiştir. Çin, 1990'lı yıllara kadar ileri teknolojiye sahip değildi, fakat daha sonra bilime yaptığı yatırımlarla dünyada bilime en çok destek veren 3. ülke olmuştur (Nogayeva, 2011: 71).

Çin bilime verdiği destekle kısa zamanda en çok makine üreten ve tüketen ülkeler arasına girmiş ve dünyada yedi sene üst üste en fazla makine üreten ve tüketen ülke olmuştur. Çin ekonomisinin lokomotifinin sanayi olduğu görülmektedir, bu da Çin'in enerji kaynaklarına olan talebini arttırmıştır. Çin, 1993'e kadar kendi enerji talebini

karşılatabilen bir ülke konumundayken 1993'ten sonra enerji ithal eden bir ülke konumuna gelmiştir. 1993'ten sonra Çin'in enerji ithali her yıl artmıştır (Nogayeva, 2011: 72). Çin'in giderek artan enerji açığını diğer ülkelere yaptığı yatırımlarla kapatma yolunu seçtiği görülmektedir. Bu bağlamda Orta Asya ve Kafkasya, coğrafi yakınlığı sebebiyle Çin için en ideal seçeneklerden birisi olarak görülmüştür.

Çin'in bölgeye bakış açısının 11 Eylül'deki terörist saldırıları ile değiştiği gözlemlenmektedir. 11 Eylül'den sonra ABD'nin askeri olarak bölgeye yerleşmesinin Çin'in bu kanısının oluşmasında en büyük etken olduğu öne sürülmektedir. Çin, ABD'nin terörizmle savaşmasının yanı sıra, bölgede Çin ve Rusya'nın etkinliğini azaltmaya ve bölgedeki zengin hidrokarbon rezervlerini kontrolü altına almaya çalıştığını düşünmektedir. Çinli yetkililer, ABD'nin bölgedeki etkinliğinin artmasının Çin'in enerji güvenliğine ve ulusal güvenliğine zarar verebileceğini öne sürmektedirler.

Çin'in Orta Asya'ya ilgisi enerji sektörü ile sınırlı değildir. Çin, bölgede özellikle ulaşım sektöründeki yatırımlarla da ilgilenmektedir. SSCB'nin dağılmasından sonra bölgede özellikle demiryolu ve karayolu taşımacılığı ile ilgili stratejik projeler yapılmaktadır. Bu projeler arasında tamamlandığında İngiltere'den kalkan bir trenin Marmaray projesinin de tamamlanmasıyla hiç durmadan Çin'e kadar gitmesi mümkün olacaktır (Nogayeva, 2011: 123).

Çin 1991'de bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya Cumhuriyetlerini 1992 yılının ilk haftasında tanıyarak diplomatik ilişkilerini başlatmıştır. Bağımsızlıklarını kazanan Orta Asyalı devletlerin etnik olarak Türk olmaları Çin'in iç ve dış siyasetindeki dengeleri etkilemiştir. Çin, 1993 yılının Nisan ayında Pekin'de beş Orta Asyalı devletle bir dizi stratejik işbirliği anlaşmaları imzalamıştı (Aydın, 2005: 75). Diğer taraftan Çin'in bu ülkelerle ortak sınırla konusunda çözülmemiş bir dizi problemleri de kendisini göstermiştir (Aydın, 2005: 76). Bölge ülkeleriyle Çin arasında olan sınır problemleri ilerleyen yıllarda aşama aşama çözülmüştür. 1999 yılının Ağustos ayında Çin, Tacikistan'la imzaladığı anlaşmayla son olarak kuzey ve kuzey - batıdaki sınır ihtilafını da çözerek kendisini güvence altına almıştır (Aydın, 2005: 75).

Çin'in bölge ülkeleriyle olan ticari ilişkileri SSCB'nin dağılmasından sonra gelişmeye başlamıştır. Artan ticaretin ülkelerin ekonomik kalkınmasına katkısı arttıkça Çin - Rus ve Çin - Orta Asya ilişkileri daha da istikrarlı hale gelmiştir. Çinli yöneticiler, Orta Asya ve Rusya ile artan ticari bağlantılarını ülkenin kuzey ve kuzeybatı bölgelerinin ekonomik kalkınması için de bir araç olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda artan ticaretin sadece dışa açılma politikasıyla uyum içinde olmadığını aynı zamanda Çin'in farklı bölgeleri arasındaki dengesiz kalkınma sorununa da çözüm olabileceği şeklinde değerlendirilmiştir.

Çin 1991 yılından sonra Orta Asya'daki ülkelerle olan ticaretin desteğiyle de daha fazla ekonomik kalkınma yaşamıştır. Bu ekonomik kalkınma Pekin'in, Sincan'da ayrılıkçılıkla mücadele ve uzun dönemli istikrarı sağlama hedefinin anahtarı haline de gelmiştir (Aydın, 2005: 84). Çin'in Orta Asya'ya olan ilgisinin odaklandığı nokta bölgenin zengin hidrokarbon rezervleri olmuştur. Zira Çin bölgede bulunan hidrokarbon rezervlerinin uluslararası piyasaya ulaştırılması için kullanılması muhtemel üç ana güzergahtan birini oluşturmaktadır. Çin ekonomisinde yaşanan yıllık %10'a yakın büyüme Orta Asya - Çin güzergahının önemini arttıran faktörlerden biri olarak görülmektedir.

Çin, bölgeye yaptığı yatırımın ilkinin 1997'de Çin Milli petrol Şirketi (CNPC) yoluyla, Batı Kazakistan'da bulunan Uzen petrol sahasını 20 yıl işletmek için açılan ihaleyle (Amerikalı ve Rus rakiplerinin önünde) kazanarak gerçekleştirmiştir (Aydın, 2005a: 89). Sonrasında bölgedeki gaz rezervlerini kendi topraklarına getirmek için Orta Asya doğal gaz boru hattı projesini de geliştirmiştir. Orta Asya doğal gaz boru hattı ile Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan doğal gazının Çin'e ulaştırılması hedeflenmiştir. Bu projenin önemli bir kısmını oluşturan Türkmenistan ayağının hayata geçirilmesiyle ilk Türkmen gazı 2009 yılının son günlerinde Çin'e ulaşmıştır. Eylül 2010'da CNPC Türkmenistan'da 100 milyar metre küp doğal gaz rezervi olduğu tahmin edilen bir doğal gaz yatağı bulunduğunu da açıklamıştır. Bu gelişmenin, Türkmenistan'ın, Çin'e yapacağı ihracatı önemli ölçüde arttırması beklenmektedir.

Çin'in, Orta Asyalı ülkelerle uzun vadede gerçekleştirmeyi planladığı enerji stratejisindeki önemi göz önüne alındığında Çin - Orta Asya ve Çin - Rusya ilişkilerini istikrarlı bir şekilde sürdürmesinin Çin için olan önemi daha iyi görülmektedir. Bu

bağlamda Çin, bölgedeki hidrokarbon rezervlerinden faydalanmak için çeşitli projeler de geliştirmektedir. Kazakistan - Çin petrol boru hattı ve Rusya - Çin Altay boru hattı projeleri de bunlardandır. Bu hatların sayılarının artmasıyla büyük bir Asya boru hattı şebekesi kurulması düşünülmektedir. Bu projelerin ABD ya da Rusya tarafından rahatsız edici bulunmadığı da savunulmaktadır. Fakat Orta Asya'nın dünya enerji güvenliği açısından önemi nedeniyle bu projelerin yakın gelecekte ABD, Rusya ve Çin arasında rekabete neden olma ihtimali de gözden uzak tutulmaması gerekmektedir (Aydın, 2005: 90).

BÖLÜM 3: SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA VE KAFKASYA’DA İZLEDİĞİ BÖLGESEL POLİTİKALAR VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

SSCB ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) hükümeti arasında 1921 yılında imzalanan "Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması"nda yer alan hükümlere göre iki ülke birbirlerinin iç siyasetine herhangi bir müdahalede bulunmamak üzere anlaşmışlardır. Bu bağlamda Türkiye; SSCB içindeki Türk etnik kökenden gelen halkları SSCB'ye karşı bağımsızlık için kışkırtmayacak, SSCB de; Türkiye'de bulunan komünist topluluk ve siyasi partileri üzerinden rejimi değiştirmek üzere girişimlerde bulunmayacaktı. Atatürk'ün bu yöndeki beyanatları da Cumhuriyet'in Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar Orta Asya ve Kafkasya'da bu anlaşma hükümlerine uyarak sürdürdüğü politikalara işaret etmektedir (Tellal, 2007: 14).

Çoğu bilim adamının öngöremediği şekilde Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından sonra ise küresel olduğu kadar bölgesel dengeler de temelden değişmiştir. Geleceği öngörürken geçmiş hareket noktası olarak alan bilim adamları doğrusal bir mantık kullanmaktan olduklarından değişimin öncül hareketlerini sağlıklı bir şekilde değerlendirememişlerdir. Bu noktada yapılan hatada geleceğe dair yapılan öngörüler değişimlerden ibaret olmakla beraber bu değişimlerin doğrusaldan kopma, kırılma nevinden bir olay olduğunu gözden kaçırmak olmuştur. Bundan dolayı olup bitmiş olan olayları açıklamak önceden öngörülmesi zor fakat gerçekleşikten sonra açıklanması kolay bir olgudur.

SSCB'nin dağılması da bu bağlamda değerlendirilebilir. SSCB'nin yıkılma süreci dış dünya tarafından kestirilmesi zor bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu bilim adamı ve siyasetçi tarafından öngörülemeyen bu gelişme tüm dünyadaki dengelerde olduğu kadar Orta Asya ve Kafkasya'daki dengelerde de temelden değişmek durumunda kalmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş sona ermiş, 15 yeni devlet bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bağımsızlığını kazanan ülkeler ve bu ülkelerde yaşayan halklar hakkında çok sınırlı bilgiye sahip olunması uluslararası kamuoyunda genel bir şaşkınlık meydana getirmiştir. Bu bilgisizliğin sebepleri arasından Sovyet Sistemi'nin kapalılığı ve SSCB'nin yıkılmasının neredeyse kimse tarafından

öngörülememesi ve neticesinde de bu yönde bilgi sahibi olma istekliliğinin az olması gösterilmektedir.

Soğuk Savaş süresince Türkiye’de de Orta Asya ve Kafkasya hakkında çok az bilgiye sahip olunmuş, bölge ile ilişkiler şok sınırlı düzeyde kalmıştır. Bölge hakkındaki bu bilgi eksikliğinin ardında yatan birçok sebep bulunmaktadır. Türkiye kamuoyunda bu süre zarfında mevcut olan siyasi kamplaşma insanların yazıp çizdikleriyle siyasi görüşlerinin farklı olamayacağı düşüncesini hakim kılmıştır. Türkiye'nin komşularıyla ilgili sorunlarının eksik olmadığı yıllarda Türkiye'nin komşusu olan bir devlet hakkında konuşmak, yazmak veya tartışmak kişinin belirli bir ideolojik çerçevede sınıflandırılması için yeterli görülmekteydi. Örneğin SSCB ve SSCB'nin devlet sistemi ile ilgili araştırma yapmaya, konuşmaya çalışan insanlar Komünist, bölgede bulunan Türki cumhuriyetler ve halklar hakkında konuşanlara da Turancı gözüyle bakılmaktaydı. Ele alınan çeşitten sebeplerden dolayı SSCB’de yaşayan halklar hakkında dünyanın geri kalanında olduğu gibi Türkiye’de de çok sınırlı bir bilgi birikimi olmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin bölge ile ilgili olarak sahip olduğu düşük seviyedeki bilgi birikimine rağmen SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye, bağımsızlıklarını kazanan Türki cumhuriyetleri ilk tanıyan devletlerden biri olmuştur.

SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye, uluslararası sistemdeki yerini yeniden değerlendirmek durumunda kalmıştır (Hill, 2003: 57). Soğuk Savaş boyunca batı bloğu çizgisinde politikalar izleyen Türkiye (Tellal, 2007: 13), Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen yeni parametreleri de göz önüne alarak bölgeye karşı dünyanın geri kalan kısmındaki devletlerin de yapmış oldukları gibi yeni politikalar belirlemek zorunda kalmıştır. Çalışmanın bu bölümünde; Türkiye'nin SSCB'nin dağılmasından sonraki dönemde Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik geliştirdiği bölgesel politikaları ele alınacaktır.

3. 1. Soğuk Savaşın Bitmesiyle 2000’li Yıllara Kadar Türkiye’nin Hazar Havzası’nda İzlediği Bölgesel Politikalar

Türkiye’nin, Soğuk Savaş’ın bitimine kadar izlediği batıya dönük dış politikası, Soğuk Savaş’ın bitmesiyle birlikte yeniden şekillenmeye başlamıştır (Andican, 2009: 517). Türkiye'nin yol ayrımında bulunduğu bu dönemde SSCB'nin devamı olan Rusya da

ekonomik olarak gayet zayıf olduğu ve kendi sorunlarını halletmeye çalıştığı bir döneme girmiştir. Türkiye'ye benzer şekilde uluslararası sistemdeki yeni konumunu değerlendirmeye çalışan Rusya'nın, ardılı olduğu SSCB'ye alternatif olabilecek bir konumda bulunmamakta olduğu gözlemlenmektedir.

SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan yeni 15 devletten 5'i ile Türkiye'nin ortak din, dil, kültür ve etnik bağlara sahip olması, Türkiye'nin ilgisinin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelmesine neden olmuştur. Orta Asya ve Kafkasya'daki 5 Türki cumhuriyet dahil yeni bağımsızlıklarını kazanan diğer eski SSCB ülkelerine karşı Türkiye'nin dışında diğer bölgesel ve küresel aktörler de ilgi göstermişlerdir. ABD, ilk aşamada elinde nükleer silahlar kalan Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya ve Ukrayna ile yakından ilgilenmiştir. AB de ilk aşamada coğrafi olarak kendisine yakın olmasından dolayı Orta ve Doğu Avrupa'da yeni bağımsız olan ülkelerin sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir (Ayata, 2010: 653). Daha sonraki aşamalarda ise Orta Asya ve Kafkasya özellikle sahip oldukları hidrokarbon rezervlerinden dolayı bölgesel ve küresel aktörlerin odak noktası haline gelmiştir.

Orta Asya ve Kafkasya, AB ile siyasi ve ekonomik entegrasyon sürecinde başarısızlık yaşayan ve Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemdeki konumunu sorgulayan Türkiye için ideallerini gerçekleştirmek için oldukça verimli bir alan olarak değerlendirilmiştir (Larrabee ve Lesser, 2002: 134). ABD ve AB gibi küresel güçlerin de ilk aşamada bölgeyle yakından ilgilenmelerinin önündeki engeller nedeniyle Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme çabalarına destek vermişler (Uzgel, 2008: 278), Batılı küresel güçler bu bağlamda Türkiye'nin kendi kontrollerinde bir etki alanı oluşturmasına izin vermişlerdir (Hale, 2009: 323).

Bununla beraber, Türkiye'nin bölge hakkındaki bilgi yetersizliği, Türkiye'nin bölgesel politikalarının rasyonellikten uzak olmasına yol açmıştır. Türkiye bölgeye dair geliştireceği politikalarını belirlerken bölgenin iç ve dış dinamiklerini yeteri kadar göz önünde bulundurmamış olduğu ve SSCB'nin ardılı olan Rusya'nın varlığını da göz ardı ettiği görülmektedir. Örneğin bağımsızlığını kazanan bu ülkelerin her birinin ortalama olarak yetmiş yıl kadar SSCB bayrağı altında yaşadıkları göz ardı edilmiştir. Fakat bağımsızlıkla beraber eski politikalar ve bölgesel ilişkiler sekteye uğramış olsalar da

varlıklarını ve devamlılıklarını sürdürmüşlerdir. Türkiye'nin kulağına fısıldanan bölgede "büyük ağabey" olma rolü bölge ülkeleri tarafından sıcak karşılanmamıştır.

Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilk etapta geliştirdiği ilişkilerde eksik kalan noktaların düzeltilmesi için Türkiye'nin öncelikli olarak bu bölgedeki ülkelerin ihtiyaçlarını belirlemesi ve ardından bu ihtiyaçların karşılanmasına destek veren politikalar oluşturması gerektiği savunulmaktadır. Bu ülkelerin SSCB hakimiyeti altında kaldıkları zaman süreci içerisinde ne gibi değişikliklere uğrayarak ne yöne doğru evirildiklerini tespit edilmesinin başarılı politikalar uygulamak için şart olduğu da ifade edilmektedir.

Türkiye'nin bölge ile ilişkilerini kurduğu ilk yıllarda örneğin Demirel'in "Adriyatik'ten Çin denizine Türk dünyası" söylemi, bölgesel güçleri olduğu kadar Türki cumhuriyetlerde yaşayan başta Ruslar olmak üzere diğer etnik kökenli vatandaşları da rahatsız etmiştir (Ülger, 2010: 472). SSCB'nin çöküşüyle bölgede azınlık haline gelen Rusya kökenli vatandaşlar, Türkiye'nin söyleminden oldukça rahatsız olmuşlardır. Etnik olarak son derece karmaşık bir yapıya sahip olan Orta Asya ve Kafkasya, bölgede etkinlik kazanmak isteyen güçlerin son derece dikkatli adımlar atmasını gerektirmektedir. Özellikle Kafkasya dünyanın etnik olarak en karışık ikinci bölgesi (Yalçınkaya, 2006: 1) ve SSCB öncesinde yaşanan büyük oyununda oynandığı coğrafyadır. Rusya ve Orta Doğu ile arasında kalmasından dolayı SSCB zamanında sürekli müdahalelere maruz kalmıştır.

Türkiyeli liderler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber Orta Asya ve Kafkasya'ya özel ilgi göstermeye başlamışlardır. 1992'de dönemin Başbakanı Süleyman Demirel farklı çevrelerden tarafından tepki görmüş olsa da "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" söylemini geliştirmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Özal'ın, özel bir çaba harcayarak Türki cumhuriyetlerle olan işbirliği alanlarını geliştirmeye çalışmıştır. Özal'ın bu bağlamda geliştirdiği politikalar; Ankara'daki anayollara, bulvarlara bölge ülkeleri ve başkentlerinin isimlerinin verilmesi, Özal'ın inisiyatifleriyle bölgeye birçok resmi gezi düzenlenmesi en önemli gelişmelerdendir. Bu bağlamda, Türkiye'nin bağımsızlığını kazanan bu ülkelere ilk etapta ekonomik zenginliklerinden çok milli benliklerinden dolayı yardımlarda bulunduğu görülmektedir.

1991 ve 1993 yılları arasında kurulan ilişkilerin bölge ile kurulan en sıcak ilişkiler dönemi olduğu savunulmaktadır (Bilgin, 2010: 162). Uluslararası sistemin de müsait olmasıyla beraber bölge ülkeleri ve Türkiye arasında 1993'e kadar yaşanan sıcak dönemde, Türkiye'nin bölge ülkelere karşı birçok vaatte bulunduğu görülmektedir (Aydın, 2008: 380). Türkiye'nin bölge ülkelere özellikle ekonomik alanda verdiği vaatler bölge ülkeleriyle Türkiye arasında bir yakınlaşma meydana getirmiş olsa da Türkiye dönemselsel olarak yaşadığı ekonomik zorunluluklar neticesinde bu vaatleri yerine getirememiştir. Türkiye'nin verdiği vaatleri yerine getirememesi Türkiye'nin bölgedeki olumlu imajına zarar vermiştir. Bu türden gelişmeler bölge ülkelerinin, Türkiye'nin model ülke olamayacağı yönünde kanaat geliştirmelerine sebep olmuştur. Türkiye'nin, ABD ve AB'nin de desteğini yanına alarak bölge ülkelere model ülke olmaya çalıştığı fakat başta Rusya olmak üzere bölgeye komşu İran gibi güçlü devletlerle de farkında olmadan bir rekabet ortamına girdiği görülmektedir. Türkiye bölgedeki ülkelere model olma yolundaki politikalarından dolayı Rusya ve İran tarafından "Turancı politikalar" geliştirmekle itham edilmiştir.

Türkiye'nin dışındaki bölgesel ve küresel aktörlerin bölgeye olan ilgisi 1990'lı yıllar boyunca artarak devam etmiştir. ABD, nükleer silahlar konusunda Rusya, Ukrayna, Kazakistan ve Beyaz Rusya'yla olan müzakerelerinde yol kat etmiş, bu bağlamda Kazakistan da gönüllü olarak nükleer silahlardan kendisini arındırmıştır. Rusya, kuruluşundan itibaren batı ile yakınlaşma çabalarından beklediği sonuçları alamayınca Orta Asya ve Kafkasya'ya olan ilgisini arttırmaya başlamıştır. Rusya'nın 1993 yılında ilan ettiği Askeri Doktrin çerçevesinde Orta Asya ve Kafkasya'nın Rusya için stratejik önemi arttığı görülmektedir. SSCB'nin dağılmış olmasına ve Rusya'nın bölgedeki etkinliği azaltmış olmasına rağmen, bölge ülkelerinin Rusya'ya ekonomik, askeri ve siyasi bağımlılığı bir çok açıdan devam etmektedir. Dolayısıyla Rusya, SSCB sonrasında dahi bölgenin en önemli aktörü konumunu korumuştur.

1990'ların başlarından itibaren bölge ülkeleriyle iletişim ve etkileşimi geliştirmek için Türkiye'nin öncülüğünde "Türkçe Konuşan Ülkelerin Devlet Başkanları Zirvesi" toplantıları yapılmaya başlanmıştır. Bu toplantılar, SSCB rejimi altında yetmiş yıl yaşamış olan bölge ülkeleri ve insanı üzerinde ne gibi etkiler oluşturduğunu göstermesi açısından önemli noktaları göz önüne sermiştir. Zirveye katılan devlet başkanlarının

çoğu Rusça konuşmayı tercih etmeleri bu noktalardan biridir. 1992 yılında yapılan zirvede, bölge ülkelerinin devlet başkanları Türkiye'nin, Rusya'yı devre dışı bırakan politikalarının sürdürülemez olduğunu savunmuşlardır.

Türkiye, Türkçe konuşan ülkeler arasındaki işbirliklerinin ulus - üstü bir mekanizmayla yöneltmesini önermiş, bölge ülkeleri ise bu öneriyi sıcak karşılamamışlardır. Türkiye'nin yanlış yaklaşımından dolayı ortak politika ve işbirliklerinin geliştirilemediği savunulmaktadır (Aydın, 2008: 389). Türkiye cumhuriyetlerinin başında bulunan devlet başkanlarının bu tür bir teklife temkinli yaklaşımlarının bir başka nedeni de, devlet başkanlarının SSCB zamanında üst düzey görevlerde bulunmuş kişiler olmasıdır. Örneğin Azerbaycan'ın üçüncü cumhurbaşkanı olan Haydar Aliyev, SSCB zamanında Politbüro üyesidir. Diğer bölge ülkelerindeki Devlet Başkanları da benzer bir maziye sahiptirler. Dolayısıyla bölge ülkeleri SSCB'nin eski bürokratları tarafından yönetilmekteydi dolayısıyla bu ülkelerin izleyeceği politikalarında Türkiye eksenine yakın olmaması normalin dışında bir durum değildir. Bu noktada Türkiye'nin bölge politikalarını geliştirirken Rusya'nın ağırlığını da göz önünde bulundurması gerektiği ortaya çıkmıştır. Fakat Türkiye'nin özellikle ilk aşamalarda bunu başaramadığı da kuvvetli iddialardandır.

Türkiye'nin bölgesel politikalarında göz ardı ettiği bir başka önemli faktör de bölge ülkelerinde yaşayan Rus azınlıklarının varlığıdır. Rusya dışındaki eski SSCB topraklarında yaşayan Rus azınlığının nüfusu 25 milyon civarındadır (Tuncer, 2000: 97). Rus azınlıkların toplam nüfusa oranı bazı ülkelerde % 40 seviyelerine kadar varmaktadır. Bölgedeki Rus azınlıklar, bölge devletlerinin dış politikalarını şekillendirirken Rusya faktörünü bir derece daha fazla göz önüne bulduklarını gerektirmektedir (Arı, 2010b: 21).

ABD başta olmak üzere batılı devletler, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan dil, din ve tarih orta paydalarından faydalanarak, Türkiye'ye bölgede model ülke olması yönünde telkinlerde bulunmaktadırlar. Türkiye ile bölge devletleri arasında bulunan ortak bağların bir süre sonra tahmin edildiği kadar fazla ve güçlü olmadığı anlaşılmıştır. Bu noktayı açıklayacak bir örnek olarak "Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi"nde bölge ülkelerinin devlet başkanlarının çoğu konuşma dili seçimini Rusçadan yana yapmıştır. Bu noktada bölge ülkelerinin ortak bir sosyalist geçmişe sahip olması, ortak

dil olarak Rusçayı kullanmaları ve aralarındaki ekonomik bağların bağımsızlıktan sonra dahi güçlü olması Türkiye'yi bölge ülkelerinden ayırıştıran unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Bu bağlamda bölge ülkelerinin Türkiye'yi, hem kültürel hem de siyasi bağlamda Avrasya dışı bir ülke olarak gördükleri savunulmaktadır.

1990'lı yılların başında yaşanan hayal kırıklığının ardından Türkiye, Avrasya'ya yönelik politikalarında farklı bir yaklaşım geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye, bölgede siyasi nüfuz elde etme çabalarına son vererek ekonomik enstrümanları ve yumuşak güc unsurunu kullanarak etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Bu politikaların en önemli ayağını enerji politikaları ve hidrokarbon rezervlerini taşıyan enerji nakil hatları oluşturmuştur. Türkiye ekonomisi arada krizler yaşanmasına rağmen 1980'lerde ve 1990'larda hızlı bir şekilde büyümüş, dolayısıyla Türkiye'nin enerji talebi de artış göstermiştir. Türkiye'nin hızla büyüyen enerji talebi, doğal gaz ve petrol rezervleri açısından zengin Orta Asya ve Kafkasya'ya bakış açısını değiştirmiş, Türkiye'nin izlediği bölgesel politikalarda enerji projeleri önemli yer tutmaya başlamıştır.

Türkiye, bölge ülkeleriyle bağlarını kuvvetlendirmek için 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı'na bağlı teknik yardım kuruluşu olarak Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'nı kurmuştur. TİKA, Türkiye'nin bölgeyle ortak noktalarını canlandırmak ve bölge ülkelerinin gelişmelerine katkıda bulunmak amacıyla Türkiye ve bölge ülkeleri arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Fakat 1995'e kadar bürokratik engeller ve bölge ülkelerinde yapılan darbe girişimlerine TİKA çalışanlarının isimlerinin de karışması sebebiyle bölge ülkeleri nezdindeki itibarı sarsılmıştır.

1995'ten sonraki dönemde ise TİKA'nın bölgeye yönelik eğitim ve kültürel faaliyetlerinin yaygınlaştığı görülmektedir. Bölgede TİKA tarafından açılan kültür merkezleri ve okulların arttığı görülmektedir. Bu bağlamda TİKA Türkiye Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilere Türkiye'de yüksek öğretim görme konusunda destek olmuştur. Türkiye'nin bölge ülkelere karşı geliştirdiği bu tutum bağımsızlık sonrası ilk döneme kıyasla bölgesel dengelerin daha iyi okunduğunu göstermektedir.

1990'ların sonlarına doğru Türkiye'nin iç siyasetinde yaşadığı çalkantılar, ekonomik ve siyasal krizler, Türkiye'nin bölgesel politikalarında durağan bir döneme girmesine

neden olmuştur. Diğer taraftan küresel ve bölgesel aktörlerin bölgeye ilgilerinin artması Türkiye'nin bölgesel etkinliğinin azalmasına yol açmıştır.

Bölgede yeni doğal gaz ve petrol rezervlerinin keşfedilmesiyle birlikte küresel ve bölgesel aktörlerin bölgeye olan ilgileri artmış, küresel ve bölgesel aktörler bölgede kritik enerji altyapısı üzerindeki etkinliklerini arttırmaya çalışmışlardır. Bu gelişmeler, bölgede yeni büyük oyunun başladığı tartışmalarının yapılmasına da neden olmuştur. Bu tür gelişmelerden dolayı hidrokarbon rezervlerinin yeni büyük oyunun en önemli parametrelerinden biri olduğu savunulmaktadır.

Öncesinde de değinildiği üzere İran'ın mevcut uluslararası platformdaki durumu da göz önüne alındığında bölgedeki hidrokarbon rezervlerinin uluslararası pazarlara ulaştırılması üç ana güzergah üzerinden gerçekleşmektedir. Bu rotalardan Rusya üzerinden geçen boru hatları AB'nin Rusya'ya enerji boyutunda bağımlılığını arttırdığı için AB ülkeleri ve ABD bu rotaya alternatif üretilen projeleri desteklemiştir. Çin'e uzanan boru hatları da, Çin'in gelecekte ABD ve AB'nin muhtemel rakibi olarak algılanmaktadır. Bu rotada gerçekleştirilecek olan projeler Çin'in enerji güvenliğine katkıda bulunacağından dolayı batılı devletler tarafından desteklenmemektedirler. Üç seçenekten ikisinin ana olarak bu sebeplerden dolayı destek görmemesi, Türkiye üzerinden geçen boru hattı projelerinin ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Yukarıda ele alındığı üzere batılı ülkeler için en iyi seçenek Hazar Havzasında bulunan hidrokarbon rezervlerinin Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasıdır. Bu şekilde, AB'nin, Rusya'ya olan enerji bağımlılığı azaltılması hedeflenerek Rusya'nın, AB'ye karşı enerji kartını kullanarak siyasi baskı yapmasının da önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bir diğer taraftan gelecekte batılı ülkelerin rakibi olabilecek olan Çin'in enerji bakımından özellikle ABD tarafından kontrol edilen güzergahlardan gelen enerjiye bağımlı olması da hesap edilmektedir. Türkiye, batılı ülkelerin Türkiye üzerinden geçen projelere destek verdiğini görmüş ve bu ülkelerle işbirliği yaparak BTC ve BTE boru hattı projelerini hayata geçirmiştir. Türkiye doğu - batı koridorunda olduğu kadar kuzey - güney koridorunda da önemli bir geçiş olmayı hesapladığından enerji nakil hatları alanında Rusya ile de işbirliği yapmış ve Mavi Akım gibi projelerin hayata geçmesini sağlamıştır.

Türkiye üzerinden geçmesi planlanan boru hatları projelerinde öncelikle Azerbaycan - Ermenistan - Türkiye güzergahı değerlendirilmiş, fakat siyasi problemler sebebiyle bu seçeneğin gerçekleştirilmesinin imkansız olduğu görülmüştür. SSCB'nin dağılmasından kısa bir süre önce başlayıp yeni cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmasından sonra artarak devam eden Ermenistan - Azerbaycan çatışması Hocalı katliamı ile beraber kamuoyunda büyük tepki toplamış ve bölgedeki istikrarın bozulmasına neden olmuştur. Ermenistan'ın ilk cumhurbaşkanı Ter - Petrosyan'ın sorunu çözme arayışlarına karşın ülke içerisinde ve dışarıdaki diasporadan gelen baskılar neticesinde uzlaşma yönündeki çabalar sonuçsuz kalmıştır. Sorunun aşılmasından dolayı halen Azerbaycan topraklarının % 20'sini teşkil eden Dağlık Karabağ Ermenistan işgali altındadır.

Azerbaycan ve Ermenistan arasında yürütülen, Dağlık Karabağ'daki işgalin sonlandırılmasıyla ilgili görüşmelerin sonuç vermemesi ve Ermenistan'ın revizyonist yaklaşımlarının devam etmesi sebebiyle Türkiye Ermenistan sınırını kapatmıştır. Bu gelişmeler, enerji nakil hattı için düşünülen Azerbaycan - Ermenistan - Türkiye rotasının yitirilmesine neden olmuştur.

Ermenistan üzerinden geçecek boru hattı projesinin imkansız hale gelmesinin ardından Gürcistan seçeneği ön plana çıkmıştır. Gürcistan hidrokarbon enerji rezervleri bakımından fakir bir ülke olması sebebiyle enerji bakımından Rusya'ya bağımlı bulunmaktadır. SSCB zamanında da bir enerji nakil ülkesi olan Gürcistan hem Karadeniz'e kıyısı hem de Türkiye'ye sınırı olmasından dolayı hem SSCB döneminde hem de bağımsızlığından sonraki dönemde jeostratejik önemini korumuştur. Bu bağlamda Gürcistan, SSCB zamanında olduğu gibi halihazırda da Rusya açısından önemini korumuştur. SSCB zamanında enerji SSCB'nin nakil ülkelerinden olan Gürcistan, SSCB sonrasında da batının (hatta Rusya'yı bypass edecek bir projede) enerji nakil ülkesi olarak düşünölmeye başlanmıştır.

Rusya ise, Gürcistan'ın BTC projesine katılması halinde Kafkasya üzerindeki etkinliğinin azalacağını ve enerji altyapısı boyutunda sahip olduğu monopolü kaybedeceğini görmüş ve Azerbaycan - Gürcistan - Türkiye hattının hayata geçmemesi için yoğun bir şekilde çaba harcamıştır. Gürcistan dış politikasının batı eksenine girmesini istemeyen Rusya, BTC hattı faaliyete geçene kadar Kafkasya'da

bulunan ülkelere yönelik geliştirdiği politikalarda her zamankine bezer bir şekilde Kafkas ülkelerinin aralarında bulunan sorunları kullanmaya çalışmıştır.

Azerbaycan'ın ilk iki cumhurbaşkanının Rusya tarafından yönetimden uzaklaştırılmaları, Aliyev'in BTC hattı projesini desteklese dahi Rusya faktörünü göz ardı etmemesine neden olmuştur. Bu bağlamda temkinli hareket etmeye çalışan Azeri yönetimi düşünülen proje için oluşturulacak olan konsorsiyumda Rusya'ya %10'luk bir pay tahsis edilmesini sağlamıştır.

Diğer taraftan Rusya'nın Hazar havzasında bulunan petrol rezervlerinin nakli için Bakü - Novorossisk hattını aktif hale getirmesi Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü Novorossisk limanında tankerlere yüklenen petrol Türk Boğazları'ndan geçirilerek uluslararası pazarlara ulaştırılmaktadır. SSCB zamanında kullanılan bu hat Rusya'nın bölge kaynaklarını taşıması için tadilat görmüş ve hattın kapasitesi arttırılmıştır. Hatta yapılan kapasite arttırımıyla beraber boğazlardan geçen tankerlerin büyüklüğü ve sayısı da artmıştır. Bu konuda zarar gören Türkiye, Rusya'nın bu hattı kullanmaması için uyarılarda bulunmasına neden olmuştur.

1994'te iki tankerin çarpışması ve büyük bir çevre felaketinin eşiğinden dönülmesi de Türkiye'nin iddialarını destekleyen bir gelişme olmuştur. Rusya ve Yunanistan, çevrenin korunması gerektiğini fakat boğazlardaki gemi geçişlerinin 1936'da yapılan Montrö Anlaşması çerçevesinde düzenlendiğini savunmuşlardır. Rusya ve Yunanistan bununla da kalmayıp Montrö'nün tekrar ele alınması gereken bir anlaşma olduğunu öne sürmüşler fakat Türkiye, bu teklife sıcak bakmamıştır.

Rusya, Türkiye'nin bu konudaki tepkisinin altında yatan ana sebebin boğazlardaki trafik problemi olmadığını öne sürerek, Türkiye ve batının Rusya'nın enerji alanındaki üstünlüğünü azaltmaya çalıştığını savunmuştur. Buna ilave olarak Rusya, Türkiye'nin bölgedeki hidrokarbon rezervlerinin kendi toprakları üzerinden geçirmeye çalıştığı için böyle bir politika izlediğini iddia etmiştir. Bu bağlamda Rusya, Türkiye üzerinde baskı oluşturmaya çalışarak, Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesine aykırı hareket ettiğini iddia etmiştir.

Rusya'nın Türkiye ile boğazlar konusunda anlaşamaması bu hattın verimli olarak kullanmasına engel olmuştur. BTC hattına alternatif olarak geliştirilmiş olan Bakü -

Novorossisk hattı diğer nedenlerle de BTC'ye karşı dezavantajlı durumda bulunmaktadır. Zira Bakü - Novorossik hattı olumsuz hava koşulları nedeniyle yılın sadece 87 - 100 günü faaliyet gösterebilirken BTC hattı yılın her günü faaliyet gösterebilmektedir. Her iki hat kapasiteleri bakımından da el alındığında durumun BTC lehinde olduğu görülmektedir. BTC hattının yıllık kapasitesi 120 milyon ton iken Bakü - Novorossisk hattının kapasitesi 30 milyon tonda kalmaktadır (Ayata, 2010: 648).

Türkiye'nin, boğazlar konusundaki tutumu yeni geliştirilecek olan projeyi de olumlu yönde etkilemiştir. Dolayısıyla yeni çizilecek olan proje Karadeniz varışlı değil, Doğu Akdeniz varışlı olarak çizilmiştir. Gürcistan üzerinden Türkiye'nin Ceyhan limanına ulaşacak boru hattının bölge kaynaklarını uluslararası pazarlara ulaştırılması için uygun olduğu yönündeki kanaatler gittikçe daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Gürcistan'ın da bu konuda olumlu bir tavır içinde olmasından dolayı Azerbaycan - Gürcistan - Türkiye hattı çalışmaları hızlandırılmış ve Bakü - Tiflis - Ceyhan petrol boru hattı projesi geliştirilmiştir. 1994'te oluşturulan uluslararası konsorsiyumla BTC hattının temeli atılmıştır. BTC hattının ele alındığı bölümde değinildiği üzere konsorsiyumda ilk etapta İngiliz, Rus, Amerikan, Türk ve İran şirketlerinin payı bulunmaktaydı fakat ABD'nin Azerbaycan'a uyguladığı baskı sonucunda İran konsorsiyum dışına çıkarılmıştır.

BTC hattı, Gürcistan ve Türkiye'nin bölgedeki jeostratejik önemini arttırmıştır. Diğer yandan bu iki ülke enerji bakımından diğer ülkelere bağımlı olmalarından dolayı BTC hattının iki ülkenin enerji arz güvenliklerine de katkı sağladığı görülmektedir. Rusya'nın, BTC hattının yapımını engelleyemeyeceğini anlayarak taraf olma yolunu seçtiği görülmektedir. Fakat Rusya'nın aynı zamanda Türkiye'nin jeostratejik bakımdan güçlenmesine karşı yeni projeler üzerinde durduğu da görülmektedir.

Rusya'nın, BTC projesinden sonra alternatif projelerle Türkiye ile işbirliği yapmaya çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda Rusya ile Türkiye arasında bir kısmı Karadeniz'in altından geçecek olan Mavi Akım projesi gerçekleştirilmiştir. Zira BTC hattıyla Kafkasya'daki gücü azalan Rusya, jeostratejik bakımından kilit ülke konumunda olan Türkiye'yi kendisine bağımlı kılacak şekilde enerji kartını oynamaya çalışmıştır. Rusya'nın, Mavi Akım projesi ile beraber Türkiye'nin Orta Asya gazına

yönelmesinin de önüne geçmeye çalıştığı görülmektedir. Zira Rusya, Kafkasya'daki hidrokarbon rezervlerinin BTC hattı ile taşınmasının devamının olarak Orta Asya'daki hidrokarbon rezervlerin taşınmasının bu kanalla taşınacağını öngörmüş ve bu yöndeki girişimleri engelleyici bir tutumda bulunmuştur. Rusya'nın, Türkmenistan'dan aldığı gazı mevcut boru hatlarıyla Türkmenistan'a ödediği fiyatın 2 - 3 katına diğer ülkelere sattığı bilinmektedir. Rusya'nın bu gibi sebeplerden dolayı da bölgede diğer aktörlerin etkili olmasını engellemeye çalıştığı görülmektedir.

Trans Hazar boru hattı ile de Türkmen gazı Avrupa'ya aktarılmak istenmiş, fakat Hazar'ın hukuki statüsündeki anlaşmazlık buna engel olmuştur. Bu bağlamda Hazar'ın hukuki statüsündeki belirsizliğin yanı sıra Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki anlaşmazlık da ön plana çıkmıştır. Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki bu anlaşmazlığın çözümsüz olmasının Rusya'nın milli çıkarlarına hizmet ettiği de ifade edilmektedir. Zira, Orta Asya'da bulunan hidrokarbon rezervlerinin kendi topraklarını bypass ederek geçmesinin, Rusya açısından sadece Orta Asya'daki değil Avrupa'daki ağırlığını da kaybetmesine yol açacağı öngörülmektedir. Azerbaycan ve Türkmenistan'ın olası bir anlaşma durumunda Trans - Hazar yoluyla Türkmen gazını uluslararası piyasalara ulaştırması durumunda Orta Asya'da Rusya tarafından boşaltılacak olan pozisyona kısmen Türkiye tarafından doldurulacağı öngörülmektedir.

Doğu - batı enerji koridorunda kilit ülke olmak Türkiye'nin önceliklerinden birini teşkil etmektedir. Hidrokarbon rezervleri bakımından fakir olan Türkiye kendi enerji arz güvenliğini de bu şekilde sağlamaya çalışmaktadır. Zira ilk bölümde ele alındığı üzere enerji güvenliğinin en önemli unsurlardan biri enerji tedarik edilen kaynakların çeşitlendirilmesidir. Türkiye, doğal gaz ithalatının yarısından fazlasını Rusya'dan ve yaklaşık olarak %90'ını da Rusya ve İran'dan gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin enerji boyutunda bu oranlarda Rusya'ya ve İran'a bağımlı olması dış politikada elini zayıflatmaktadır.

Rusya, Türkiye üzerinde sahip olduğu bu avantajı kaybetmemeye çalışmakta bir diğer taraftan da Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki ağırlığını azaltmaya çalışmaktadır. Bununla beraber, yaşanan enerji krizleri ve çeşitli sebeplerden dolayı yapılan enerji kesintileri Türkiye'yi enerji tedarik ettiği hatları çeşitlendirme yoluna sevk etmiştir. Bu

bağlamda, Türkmen gazını alamayan Türkiye, Azerbaycan'da keşfedilen gaz rezervleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Azerbaycan'la bu bağlamda imzaladığı Şahdeniz I ve II anlaşmalarıyla Azerbaycan'ın gazını topraklarına getirmek için harekete geçmiştir. Azeri gazını getirebilmek için BTC petrol boru hattına paralel olarak BTE doğal gaz hattı projesi geliştirilmiştir. Orta Asya'da bulunan büyük gaz rezervleri kadar fazla olmasa da Kafkas gaz rezervleri de Türkiye'nin ihtiyacının ciddi bir kısmını karşılamaktadır. Proje BTC'ye göreli olarak çok daha kısa bir zamanda tamamlanmış ve Azeri gazının Türkiye'ye ulaşması sağlanmıştır.

Türkiye'nin bu yöndeki girişimlerinin Rusya'yı alarma geçirerek bölgede enerji arz eden ülkelerin arzını kendisine yönlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Azerbaycan'ın hassas noktalarını kullanan Rusya, Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikası gereği Ermenistan'la müzakereleri başlatmasına karşılık Azerbaycan'ın gösterdiği tepkiyi iyi şekilde değerlendirerek Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirmiştir.

Fakat enerji ihtiyacının artmasıyla batılı küresel aktörlerin bölgeye ilgisinin devam etmesi Rusya'yı bypass eden projelere verilen desteğin artmasına da sebep olmuştur. Bu bağlamda bölgedeki doğal gaz rezervlerinin batıya direkt olarak nakledilmesini sağlamak amacıyla Nabucco Projesi geliştirilmiştir. Nabucco Projesi kapsamında BTE hattının Türkiye - Bulgaristan - Romanya - Makedonya üzerinden Avrupa gaz dağıtım sistemine dahil olması planlanmaktadır. Fakat Nabucco Projesi ile, sadece Orta Asya ve Kafkasya'daki gaz rezervlerinin değil aynı zamanda Irak, Mısır, İran gibi Orta Doğu ve Afrika ülkelerindeki gaz rezervlerinin de taşınması amaçlanmaktadır.

Rusya da, Türkiye'nin bu projeye beraber artan önemini göz önünde bulundurarak Güney Akım projesini geliştirdiği görülmektedir. Güney Akım projesi ile amaçlanan hedefin Avrupa'nın olan Rusya'ya bağımlılığını arttırarak, sürekli hale getirmek olduğu görülmektedir. Fakat Nabucco Projesi'nin hem enerji arz eden hem de talep edenler açısından daha kapsamlı olmasının planlanması Türkiye'nin bölgedeki konumunu Rusya karşısındaki durumunu bir adım öteye taşıdığı görülmektedir.

3. 2. 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'da İzlediği Bölgesel Politikalar

Türkiye'nin 1990'lu yıllarda yaşadığı siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar dış siyasetine de yansımıştır. Bu yansımanın en çarpıcı şekilde görüldüğü bölgelerden biri de Orta Asya ve Kafkasya'dır. Türkiye, kendi içinde yaşadığı siyasi ve ekonomik çalkantılar sebebiyle Orta Asya ve Kafkasya'da izlediği bölgesel politikalarda potansiyelinin altında etkili olabilmiştir. Türkiye'nin bölgede potansiyelinin altında etkili olabilmesine karşın BTC boru hattı projesi gibi başarılar da kaydetmiştir (Baykal ve Arat, 2008: 355).

2000'li yıllarda ise Türkiye'nin siyasi olarak daha istikrarlı olduğu görülmektedir. Ekonomik olarak da 2001 krizinden sonra nispeten daha istikrarlı bir gelişme göstermiştir. 2002 senesinde yapılan genel seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) geçerli oyların yaklaşık olarak 1/3'ünü alarak tek başına iktidara gelmiştir. 2002 seçimlerinde işbaşına gelen AKP, 10 yıldan sonra ilk defa iktidara tek başına gelen parti olmuştur (İşeri, 2010: 250). Bu seçimlerde % 10'luk genel seçim barajını ancak iki parti geçebildiğinden AKP mecliste de yaklaşık olarak 2/3 oranında ezici bir çoğunluk sağlayarak hükümeti kurmuştur. AKP'nin iktidara gelmesiyle yaklaşık 10 yıl süren koalisyon hükümetleri de son bulmuştur (Aksoy ve Çemrek, 2010: 164). Kurulan yeni hükümet, dış politikada köklü değişikliklere gitmiştir (Gözen, 2010: 31).

Bu bağlamda yeni hükümetin dış politikasında "komşularla sıfır sorun politikası" çerçevesinde önceki dönemlerde yakın temas kurulamayan Ermenistan gibi ülkelerle de yakın temasa geçilmiştir. Komşularla sıfır sorun politikasının temel amaçlarından birisinin de Türkiye'yi, rolü küresel güçler tarafından belirlenen küçük ülke pozisyonundan çıkarmak olduğu savunulmaktadır. Dolayısıyla yeni hükümetin yüklendiği bu misyonla dış politikada önceden sorun ve tehdit olarak algılanan olguların bu politika çerçevesinde tekrar ele alınarak yorumlandığı ve yeni anlamların yüklendiği ifade edilmektedir (Bal, 2010: 49).

2003'te Dışişleri Bakanlığı'na Ahmet Davutoğlu'nun danışman olarak atanmasıyla, Türk dış politikasında kısa, orta ve uzun vadede yeni hedefler ve yeni prensipler kabul edilmeye başlanmıştır (Efegil, 2010: 103). Bunlar;

1. Ülke içinde güvenlik ile demokrasi arasında bir denge kurmak suretiyle bölgesinde etkin olmak,
2. Komşularıyla sıfır problem politikasını yerleştirmek,
3. Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya gibi komşular ve ardındaki ülkelerle ilişkileri geliştirmek,
4. AB, ABD ve Rusya gibi küresel aktörlerle birbirlerinin politikalarına zarar vermeksizin bir uyum sağlanarak çok boyutlu bir dış politika yürütmek,
5. Uluslararası örgütler de kullanılmak üzere etkin ve aktif bir ritmik diplomasi stratejisi benimsemek olarak belirlenmiştir (Yenigün, 2010: 72).

Üçüncü maddede görüldüğü gibi Türkiye, yeni dönemde Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeyi hedef etmiştir. Türkiye'nin bu bölgelerde jeopolitik gerçeklikleri göz önüne alarak daha gerçekçi politikalar üretmeye başladığı görülmektedir (Yalçınkaya, 2010b: 665). Zira bu bölgelerdeki istikrar Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Türkiye, bu bölgelerde demokrasinin hakim olmasını ve bölgenin büyük güçlerin tesiri altından kurtulmasını istemektedir. Dördüncü maddede görüldüğü gibi yeni dönemde Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Rusya ile uyumlu politikalar geliştirilmesi de amaçlanmaktadır. Dış politikada ilişkilerin çeşitliliği de bu bağlamda değerlendirilmektedir (İmanov, 2010: 733).

Orta Asya ve Kafkasya'da istikrarı sağlamanın önündeki en büyük engelin Rusya ve İran'ın bölgeyi kısa süre altına alarak kontrol altında tutmaya çalışmaları olduğu savunulmaktadır. Rusya ile İran'ın birçok noktada ortak çıkarları olmasına rağmen birçok noktada da çıkarları farklılaşmaktadır (Gürbüz, 2010: 281).

Komşularla sıfır problem stratejisi ışığında Türkiye'nin, Ermenistan ve Gürcistan ile ilişkileri değerlendirildiğinde yeni dönemdeki değişim açıkça görülebilmektedir (Balcı, 2010: 92). 2008'de Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Ermenistan'a giderek yaptığı ziyaret uluslararası kamuoyunda olumlu yankı bulmuştur. Buna rağmen Gül'ün, Ermenistan'la başlattığı müzakereler Azerbaycan tarafından Dağlık Karabağ davasına ihanet olarak nitelendirilmiştir. Cumhurbaşkanı Gül Azerbaycan'ın Türkiye - Ermenistan görüşmelerini bu şekilde nitelendirmesini üzerine "biz tek millet iki

devletin parçalarıyız" ifadesini kullanmıştır (Gürbüz, 2010: 269). Azerbaycan'ın tutumu Kafkasya'daki siyasi dengelerin ne derece hassas dengeler üzerinde olduğunu da göstermiştir.

Türkiye'nin, Ermenistan'la müzakereleri başlatmasının Ermenistan'a karşı yapıcı bir tutum sergilemeye başladığının bir göstergesi olduğu savunulmaktadır. Müzakerelerin başlamasıyla iki ülke arasında diyalog süreci de başlamıştır (Özdal, 2010: 308). Gül'ün Ermenistan'a yaptığı ziyaret ile uluslararası platformda Türk tarafının görüşmelerden kaçtığı tezini çürütmeye çalıştığı da ifade edilmiştir.

Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkilerini normalleştirmesinin ekonomik ve siyasi açıdan son derece önemli olduğu ifade edilmektedir. Zira Türkiye ile sınırları kapalı olan Ermenistan birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Ülkenin Azerbaycan ve Türkiye'yle olan sınırlarının kapalı olması ve denize kıyısı olmaması sebebiyle Ermenistan dış ticaret konusunda yaklaşık olarak %80 oranında Gürcistan'ın liman ve karayollarına bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. 2008 yılında Gürcistan ile Rusya arasında çıkan çatışmalar süresince Ermenistan dış ticaretini İran'ın ticaret yollarını kullanarak yapmıştır. Çatışma süresince Ermenistan, Gürcistan kapılarının kapalı olmasından dolayı oldukça büyük zorluklar çekmiştir. Türkiye sınırının açılması Ermenistan halkı tarafından da istenilen bir gelişmedir. Zira Türk sınırının açılmasıyla birlikte piyasada satılan ürünlerin % 20 - 30 arasında ucuzlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye ile Ermenistan arasında yapılan müzakerelerde Türk tarafı Ermenistan'ın şartlar öne sürerek muhatap olmaktan kaçınmasını engellemiştir (Ercan, 2010b: 332). Ermenistan'la müzakerelerin başlatılmasından sonra Dağlık Karabağ sorunu da uluslararası platformda ön plana çıkmıştır. Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkiler Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri de doğrudan etkiler niteliktedir. Bu bağlamda Türkiye dil, din ve kültür bağı olan Azerbaycan ile ilişkilerine zarar verebilecek adımlar atmaktan kaçınmakta, Azerbaycan'a diğer ülkelerle yaşadığı sorunlarda destek vermeye devam etmektedir.

Türkiye ve Azerbaycan örneğinde de olduğu gibi ortak tarih, dil, din gibi unsurlara sahip olan devletlerin dayanışmaları dünya tarihinde de karşılaşılan bir durumdur. Dünya tarihinde buna benzer bir başka durum da Anglosakson devletleri arasındaki

ilişkilerde görülmektedir. Anglosakson devletleri bir birlik oluşturma yoluna giderek ekonomik, ticari ve sosyal ilişkilerini geliştirmişlerdir. Uluslararası platformda zor durumda kalan devlete diğer devletler yardımda bulunmuş, barış zamanında ise birliklerinden doğan avantajla güçlerine güç katmışlardır. Dolayısıyla uluslararası siyasi arenada bu ülkelerden birini karşısına almayı düşünen bir aktör de arkasındaki devletler bütününe görerek kendisini sınırlandırma yoluna gitmiştir (Ayata, 2010: 643).

Türkiye'nin, Azerbaycan'la ilişkilerinde üçüncü ülkelere karşı koruyucu misyonunu ön planda tutmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Bu noktaya bir örnek olarak 2001'de İran savaş gemileri Hazar'ın Azerbaycan ulusal sektöründe çalışma yapan Azeri araştırma gemilerini taciz etmiş, Azeri gemiler geri çekilmek zorunda kalmıştır. Hazar'da yaşanan bu gelişmeden sonra Azerbaycan yetkilileri Türk makamlarından yardım istemiş, Türk Genelkurmay Başkanlığı'nın gönderdiği F - 16 jetleri İran'ın savaş uçaklarıyla yaptığı tacize yanıt vermiş ve geri çekilmelerini sağlamıştır. Sonrasında da dönemin Genelkurmay başkanı Kıvrıkoğlu psikolojik destek amaçlı olarak Bakü'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu olayda Ankara, Bakü'yü desteklediği gibi, Tahran'ı da Hazar'da doğabilecek sorunlara karşı uyarmıştır (Gürbüz, 2010: 268 - 269).

Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği desteğin karşılığını tam olarak gördüğünü söylemek zordur. Azerbaycan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'yi tanımış, bununla birlikte Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile doğrudan ilişki kurmaktan çekinmemiştir. KKTC'nin Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM)'nde temsil edilmesi konulu toplantıya Azerbaycan katılmamıştır (Gürbüz, 2010: 269). Azerbaycan, toplantıya katılmamasının sebebi olarak bu konuda atacağı bir adımın Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan'ın da aynı hakkı talep etmesi ihtimalini doğurması olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye, 1990'lı yıllarda bölgedeki etkinliğini arttırmak ve bölgedeki Rus hegemonyasını kırmak için şekillendirdiği politikanın sınırlı bir şekilde başarılı olmasından sonra, bölgede yumuşak güç unsurlarına önem vermeye başlamıştır. Ermenistan'la müzakereler, bölge enerji kaynakları için geliştirilen projeler ve bölgedeki ticaret hacmini artırma yönünde atılan adımlar da bu stratejinin sonuçları arasında değerlendirilebilir.

Japonya'nın uluslararası işbirliği alanında diğer halklarla olan iletişimini geliştirilmesi için kurduğu Uluslararası Japon İşbirliği Örgütü (JICA) örnek alınarak kurulan TİKA bu yeni dönemde daha işlevsel hale getirilmiş ve bölgede hem kalkınma hem de Türkiye'nin diğer önem verdiği konularda gelişmesine yardımcı olmuştur.

Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'da izlediği bölgesel politikalarda en stratejik ülkelerden biri de Gürcistan'dır. Gürcistan, hidrokarbon rezervleri bakımından zengin olmamakla birlikte coğrafi konumu ve enerji projelerindeki rolü sebebiyle jeostratejik açıdan son derece önemli bir ülkedir. Gürcistan'ın kuzeyinde Rusya, güneydoğusunda Azerbaycan, güneyinde Ermenistan ve güneybatısında da Türkiye bulunmaktadır. Bu dört ülkenin birbirleriyle çatıştığı ve ortak politikalar güttüğü alanlar vardır. Çatışılan veya işbirliği yapılan bu alanların çoğunda Gürcistan'ın doğrudan veya dolaylı etkisi bulunmakta, bu da Gürcistan'ın önemini arttırmaktadır.

Örneğin; Azerbaycan ve Türkiye kendilerini "tek millet iki devlet" olarak tanımlamakta ve Ermenistan'la ilişkilerinde sorun yaşamaktadırlar. Bir diğer taraftan da Ermenistan'ın bu iki komşusuyla arasındaki problemlerden dolayı sınırları kapalı bulunmakta ve Ermenistan'ın da denize çıkışı olmayan bir ülke olmasından dolayı Gürcistan'a olan bağımlılığını artmaktadır. Ermenistan'ın, Gürcistan'a olan bağımlılığının bir diğer nedeni de komşularıyla olan problemlerinden dolayı Rusya'nın siyasi ve ekonomik yörüngesine oturmuş olmasıdır. Bu durumda Gürcistan'ın hem Ermenistan hem de Rusya ile sınırı olması, Gürcistan'ın köprü vazifesi görmesine neden olmaktadır. Gürcistan birbirleriyle iletişime muhtaç ülkeler arasında bağlantı noktası pozisyonundadır. Bir diğer yandan Azerbaycan ve Türkiye gibi Gürcistan da Rusya'nın, Kafkasya'da etkinliğini artırmasına sıcak bakmamaktadır.

1990'lı yıllarda Bakü petrolünün Türkiye topraklarından geçirilerek Doğu Akdeniz havzasından uluslararası piyasalara arz edilmesini sağlayacak projelerde siyasi problemler sebebiyle Ermenistan projeye dahil edilememiş, Gürcistan'ın projeye dahil edilmesiyle problem aşılmıştır. ABD başta olmak üzere küresel güçlerin destek verdikleri projenin, Gürcistan'ın projeye dahil edilmesiyle çözüme kavuşması Gürcistan'ın batı için önemini arttırmıştır.

Gürcistan'ın BTC ve BTE boru hattı projelerinde oynadığı rolün dış politikada elini genişletmiş olduğu görülmektedir. 2005'teki devrim sonrasında Rusya yanlısı olmayan bir yönetimin başa gelmesi ve Gürcistan'ın ABD ile ilişkilerini geliştirme eğilimi, Kafkasya'yı en önemli yaşam sahalarından biri olarak gören Rusya tarafından sıcak karşılanmamıştır. 2008 yılında Gürcistan ile Rusya arasında yaşanan çatışmalarda Rus güçlerinin kısa zamanda Güney Osetya'yı ele geçirmeleri ve batı güçlerinin bu duruma müdahale edememesi, Rusya'nın bölgedeki gücünü göstermiş, dolayısıyla bölgedeki güç dengeleri temelden değişmiştir (Uludağ, 2010: 364).

Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'da etkinliğini devam ettirmek istemesinin en önemli sebeplerinden biri de Hazar havzasında bulunan hidrokarbon rezervleri üzerinde etkin olma çabasıdır. Rus uzmanlar, BTC boru hattının, Kafkasya'yı stratejik olarak Rusya'dan koparmak amacıyla geliştirildiğini düşünmektedirler. Diğer taraftan bölge rezervlerinin Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara taşınması, Rusya'nın Türkiye'yi rakip olarak algılamasına neden olmuştur.

2000'li yıllarda Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin en önemli boyutlarından biri yine enerji olmuştur. Hayata geçirilen Mavi Akım projesi ile birlikte iki ülke arasındaki ticaret hacmi artmış, Türkiye kuzey - güney yönünde enerji koridoru olma yönünde adım atmış olmuştur. 2006 yılında patlak veren enerji krizinde Ukrayna'nın topraklarından geçen doğalgazı kesmesinden sonra Rusya Mavi Akım hattından ekstra gaz pompalamış dolayısıyla Rusya krizi olabilecek en az zararlı atlatmıştır. Fakat bu krizden en zararlı çıkan taraf olan yine de AB olmuştur. AB, Rusya'ya yüksek seviyelerde enerji bakımından bağımlılığı olmasının sonuçlarını görmüştür.

AB'nin geçirdiği bu krizden hemen sonra Rus diplomatlar, AB ülkelerinin bir araya gelerek ortak bir politika belirlemelerine fırsat vermeden bu ülkelerle tek tek masaya oturma yolunu tercih etmişlerdir. Rus diplomatlar müşterisi olduğu AB ülkeleriyle tek tek anlaşma masalarına otururken diğer taraftan da gaz hatlarını çeşitlendirerek Rusya'nın Ukrayna'ya olan bağımlılığını azaltmanın yollarını aramışlardır. Diğer taraftan AB ise Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için Nabucco gibi projelere verdiği desteği arttırmıştır.

Türkiye'nin 2000'li yıllarda Orta Asya ve Kafkasya'daki izlediği enerji politikalarında Nabucco projesinin çok önemli bir yeri olmuştur. Nabucco Projesi ile Hazar havzasında bulunan hidrokarbon rezervlerinin yanı sıra Orta Doğu doğalgazının da Türkiye üzerinden Avrupa'ya sevk edilmesi düşünülmektedir. AB açısından Nabucco projesi, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltacağı için son derece önemli bir projedir. Nabucco Projesi'nin gerçekleşmesi halinde Türkiye'nin doğu - batı enerji koridorunun kilit ülkelerinden biri haline geleceği öngörülmektedir. Bu öngörü aynı zamanda ABD'nin tarafından da desteklenmiştir (Winrow, 2004: 23). Türkmenistan, dünyanın üçüncü en büyük doğal gaz rezervine sahip ülkesi olarak Nabucco projesine dahil edilmek istenen ülkelerden biridir. Bununla birlikte, Hazar'ın statüsü konusunda yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle Türkmen gazı halihazırda Nabucco projesine dahil edilememiştir. Bunun bir çıktısı olarak milli gelirinin önemli bir kısmını sattığı gazdan kazandığı paralarla oluşturan Türkmenistan, Rusya ile uzun vadeli bir enerji anlaşması yapmak durumunda kalmıştır.

Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında yaşanan Hazar anlaşmazlığının bir an önce çözülmesinden yana tutum sergilemektedir. Hazar'da çözümün bulunmaması üzerine Türkmen gazının İran üzerinden Türkiye'ye ulaştırılması seçeneği üzerinde durulmuşsa da başarılı sonuçlar alınamamıştır. Jeostratejik öneminin farkında olan İran öncelikle kendi gazını Türkiye'ye satmaya çalışmış ve bu konuda da başarılı olmuştur. Böylelikle Türkiye gaz tüketiminde % 50'nin üzerinde Rusya'ya ve % 90 üzerinde de Rusya ve İran'a bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılığı azaltmak için enerji tedarik edilen kaynak sayısında çeşitliliğe gidilmeye çalışılmış, pahalı olmasına rağmen alternatif olarak tankerlerle sıvılaştırılmış gaz alımı seçeneği dahi değerlendirilmiştir.

Bakü'de 1999 yılında bulunan Şah denizi doğal gaz rezervi Türkiye'nin bölgeye olan ilgisini arttıran unsurlardan biri olmuştur. Azerbaycan'la Şah denizi gazı için mutabakata varan Türkiye, BTC petrol boru hattına paralel olarak inşa edilen BTE doğal gaz boru hattıyla 2005 yılında Azeri gazını kullanmaya başlamıştır.

Tüm bu gelişmelerin yaşandığı süre içerisinde 2012 yılı itibariyle Hazar'ın statüsü konusunda bir mutabakata varılamamıştır. Bir diğer taraftan da İran'ın 2012 yılında Hazar'da bulunduğunu duyurduğu 10 milyar varil petrolün İran'ın Hazar'da çözüm yoluna gitmekteki istekliliğini arttırabileceği savunulmaktadır. Zira İran'ın şimdiye kadar

Hazar konusunda çözümsüzlüğü benimsemesinin asıl nedeni olarak Basra Körfezi'ndeki hidrokarbon rezervlerinin Hazar'da sahip olduğu rezervlerine oranla çok yüksek olması gösterilmektedir.

Orta Asya ülkelerinden Kazakistan'ın bölgedeki pozisyonunun son 10 yılı ele alınacak olursa Türkmenistan'ın sahip olduğu sorunlara benzer problemlere sahip olduğu görülmektedir. Zira BTC hattı ile Kazakistan petrolünün de taşınması planlanmaktadır. Hazar'ın statüsündeki belirsizliğe ek olarak, Rusya'nın da Hazar'ın altından dönecek olan boru hattına sıcak bakmamasından dolayı Kazakistan petrolü BTC hattına dahil olamamıştır. Rusya, Hazar'ın statüsü konusunda 1998'de Kazakistan'la mutabakata varmış, fakat boru hattının Hazar'ın altından geçmesinin kendi enerji politikalarını sekteye uğratacağını düşünerek bu yönde rıza göstermemiştir.

Rusya, Hazar'ın altından dönecek boru hattının Kazakistan üzerindeki siyasi nüfuzunu etkileyeceği, diğer Orta Asya ülkelerinden olan Türkmenistan'ın da gazını batıda bulunan uluslararası pazarlara kolayca ulaştırabileceği noktada kanaat oluşturmuştur. Rusya', Hazar'ın altından geçecek olan boru hattıyla olmasına kanaat getirdiği bu gelişmelerin Orta Asya'da kendi pozisyonunu zayıflatacağını düşünmüştür. Kaynaklarını batıya pazarlayamayan Kazakistan da aynen Türkmenistan'ın, Çin'le yaptığı anlaşma gibi bir anlaşma yapmış ve Çin'le petrol satmak üzere anlaşmıştır. Dolayısıyla Orta Asya'da bulunan hidrokarbon rezervleri üzerinde artan bir Çin faktörü olduğu görülmektedir.

Orta Asya'da bulunan hidrokarbon rezervlerinin halihazırda Rusya üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılması ve yeni boru hatları ile de Çin'e doğru kayması, buna mukabil Rusya'yı bypass eden Nabucco Projesi ve Trans - Hazar Projeleri gibi projelerde yaşanan tıkanmalar bölgede ABD ve AB gibi küresel güçlerden çok bölgesel güçlerin etkilerini arttırdıklarını göstermektedir. Bir diğer taraftan da Çin ve Rusya arasındaki bağın İran ve Rusya arasındaki bağa benzer nitelikler taşıdığı görülmektedir. Zira Çin'in Orta Asya'da bulunan hidrokarbon rezervlerini kendi topraklarına taşımaya çalışması Rusya için olumlu bir gelişme olarak görülmesi de bölge kaynaklarının Rusya dışında, Rusya'nın hakim olduğu hazır uluslararası pazarlara ulaşmasını engellemesi noktasında Rusya için olumlu bir gelişme olarak görülmektedir.

Türkiye 2000'lerin ortasından itibaren enerji politikalarında yeni bir strateji izlemeye başlamıştır. Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya petrol ve doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa ve diğer uluslararası pazarlara taşınmasıyla Türkiye doğu - batı enerji koridorunun kilit ülkesi haline gelmeyi planlamaktadır. Türkiye, Mavi Akım 2 ve Samsun - Ceyhan boru hatları vasıtasıyla Rus petrolü ve gazını Asya pazarlarına ulaştırılmayı da hedeflemekte, bu şekilde kuzey - güney enerji koridorunun da kilit ülkelerinden biri haline gelmeyi planlamaktadır. İzlenen bu politikalarla Türkiye hem doğu - batı, hem kuzey - güney enerji koridorunun kilit ülkesi haline gelebilecek, jeopolitik önemini daha da artması öngörülmektedir.

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş sona ermiş, iki kutuplu uluslararası sistem yıkılmış ve ABD'nin tek s¼per g¼ç olduğu tek kutuplu bir yapı ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte Orta ve Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya'da on beş ¼lke bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığını kazanan bu on beş ¼lkenin beşi T¼rki Cumhuriyetlerdir. T¼rkiye ile dil, din, tarih ve k¼lt¼rel birçok ortak paydası bulunan bu ¼lkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları T¼rkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya bakış açasını değiştirmiştir. T¼rkiye, b¼lge ¼lkeleriyle siyasi, ekonomik, askeri ve k¼lt¼rel işbirliği projeleri geliştirmeye başlamıştır.

SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan Rusya Federasyonu 1990'ların ilk yıllarında ılımlı politikalar izlemiştir. 1993'¼n sonlarından itibaren ise Rusya, "Yakın Çevre" politikasını benimsemiş, 2003'te kabul edilen yeni "Askeri Doktrin" bu politikanın tamamlayıcısı olmuştur. Rusya'nın b¼lgedeki etkinliğini arttırmaya y¼nelik politikaları yoğunlaştırmamasından sonra b¼lgedeki zengin hidrokarbon rezervlerinin uluslararası pazarlara taşınmasında hangi g¼zergahların kullanılacağı ¼zerinde k¼resel ve b¼lgesel akt¼rler arasında m¼cadele başlamış, b¼lgede "yeni b¼y¼k oyunun" başladığı savunulmuştur. Rusya'nın b¼lgedeki n¼fuzunu tekrar arttırmamasından çekinen AB ve ABD, b¼lge doğalgaz ve petrol¼n¼n T¼rkiye ¼zerinden Avrupa'ya taşınmasını sağlayacak BTC, BTE ve Nabucco gibi projeleri desteklemişlerdir. Bu projelere karşılık olarak Rusya, Kuzey Akım ve G¼ney Akım projelerini geliştirmiştir. Çin ise T¼rkmenistan-¼zbekistan-Kırgızistan-Çin ve Kazakistan-Çin petrol ve doğalgaz boru hatları projelerini geliştirmiştir.

Rusya, Orta Asya ve Kafkasya'nın zengin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında enerji altyapısı ¼zerindeki kontrol¼ sebebiyle sahip olduğu monopol¼ korumak istemektedir. Halen, Hazar havzası enerji kaynaklarının Avrupa Birliği ¼lkelerine taşınmasını sağlayan boru hatlarının çok b¼y¼k bir b¼l¼m¼ Rusya ¼zerinden geçmektedir. Rusya, bu pozisyonunu korumaya ¼alıřmakta ve enerji g¼zergahları ¼zerindeki kontrol¼n¼ azaltabilecek gelişmeleri ve projeleri ¼nlemeye ¼alıřmaktadır. Bu amaçla, bir taraftan geliştirilen projelere alternatif projeler geliştirirken, diğer taraftan bu boru hatlarına doğalgaz ve petrol sağlayacak olan ¼lkelerle ikili anlaşmalar yaparak bu projelerin fizibilitesini azaltmaya ¼alıřmaktadır. Rusya, bu amaçla

Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Azerbaycan ile uzun vadeli anlaşmalar yapmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Kuzey Akım ve Güney Akım Projeleri'ni geliştirmiş ve Kuzey Akım Projesi'ni hayata geçirmiştir.

Enerji kaynakları açısından nispeten fakir Avrupa Birliği ise enerji güvenliğini arttırmak için enerji kaynaklarını, enerji ithal ettiği ülkeleri ve enerjinin kendi topraklarına taşındığı boru hatlarını çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yüzden, Hazar Havzası enerji kaynaklarının Rusya toprakları dışındaki güzergahlardan Avrupa'ya ulaştırılmasını sağlayacak projelere destek vermektedir.

ABD ise Rusya'nın enerji boyutundaki avantajını bölgede siyasi etkinliğini arttırmak ve Avrupa'ya baskı yapmak için kullanmasından çekinmekte ve bunu engellemek için adımlar atmaktadır. ABD, bu amaçla Hazar Havzası enerji kaynaklarının Rusya toprakları dışında bir güzergah dışında Avrupa pazarlarına taşıyacak projeleri desteklemektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Nabucco Boru Hattı Projeleri bu projeler arasındadır.

Özellikle son yirmi yılda hızla büyüyen ekonomisi için hızla artan enerji açığını kapatmak için Çin, Hazar Havzası doğalgaz ve petrolünün kendi topraklarına taşınmasını sağlayacak projeler geliştirmiş ve hayata geçirmiştir.

Türkiye, enerji kaynakları açısından zengin Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya ile enerji kaynakları bakımından nispeten fakir Avrupa ülkeleri arasında bulunmanın sağladığı jeostratejik avantajını kullanmaya çalışmıştır. Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya'dan gelen doğalgaz ve petrolün kendi topraklarından geçen boru hatları ile Avrupa pazarlarına ulaştırılmasına çalışmıştır.

Orta büyüklükte bir ülke olan Türkiye, enerji boyutunda sahip olduğu jeo-stratejik ve jeo-ekonomik avantajı kullanarak bölgesel güç niteliğini pekiştirmek ve küresel ölçekte etkinliğini arttırmak istemektedir. Türkiye, bu amaçla, bölgede etkin olan küresel güçlerin stratejilerini de göz önüne alarak kendi ulusal çıkarları doğrultusunda politikalar geliştirmeye çalışmaktadır.

Bu çalışmada, enerji politikalarının ve enerji güvenliğinin Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'da izlediği bölgesel politikalarda önemli rol

oynayıp oynamadığı test edilmiştir. Sonuç olarak, bölgedeki enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılması için geliştirilen ve hayata geçirilmeye çalışılan petrol ve doğalgaz boru hatlarının Türk Dış Politikası'nı şekillendirmede çok büyük bir role sahip olduğu fikrine varılmıştır.

Bu bağlamda Türkiye; Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu doğalgaz ve petrolünün BTC, BTE, Trans-Hazar ve Nabucco boru hatları üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılmasını amaçlamakta, bu şekilde doğu-batı enerji koridorunun kilit ülkelerinden biri olmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda Türkiye, Mavi Akım 2 ve Samsun-Ceyhan boru hattı projeleri ile Rusya'yla işbirliğini geliştirerek kuzey-güney enerji koridorunun da kilit ülkelerinden biri haline gelmeyi hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

AKDEVELİOĞLU, Atay; (2005), “İran’ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası”, Editör: AYDIN, Mustafa , *Orta Asya’nın Değişen Dinamikleri ve Jeopolitiği*, Nobel Yayınevi, s. 149 - 186.

AKSOY, Metin ve Murat Çemrek; (2010), “Türk Dış Politikasında Kimlik Sorunsalı”, Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efegil, *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 151 - 172.

ALPER, A. Eren; (2009), *Bakü - Tiflis - Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ANDİCAN, A. Ahad; (2009), *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, 1. Baskı, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul.

ARI, Tayyar; (2008), “Orta Asya’da Güvenlik Sorunu ve İşbirliği Girişimleri”, Editör: Ersin Embel, *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu’na Armağan*, Türk Tarih Kurumu Yayını, s. 435 - 458.

ARI, Tayyar ve Ferhat Pirinççi; (2010), “11 Eylül’ün Gölgesinde Orta Asya’ya Yönelik Amerikan Politikası”, Editör: ARI, T. , *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, s. 295 - 324.

ARI, Tayyar; (2010a), "Orta Asya ve Kafkasya’da Rekabetten İşbirliği'ne", 1. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa.

ARI, Tayyar; (2010b), “Orta Asya’da Siyasal,Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri”, Editör: ARI, T. , *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, s. 13 - 40.

ATEŞ EKŞİ, Canan; (2002), "Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Bölge Anlaşmaları veya Örgütlerinin Rolü" Editörler: YİNANÇ, R., ve H. Taşdemir, *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Seçkin Yayınları, s. 15 - 52.

AYATA, Ali; (2010), "Türkiye'nin Orta Asya Politikası", Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 641 - 656.

AYDIN Mustafa; (2008), "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Editör: ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, s. 366 - 439.

AYDIN, Mustafa; (2005), "Çin'in Stratejik Hesaplarında Orta Asya", Editör: AYDIN, Mustafa , *Orta Asya'nın Değişen Dinamikleri ve Jeopolitiği*, Nobel Yayınevi, s. 69 - 100.

BAL, İdris; (2010), "Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim", Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 37 - 62.

BALCI, Ali; (2010), "1990 Sonrası Türk Dış Politikası Üzerine Bazı Notlar: Avrupa Birliği ve Kıbrıs Örneği", Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 87 - 102.

BAYAR, Yılmaz; (2008), Rusya'nın Putin Dönemi Enerji Politikaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BAYKAL, Sanem ve Tuğrul Arat; (2008), "AB'yle İlişkiler", Editör: ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, s. 326 - 365.

BBC TÜRKİYE, Çin ve Rusya'nın Dev Enerji Adımı, bbc.co.uk/turkce/ekonomi/2011/01/110102_russia_china.shtml, 29.05.2012

BBC TÜRK, "Pipelines", news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/guides/456900/456974/html/n4page1.stm, 30.05.2012

BİLGİN, Mert; (2005), *Avrasya Enerji Savaşları*, 2. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

BİLGİN, Mert; (2010), "Orta Asya ve Kafkasya'da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar", Editör: ARI, Tayyar , *Orta Asya ve Kafkasya Rekabette İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, s. 157 - 192.

BİRSEL, Haktan; (2006), *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

BOZKURT, Giray Saynur; (2010), “Türkiye - Rusya İlişkileri: Tarihi Rekabetten Çok Boyutlu İşbirliğine”, Editörler: YENİGÜN, C., ve E. Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 699 - 724.

ÇAMAN, M. Efe; (2006), "Kafkasya ve Orta Asya'da Türkiye'nin Yeni Bölgesel Politikası: Dış Politikanın Yönelim Sorunsalı", *Avrasya Dosyası*, Cilt:12, Sayı:1, Nisan, s. 185-214.

ÇAMAN, M. Efe ve M. Ali Akyurt; (2011), "Caucasus and Central Asia in Turkish Foreign Policy: The Time Has Come for a new Regional Policy", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Cilt: 10, Sayı:2 & 3, Summer & Fall, pp: 53 - 72.

ÇELİKPALA, Mitat; (2007), “Hazar’da Çok Boyutlu Bölgesel Girişim”, *Strateji*, Yıl: 4, Sayı: 174, Ekim, s. 14–15.

ÇOLAKOĞLU, Selçuk; (2003), *Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statü Sorunu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DEERSOURCE

WORLDPRESS,

<http://deepsources.wordpress.com/2012/01/25/pipelines-in-western-eurasia-2007/>,
30.05.2012

DEMİR, Ali Faik; (2003), *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*, 1. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul.

DJALILI, Mohammad - Reza ve T. Kellner; (2009), *Yeni Orta Asya Jeopolitiği SSCB'nin bitiminden 11 Eylül sonrasına*, Çev. , Dr. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

EDİGER, V. Ş.; (2007); “Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki”, *SAREM Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu*, Ankara, s: 3.

EFEGİL, Ertan and Leonard A. Stone; (2003), "Iran and Turkey in Central Asia: Opportunities for Rapprochement in the Post - Cold War Era", *Journal of Third World Studies*, Vol.XX, No.1, Spring 2003, pp.55 - 77

EFEGİL, Ertan; (2010), "Türk Dış Politikasında Yeni Bir Karar Verme Modeli", Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efeğil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 103 - 126.

EPDK (Enerji Piyasaları Düzenleme Kurumu); "2010 Elektrik Piyasası Raporu".

ERBAŞ AÇIKEL, Aslıhan; (2011), "Katar - Türkiye Doğal gaz Boru Hattı Mümkün mü?", http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011110_orsam_katar.tr.Pdf, 20. 11. 2011.

ERCAN, Murat; (2010a), "Avrupa'nın Sınırları ve Türkiye'nin Avrupa'daki Yeri", Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efeğil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 489 - 502.

ERCAN, Murat; (2010b), "Türkiye - Ermenistan Protokolleri: Süreç ve Kaygılar", Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efeğil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 323 - 338.

ERHAN, Çağrı; (2005), "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları", Editör: AYDIN, Mustafa, *Orta Asya'nın Değişen Dinamikleri ve Jeopolitiği*, Nobel Yayınevi, s. 13 - 42.

ERICKSON, Edward J.; (2004), "Turkey as Regional Hegemon-2014: Strategic Implications for the United States", *Turkish Studies*, Vol.5, No.3, Autumn 2004, pp.25 - 45.

GÖKIRMAK, Mert; (1996), "Türkiye - Rusya İlişkileri ve petrol Taşımacılığı Sorunu: Jeopolitik Bir Değerlendirme", Editör: SÖNMEZOĞLU, Faruk , *Değişen Dünya ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

GÖZEN, Ramazan; (2010), "Türk Dış Politikasında Değişim Var mı?", Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efeğil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 19 - 36.

GÜLEN, Gürcan; (2012), “Enerji Güvenliği Nedir?”, <http://www.cleanglobe.com.tr/pdf/27.Pdf> , 01. 03. 2012.

GÜRBÜZ, M. Vedat; (2010), “Günümüz Türk Dış Politikası Stratejisinde Kafkasya ile İlişkiler”, Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 265 - 288.

HALE, William; (2009), *Turkish Foreign Policy*, 2. Baskı, MPG Books, Cornwall - Londra.

HILL, Fiona; (2003). "Seismic Shifts in Eurasia: The Chancing Relationship Between Turkey and Russia and its Implications for the South Caucasus", *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, Vol.3, No.3, September 2003, pp.55 - 75.

İMANOV, Vügar; (2010), “Türk - Rus İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemleri”, Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 725 - 740.

İŞERİ, E., V. Özdemir ve A. O. Dilek; (2010), “Jeopolitik Rekabetten Enerji İşbirliğine: Türkiye - Rusya İlişkileri”, Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 741 - 760.

İŞERİ, Emre; (2010), “Türkiye'nin Yeni Dış Politika Etkinliğinin Kafkasya'daki Sınırları: Ermenistan Boyutu”, Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 247 - 264.

İŞYAR, Ö. Göksel; (2010a), “Azerbaycan ve Dış Politikası”, Editör: ARI, Tayyar, *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, s. 67 - 104.

İŞYAR, Ö. Göksel; (2010b), “Azeri - Ermeni Çatışması, Barış Arayışları ve Çözumsuzlük”, Editör: ARI, Tayyar , *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, s. 193 - 228.

KASIM, Kamer; (2011), *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, 2. Baskı, USAK Yayınları, Ankara.

KASIM, Kamer; (2010), “Ermenistan”, Editör: ARI, Tayyar , *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, s. 131 - 156.

LAÇİNER, Sedat ve Hasan Selim Özertem; (2008), “Hazar Enerji Kaynakları: Enerji Siyaset İlişkisi ve Türkiye”, Editör: DEMİRTEPE, M. Turgut , *OrtaAsya ve Kafkasya’da Güç Politikası*, Karınca Yayınları, s. 63 - 118.

LAÇİNER, Sedat; (2006a), “Türkiye'nin Enerji Güvenliği”, *Harb - İş*, Sayı: 219, Şubat, s. 19 - 25.

LAÇİNER, Sedat; (2006b), “Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji - Siyaset İlişkisi”, *OAKA*, Cilt:1, Sayı:1, s. 36 - 66.

LARRABEE, F. Stephen, ve Ian O. Lesser; (2002), *Türk Dış Politikası*, Çev., Mustafa Yıldırım, Ötüken Yayınları, İstanbul.

NTVMSNBC; (2003), "ABD ve Kanada Karanlığa Gömüldü", <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/228913.asp#BODY> , 13.03.2012.

NOGAYEVA, Ainur; (2011), *Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*, 1. Baskı, Karınca Yayınları, Ankara.

OLSON, Robert; (2002) "Turkey - Iran Relations, 2000 - 2001: The Caspian, Azerbaijan and the Kurds", *Middle East Policy*, Vol.IX, No.2, June 2002, 111 - 129.

ONAY, Yaşar; (2010), “Jeopolitik Düşmanlıktan Jeoekonomik İşbirliğine: Teorik Tabanda Rusya’yı Anlamak”, Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efeğil, *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 683 - 698.

ÖĞÜTÇÜ, Mehmet; (2005), “Hazar Enerji Kaynakları: Jeopolitik Dengeler, Yatırım Gereksinimi ve Hukuki Uyuşmazlıklar”, Editör: AYDIN, Mustafa , *Orta Asya’nın Değişen Dinamikleri ve Jeopolitiği*, Nobel Yayınevi, s. 267 - 312.

ÖZCAN, Mesut; (2010), “Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm”, Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efeğil, *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 371 - 388.

ÖZDAL, Barış; (2010), “Türkiye - Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya”, Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efeğil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 303 - 322.

ÖZDEMİR, Yavuz; (2007) Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Politikaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SEVİM, Cenk; (2009), “Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimi”, *Stratejik Araştırmalar*, Sayı: 13, Mayıs, s. 93 - 105.

SHEEHAN, Michael; (2005), *International Security*, 1. Baskı, Lynne Rienner Publishers Inc. , Boulder - Colorado.

SÖNMEZOĞLU, Faruk; (2006), *Türk Dış Politikası*, 1. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.

TANRISEVER, Oktay; (2005), “Rusya Federasyonu'nun Orta Asya - Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrini'nin İflası”, Editör: AYDIN, Mustafa , *Orta Asya'nın Değişen Dinamikleri ve Jeopolitiği*, Nobel Yayınevi, s. 43 - 68.

TAYFUR, M. Fatih and Korel Göymen; (2002), "Decision Making in Turkish Foreign Policy: The Caspian Oil Pipeline Issue", *Middle Eastern Studies*, Vol.38, No.2, April 2002, pp.101 - 122.

TEKİN, Ali and Iva Walterova; (2007), "Turkey's Geopolitical Role: The Energy Angle", *Middle East Policy*, Vol.XIV, No.1, Spring 2007, pp.84 - 94.

TELLAL, Erel; (2006), “Avrasya’da Türkiye - Rusya İlişkileri”, Editörler: AYDIN, M. ve Ç. Erhan, *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Siyasal Kitabevi, s. 33 - 62.

TELLAL, Erel; (2008), "Rusya'yla İlişkiler", Editör: ORAN, Baskın , *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, s. 540 - 550.

TUNCER, İdil; (2000), "The Security Policies of the Russian Federation: The "Near Abroad" and Turkey", *Turkish Studies*, Vol.1, No:2, Autumn 2000, pp.95 - 112

TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı); (2012), *2011 Yılı Ham petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*, Mayıs 2012.

- ULUDAĞ, M. Bülent; (2010), “Gürcistan: Geçmişin Mirasından Geleceğin İnşasına”, Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 353 - 370.
- USLU, Nasuh; (2003), "The Russian, Caucasian and Central Asian Aspects of Turkish Foreign Policy in the Post Cold War Period", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol.2, No.3 & 4, Fall & Winter 2003, pp.164 - 187.
- USUL, Ali Resul; (2005), “Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları: Sessiz ve Derinden”, Editör: AYDIN, Mustafa , *Orta Asya'nın Değişen Dinamikleri ve Jeopolitiği*, Nobel Yayınevi, s. 187 - 212.
- UZGEL, İlhan; (2008), "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Editör: ORAN, Baskın , *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, s. 243 - 325.
- ÜLGER, İ. Kaya; (2010), “Türkiye - AB İlişkilerinin Geleceğine Yönelik Düşünceler”, Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 471 - 488.
- WINROW, Gareth M.; (2004), "Turkey and the East - West Gas Transportation Corridor", *Turkish Studies*, Vol.5, No.2, Summer 2004, pp.23 - 42.
- YALÇINKAYA, Alaeddin; (2006), *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğümünden Küresel Kördüğümüne*, 1. Baskı, Lalezar Kitabevi, Ankara.
- YALÇINKAYA, Alaeddin; (2010a), “Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Duğın'in Yeni Avrasyacılık Önerileri”, Editör: ARI, Tayyar , *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, s. 263 - 294.
- YALÇINKAYA, Alaeddin; (2010b), “Türkiye'nin Avrasya Stratejileri”, Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, s. 657 - 682.
- YENİGÜN, Cüneyt; (2010), “Türk Dış Politikasında Üçüncü Dalga”, Editörler: YENİGÜN, C. , ve E. Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel, s. 63 - 86.

ÖZGEÇMİŞ

1986 yılında Bursa'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Bursa'da tamamladı. 2009 yılında Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin, Uluslararası İlişkiler bölümünden lisans derecesiyle mezun oldu. 2010 yılında Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nın, Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne Tezli Yüksek Lisans öğrencisi olarak kabul edildi.